

કો ડિ ચાં

[કાવ્ય સંગ્રહ]

કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી

ચિત્રો : સોમાલાલ શાહ

પ્રકાશક

શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશનમંદિર

ભાવનગર

૧૯૬૦

૪-૦૦

૩

પ્રકાશક :

ગોપાળરાવ ગમ્ભીર વિકાસ
શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશનમંદિર
ભાવનગર

૪૬૧,૩૩
શ્રીગી૬
(કોડિ)
૧૩૦૩

પહેલી વાર : ૮ મે ૧૯૩૪
નકલ ૭૦૦

મુદ્રક :

પારી. ભીખાભાઈ ગોપાળજી
શ્રીસરસ્વતી : : : છાપખાતું
ભાવનગર

બે બોલ

ભાઈ કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણીને ગુજરાત
ઓળખે છે; આ સંગ્રહથી વધારે
ઓળખશે.

ભાઈ શ્રીધરાણી અને સમાજની વચ્ચે
પ્રસ્તાવનાનો લાંબો અંતરાય હું શા માટે
નાખું ? જે કાંઈ બોલવું હોય તે આ
સંગ્રહ ભલે બોલે

આ સંગ્રહ માટે લેવાયેલ કેટલાંક કાવ્યો
જુદાં જુદાં સામયિકોમાં આવી ગયાં છે.
તે ફરી વાર અહીં છાપવા આપવા બદલ
તે તે સામયિકોનો એકીસાથે અહીં ઉપ-
કાર માનું છું.

નાનાભાઈ.

પ્રકાશક :

ગોપાળરાવ ગજનન વિદ્યાસ

શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશનમંદિર

ભાવનગર

૪૭૧.૩૩

શ્રીકૃષ્ણ

(કોડિ)

૧૩૦૩

પહેલી વાર : ૮ મે ૧૯૩૪

નંબર ૭૦૦

મુદ્રક :

પારી. ભીખાભાઈ ગોપાળજી

શ્રીસરસ્વતી : : : જાપખાતું

ભાવનગર

બે બોલ

ભાઈ કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણીને ગુજરાત
ઓળખે છે; આ સંગ્રહથી વધારે
ઓળખશે.

ભાઈ શ્રીધરાણી અને સમાજની વચ્ચે
પ્રસ્તાવનાનો લાંબો અંતરાય હું શા માટે
નાખું ? જે કાંઈ બોલવું હોય તે આ
સંગ્રહ ભલે બોલે

આ સંગ્રહ માટે લેવાયેલ કેટલાંક કાવ્યો
જુદાં જુદાં સામયિકોમાં આવી ગયાં છે.
તે ફરી વાર અહીં છાપવા આપવા બદલ
તે તે સામયિકોનો એકીસાથે અહીં ઉપ-
કાર માનું છું.

નાનાભાઈ.

અ નુ ક મ ણિ કા

—૧૦૧૦—

વિભાગ	નામ	પૃષ્ઠ
૧	કોડિયાં	૧
૨	ધર્મત્રિશૂળ	૨૩
૩	લરતી મોળાં	૩૭
૪	સ્વનિતાવલિ	૬૩
૫	જલતરંગ	૭૫
૬	પગલાં	૮૯
૭	વ્યક્તિવિશેષને	૯૯
૮	ચાંદરણાં	૧૧૩
૯	કથાકાવ્યો	૧૨૧
૧૦	જન્મત્રયી	૧૬૧
૧૧	પાંચીકડા	૧૬૯
૧૨	ટાઠાં ટખૂકલાં	૧૮૧
૧૩	અને ખીન્નાં કાવ્યો	૧૯૧
૧૪	ગીતમાલ્ય	૨૩૫
કા . લ . ક . મિ . કા	. . . . .	૨૪૭

—૧૦૧૦—

લેખક તરફથી

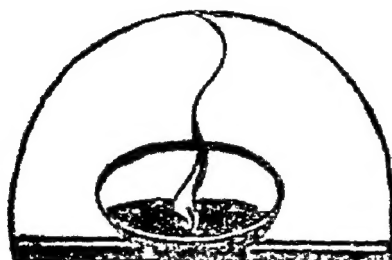
અત્યાર સુધીનાં મારાં પ્રસિદ્ધ-અપ્રસિદ્ધ
કાવ્યોમાંથી થોડાં અહીં એકઠાં કર્યાં છે.

ભાવનગર } કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી
૬, ૩, '૩૪ }

.....જીવનદેવતા મંદિરે !

હેયાતાણું હું રથું એક કોડિયું !

આંસુ સર્યાં, દીપકતેલ સાંપડ્યું !

આ દીપમાળા જે અટારીઓમાં ગોઠવી છે. ખન્ને એકાદ વર્ષને અન્તરે 'કૌમુદી' માં પ્રસિદ્ધ થઈ છે. આમાં જીવન-દેવતાને ધરેલા ભૂમિપ્રહીયોનો સમાવેશ છે. જીવનદેવતા અને જીવનના સંબંધાયુમાં બુદ્ધબુદ્ધની માફક ઉપસી આવતી કેટલીક ધન્ય ક્ષણોને આમાં ટપકાવી લેવામાં આવી છે. પહેલી અટારી શણગારતી વેળા વિદ્યાપીઠના સૈનિક તરીકે અહિંસક સંગ્રામમાં હોતો. બીજી અટારી શાંતિનિકેતનમાં ગોઠવી; એટલે ઠીંકરા ઉપર સહેજ રંગો પૂરાયા છે, અને શિખાનું અજવાળું પ્રચ્છન્ન બન્યું છે. થોડાએક મને અત્યંત પ્રિય થઈ પડેલા બંગાળી શબ્દો અને પ્રયોગો પણ એમાં સરકી ગયા છે તે મારા લક્ષ બહાર નથી.

કોડિયાં

- (૧) અટારી પહેલી . . . ૩
(૨) અટારી બીજી . . . ૧૧

અટારી પહેલી

: ૧ :

ચડી ચડી પર્વતની કરાડો,
પૂજારી કેા મંદિર તાહરે જતો;
પૂજા કરી પાવન અંતરે થતો,
પૂજા તણેા માર્ગ ન મેં સ્વીકાર્યો.

ધરૂં દીવો સાગરમાં પ્રકાશના ?
કદી ઘમંડી નથી હું થયો પ્રભો !
સુવાસીને મંદિર લાવું સૌરભો ?
નથી કર્યાં કર્મ કદી શુભાનનાં !

અંધારના ઘુમ્મટ ઘોરમાં પડ્યો,
આંધી ઉરે એક મહાન વાઈ;
દીવી ધીમી અંતરની ખુઝાઈ,
અને ધ્રુવો અંતર ચક્ષુને નડ્યો.

પૂજારીને મંદિર આવશે, પ્રભુ ?
પ્રદીપવા અંતર દીપ—કેાડિયું ?

: ૨ :

મહેલથી નિત્ય જતાં સરોવરે,
તને પગે કંટક ખૂળ વાગતા;
ગુલાબ ને ડોલર પાથર્યાં થરે,
કરેલ તેં ઝાકળખિંદુ છાંટણાં.

સુકોમળે કંઞથી પાંખડીને
તને પીડાતો નીરખી શકી ના;
“ હૈયા તણી ચાંખડીઓ ઘડી બે,
ને ચાંખડી બે મઠી અંગૂઠીમાં—

“ ધરૂં તને.” હું મનમાં વિચારું,
ત્યાં તેં જ આદેશ મહીં ઉચ્ચારું;
“ ઉરે ઉઠે ચાંખડી કાજ ભાવ,
હૈયું અને ચાંખડી ના ધરાવ ? ”

નૈવેદ્યનું મૂલ્ય હવે વધી ગયું!
અભેદ તારા મહીં એ અનુભવ્યું!

: ૩ :

“ ઉઘાડજો મંગલદાર ઓ પ્રભુ !
 ધૂળ રહ્યો: શીત સમીર વાતો;
 ઠરી થયું હીમ શરીર આ સહુ,
 અંધાર ઘેરો મુજ આંખ છાતો.”

કરી કરી મેં વિનતી હજારો,
 મંદિરનાં દ્વાર ન તેં ઉઘાડ્યાં;
 ન આવતો પ્રેમલ શબ્દ તારો,
 સમા હવે ધીરજના ખુટાડ્યા.

હવે ન મારે મૃદુ ગાન ગાવાં,
 હવે ન ઉભાં તુજ દ્વાર ધૂજવું;
 હવે કમાડો મથું હું હલાવાં,
 ન જંપવું, ના જરી જંપવા દઉં.

અક્ષાણું હું સાંકળ ખૂળ નેરથી !
 ન ખોલ તો ગાન કરું હું શોરથી !

: ૨ :

મહેલથી નિત્ય જતાં સરોવરે,
તને પણે કંટક ખૂળ વાગતા;
શુભાળ ને ડોલર પાથર્યાં થરે,
કરેલ તેં ઝાકળખિંદુ છાંટણાં.

સુકોમળે ડંખથી પાંખડીને
તને પીડાતો નીંરખી શકી ના;
“ હૈયા તણી આંખડીઓ ઘડી બે,
ને આંખડી બે મઠી અગૂંઠીમાં—

“ ધરું તને.” હું મનમાં વિચારું,
ત્યાં તેં જ આદેશ મહીં ઉચાર્યું;
“ ઉરે ઉઠે આંખડી કાજ ભાવ,
હૈયું અને આંખડી ના ધરાવ ? ”

નૈવેદ્યનું મૂલ્ય હવે વધી ગયું !
અભેદ તારા મહીં મેં અનુભવ્યું !

: ૩ :

“ ઉઘાડજો મંગલદ્વાર ઓ પ્રભુ !
 ધૂળ રહ્યો: શીત સમીર વાતો;
 ઠરી થયું હીમ શરીર આ સહુ,
 અંધાર ઘેરો મુજ આંખ છાતો.”

કરી કરી મેં વિનતી હજારો,
 મંદિરનાં દ્વાર ન તેં ઉઘાડ્યાં;
 ન આવતો પ્રેમલ શબ્દ તારો,
 સમા હવે ધીરજના ખુટાડ્યા.

હવે ન મારે મૃદુ ગાન ગાવાં,
 હવે ન ઉભાં તુજ દ્વાર ધૂજવું;
 હવે કમાડો મથું હું હલાવાં,
 ન જંપવું, ના જરી જંપવા દઉં.

અદ્રાણું હું સાંકળ ખૂળ જોરથી !
 ન ખોલ તો ગાન કરું હું શોરથી !

: ૪ :

- સંસારના સૌ વમળે મૂંઝાઈ,
 નિષ્કૂરતા - કંટકથી ઘવાઈ,
 અતુષ્ટિના તાપથી ધૂંધવાઈ,
 પળી રહ્યો સાગર આપઘાતના !

ભરૂં ડગો જ્યાં સુણું શબ્દ તારો,
 પેખું ધર્યો હસ્ત ઉગારનારો;
 ગળી રહ્યા અંતર બીન તારો;
 ગયો બચી પાપથી આત્મઘાતના !

હું જાણું તું ના ફરી જોલવાનો,
 અમીલચાં નેન ન જોલવાનો;
 ન આંસુ મારાં કદી મોલવાનો.
 વધો વચન એક: હવે ન કામના !

સુષુપ્ત મારા પડઘા ગળી ગયો !
 આત્મોન્નતિના કલમા લાણી ગયો !

: ૫ :

ભમે ખીજાં પાછળ માહરી અને,
હું તાહરી પાછળ તો ભમી રહું;
હુઃખી કરું હું તલસાવી સર્વને,
અને હું તારા હુઃખથી હુઃખી બનું.

પૂજે મને ભાવથી પ્રેમીઓ બધાં,
અને હું ઘેલો થઈને પૂજું તને.
રીઝાવવા અંતર સર્વ પાથરે,
તને રીઝાવું, ધૂન એ રહે મને.

રીઝાવ તોયે તુજ પાસ આવું,
રીઝાવું જેઓ ઝુજને સુખી કરે.
રટે મને—સર્વથી દૂર જાઉં,
અને તને એક રહું હું અંતરે.

ન જાણું નેને તુજ જાહ શું ભર્યું ?
તહારે હુઃખે કો સુખ છે મીઠું ઠર્યું !

: ૬ :

તળાટીએ નિર્જન આ ગિરિતણી,
પડી રહું નિર્જા હું અપંગ.
પ્રયાણ કાળે ઉઠતા ઉમંગ,
રડી રહું દુઃખથી જોઈ તું બાણી.

આકાશના ધુમ્મટને અડેલો,
મંદિરનો ધુમ્મટ જોઈ તો રહું;
ઉડી શકું તો ઉડવા ઘણું અહું,
રડી રહું અંતરમાં અડેલો.

અંધારની ઘોર પ્રશાન્ત છાયા,
આકાશ ને પર્વતમાં છવાતી;
વિભાવરી મંદ સુવાયુ વાતી,
મંદિરમાં દીપક સો સુકાયા.

ટમે ટમે દીપકની દીવેટ,
પડી-રડી દૂરથી જોઈ હું રહું.
પેટાવવા દીપક તો જવું ઘણું,
દીવો થતો અંતરનો અથેત.

પૂજારી કેવો, પ્રભુ ! ભાગ્યવંતો ?
ચડી ચડી પર્વત ત્યાં દીવો કરે;
કરી દીવો અંતરમાં પ્રભા ભરે.
અપંગ હું અંતરમાં રડંતો.

ત્યાં તો પ્રભા ભાસ્કરની છવાય,
યાત્રી નમી સર્વ કરે પ્રયાણ.
અને હું સૂતો મુડદા સમાન,
પ્રભાતિયું મંદ સમીર ગાય.

સુણું પગોના રવ યાત્રીકેરા,
મથું મથું તોય ઉઠી શકું નહિ.
પેત્રી જઈ થાય, પ્રભો ! ધરામહી;
ઉઠે ઉરે ભાવ અનેક ઘેરા.

સુણું સુતો હું રવ મંદ, ઘંટના,
હૈયું ફૂટે ! અંગ શિથિલ થૈ પડે.
અપંગતા અંગની આડી તો નડે;
હૈયું દી પાર પડે દિગન્તના.

ચડી શકું જહાડ નહિ અપંગ હું,
ન આવી દીવો તુજ શકું.

નૈવેદ્ય લક્ષિત નવ હું ધરી શકું,

અપંગને માફ કરે ન શું પ્રભુ ?

નથી કને દીપક કાજ કોડિયું,

ન રોપવા એક સળી દીવેટની;

નથી પ્રભુ ! હામ કશીય ભેટની,

નથી કને દીપક તેલ તો પડ્યું.

હૈયા તણું હું રચું એક કોડિયું !

આંસુ સર્યાં : દીપક તેલ સાંપડ્યું.

અટારી બીજી

: ૧ :

ગગન અંધ બન્યું; શમણે પડ્યું,
શ્રવણનું શુભ આંદરણું ચડ્યું:
જગતના સહુ શ્વાસ કરી ધીમા,
હૃદય જાગૃતિ-ગિન્દુ દડી પડ્યું.

પવનના ઇસરાજ શમી ગયા,
ચમન, કાનન મૂઢ થઈ રહ્યાં;
સુરનદી તણી પારસ વેલથી,
ગળક-તારક-કૂલ કંઈ ખર્ચી.

કરી છુટો બુજપાશ ઉલો થયો,
ટમકતો વન-અન્ત દીવો લહ્યો:
નિર્ગૂંઢમાં નિજ નેન નમાવતો,
અલખ દંડ નમી કરમાં ગ્રહ્યો.

નવ પ્રિયા બાણી નેન વળ્યાં જરી !
ટમકતે દિલ આંખડીઓ ધરી !

૧૩૦૩

૬ : ૨ : ૩૨

ગુજરાતી સંલિપ્ય પત્રિ
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૯.

: ૨ :

અહમઅહમી બાણું: હુ-તું રમણે 'ચડ્યાં!

અવનિપટનાં ઉઘાનોમાં ભમ્યો ભમરો બની,
અમન વગડે તાનો લીધી-ફૂલે ફૂલને ગમી.
કમળદળથી વારિણિન્દુ સરી સરકી પડે,
સુમન ખરતાં ઝોળી મારી ભરે લચકી પડે.

ચરણ ધરવા આવ્યો તારે, સુધાસ્મિત તેં ક્યું,
વીણી વીણી ફૂલ સકળ તેં ઉરે સંઘર્યું.
મુર્ઝાતાં એ જરીક કુમળાં, પ્રેમીનાં પ્રેમ દીધાં,
આંસુ સારી, હૃદય સુકવી, તેં ફરી સ્નિગ્ધ કીધાં.

“જીતી બાશે પ્રણય-પરભે ?” મેં ઉપાડી કુહાડી,
હૈયું ચીર્યું હૃદય ઘડવા એક તારી સિતારી.
“કોનું? કોનું?” વચન વદતી? અક્ષુ મારાં ઉઘાડ્યાં,
તારે હૈયે રુધિરખરડ્યા મેં લીસોટા ઉઠાડ્યા ?

“હારી !” “હાર્યો !” “વિજય ન ખપે !”

—નભે પડધા પડ્યા !

: ૩ :

ત્રિકાલકેરો કરી માનદંડ,
 પ્રકાશની તારત્રયી મઢી લઈ,
 પ્રચંડ ભાનુતણી અંગૂઠી કરી,
 અશ્વિનીએ સાદ કર્યો પ્રચંડ—

“વિરાટ ! તારૂં જયગાન ગાવા,
 તંબૂરનું એક અનન્ત તૂંબડું,
 દઈ શકે તો મુજ દંડમાં મહું,
 સંગીત એ શાશ્વતને સમાવા !”

વિરાટનું સોણલું તો સરી પડ્યું,
 ધીમે રહી અંતર ખોલી આપ્યું;
 અનન્ત એવું અવકાશ વ્યાપ્યું;
 અશ્વિનીને સાંપડ્યું વ્યોમ-તૂંબડું.

સંગીતના શાશ્વત ખોલ થીજતાં !
 તારા બની તુંબમહીં દોવા થતા !

: ૪ :

પ્રવાસ મેં જીવનનો પૂરો કર્યો,
સ્વધામ જાતો પગલે ઉતાવળા:
લાંડાર મારો જગને પગે ધર્યો,
રોજાવવા હાથ મૂકેલ મોકળા.

માન્યું કને સર્વથી શ્રેષ્ઠ ભેટ,
હતી પદે અંતર-દેવ આપવા.
સખા સખી પ્રેમલ સ્ત્રી સમેપ,
લાગ્યો સહુ સમૃદ્ધિને ઉડાવવા.

રાખ્યું હતું અંતર આપવા પદે,
ચોરી ગયું કોઈ ન હાથ આવતું.
પ્રભુ! સખા! દેવ! દયા નહિ ઘટે,
હરામીને હેત ન ઘેર લાવતું.

ભવાટવીની ભમતો ભૂતાવળે!
ખોજીશ એ અંતરને ઉરે ઉરે!

: ૫ :

ધડાકશાં દ્વાર ખીછે પછાડી,
 ત્યજી દંધ આસન કેમ ભાગતો ?
 હૂંફેભર્યાં પ્રેમપલંગ છાંડી,
 એકાન્ત આ કાનન ભોમ ભાગતો ?

“હસી હસી દ્વારદ્રયી ઉઘાડ્યાં,
 જરાક જ્યાં સાંકળનાદ તેં કર્યો !
 ધરેલ તેં પુષ્પ બધાં સ્વીકાર્યાં.
 અખોલડા તોય ?” શું પ્રશ્ન ઉચ્ચર્યો ?

હૈયું નિચોવી ચરણો નવાળું,
 ન તોય તું પિંજરમાં પ્રપન્ન !
 શરીર-તંતુ-ઇસરાજ બાળું
 માન્યું, થતો તોય ન તું પ્રસન્ન !

જરા રડું ત્યાં અપનાવ ના હરિ !
 ઉરે ઉડી ભૂખ દુરાધ્ય દેવની !

: ૮ :

કપાસના છોડથી કીટને ચૂંટી,
અભાવથી માળી સુદ્ધર ફેંકતો:
સ્વરૂપ માફે હતું તે લઈ લૂંટી,
ફરી મને ફર બની ઉવેખતો.

લાંગી ગયાં ઢીંચણ, ધૂળમાં પડી,
લજ્જાલક્ષી-વિસ્મૃત હું તિસ્મૃત:
ફરી ફરી બાગ મહીં હું આથડી,
પડી વળી પાટુ અનેક નિલૂત.

“આ જીવનો અંત અકાલ આણું!”

લહી રૂંટી ખાખમહીં સ્મશાનમાં;
નિસાસની મૃત્યુની સોડ તાણું;
સંજીવની કોઈક ગાય કાનમાં.

“પ્રિયા! તને મેળવવા યુગો યુગો,
એકી ટસે રાહ ધરી ઉભો હતો:
વિમુખ તારા મુખચંદ્રને મૂંગો,
લહી લહી વાદળી વર્ષતો હતો.

“હતાં સહુ દ્વાર મૂક્યાં ઉઘાડાં,
તું આવશે એક દિ’ એમ ધારીને;
વૃશ્ચિક ને ઝુમ્મર સોળ તારા,
જલાવતો નિત્ય તને પુકારીને.

“સ્મશાનમાં આમ ઘટે ન શક્યા,
અકાળ આ મૃત્યુની સોડ તાણવી:
સન્માન કે કોલ વિના સમૈયા,
મારી તને પાંખ સદા પ્રમાણવી!”

આંખો બની વાદળી વર્ષવા કરે,
હૈયાતણા થાય સહસ્ર ચૂરા:
પિયુતણા પાદ પખાળવાને
આંખો તણા સાગર તો અચૂરા.

“પ્રિયા, વચન એક ન કેમ જોલે?
નથી હજી રોષ શમ્યો સળા પરે?
અમીભર્યાં નેન નહિ જ જોલે?
અયોગ્યને લેઈશ ના શું અંતરે?”

“ધૂળે દિશાના દિગપાલ આરે!
આકાશનો ગુંબજ તો ટૂંટી પડે!

પૃથ્વીતણું પેટ ચીંરી પ્રહારે,
ત્રિલોક-જેતા જમરાજ ઉપડે !

“પિયુતણાં વેણુ નથી ખમતાં,
કસોટી મારી થઈ ખૂબ આકરી;
જૂની સ્મૃતિનાં દળ ઉલરાતાં,
મૂકો મને એકલી એ ખમા કરી !

“અમીલયાં નેન નહિ ઉઘાડું ?’
એવો પૂછ્યો પ્રશ્ન મને વિલક્ષણે.
લજ્જાતણા પર્વત શે ઉપાડું,
થીજ ગયા જે પ્રણમેલ પાંપણે ?

“મદારીની મોરલી એકલા હતો !
અને હું તો નાગણી જેમ નાચતી;
અખૂબ જાણી મુખ ફેરવી જતો !
પડી પડી પાચ હું પ્રેમ ચાચતી

“પતંગશા તેં ફૂલચર માંડ્યા,
ઉઠી ઉઠી પુષ્પ અનેક સૂંઘતો;
પ્રિયાતણાં અંતર તેં દહાડ્યાં,
ક્ષણે ક્ષણે સ્નેહલ ઉર રંધતો.

“પડી ધીંમા સર્વ ગયા પછાડા,
 ત્યજાયલો તું ફરી દ્વાર આવતો.
 રડી રડી પાયદ્રથી નવાડ્યા,
 ‘ક્ષમા, ક્ષમા!’ યાચનશબ્દ લાવતો.

“પરંતુ હું તો ચડસે ચડી હટી,
 ભૂમિચક્રી ના તુજને ઉઠાડ્યો,
 ક્ષમા નહિ શાપ અનેક આપતી,
 રડેલને મેં વળીયે રડાવ્યો.

“તારા સમા મેં ઉચ્ચત્ર આહ્યા,
 ઉડી ઉડી પુષ્પ અનેક સૂંઘવા.
 ક્ષણે ક્ષણે તાહરું હેત ડામવા,
 દાઝ્યા પરે મેં વળી દેવતા ધર્યા.

“કપાસના છોરથી કીટને ચૂંટી,
 અભાવથી માળી સુદ્ધર ફેંકતો;
 સ્વરૂપ મારું હતું તે લઈ લૂંટી,
 ફરી મને ફર બની ઉવેળતો.

“ભાંગી ગયાં દીંચણુ, ધૂળમાં પડી,
 ત્યજાયલી-વિસ્મૃત હું તિરસ્કૃત:

અને અહીં આવતી તારી ચાંખડી,
અયોગ્યને તો કરવા અલંકૃત.

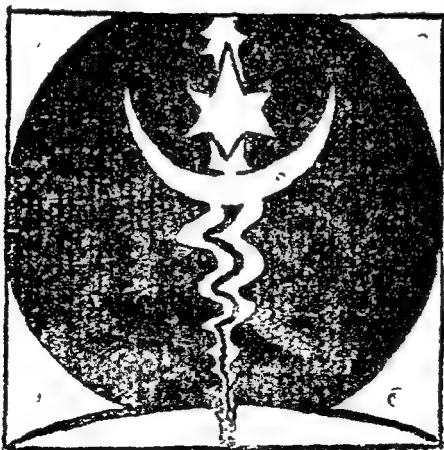
“અમીલયાં નેન નહિ ઉઘાડું ?’
એવો પૂછો પ્રશ્ન મને ન આકરોઃ
લજ્જાતણા પર્વત શે ઉપાડું,
અખૂજને નાથ નહિ ક્ષમા કરો ?”

“સન્માન કે કોલ વિના સમૈયા,
મારી તને પાંખ સદા પ્રમાણવી !”

૧૬ : ૨ : ૩૨

ધર્મત્રિશૂળ

ધર્મત્રિશૂળની આ ત્રણેય કૃષ્ણા 'કુમાર' ના એક પછી એક એમ ત્રણ દીપોત્સવી અંકોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. પહેલી 'પૂજારી' એ ગુજરાતનાં ભિન્ન ભિન્ન સાત આઠ સામયિકોમાં ફરી ફરી દેખા દીધા છે. 'દેવ' પણ ઓછામાં ઓછી ત્રણ વાર તો પ્રગટ થઈ ચૂકી છે. 'મંદિર' ને વિશેષ પણ એટલો દાવો તો અવશ્ય કરી શકાય. દ્વંકમાં આ કાવ્યત્રિવેણી ગુજરાતમાં સારો પ્રચાર પામી છે. 'પૂજારી', 'દેવ' અને 'મંદિર' એ 'ધર્મ' નાં ત્રણ અચૂક પ્રતીકો છે. એ ત્રણ પ્રતીકો—અને તેથી ધર્મસમગ્ર વિશેની મારી માન્યતા, ખંડનાત્મક અને મંડનાત્મક, આમાં ગૂંથી લેવાનો મારો પ્રયાસ છે.

ધર્મત્રિશૂળ

- (૧) પૂજારી. ૨૫
 (૨) દેવ. ૨૮
 (૩) મંદિર. ૩૧

પૂજારી

ઘંટના નાદે કાન ફૂટે મારા,
 ધૂપથી શ્વાસ રૂંધાય;
 ફૂલમાળા દૂર રાખ પૂજારી,
 અંગ માફ અલડાય:
 ન નૈવેદ્ય તારૂં આ!
 પૂજારી પાછો જા!

મંદિરનાં આ લવ્ય મહાલય,
 ગંધન થાય મને;
 આ રે પૂજારી ! તોડ હીવાલો,
 પાપાણુ કેમ ગમે ?
 ન પ્રેમનું ચિહ્ન આ!
 પૂજારી પાછો જા !

એરણુ સાથ અકાળે હથોડા,
 ઘંટ તણો ઘડનાર;
 દિન કે રાત ન નીંદર લેતો:
 (ને) નૈવેદ્ય તું ધરનાર ?
 ખરી તો એની પૂજા !
 પૂજારી પાછો જા !

દાર આ સાંકડાં કેણુ પ્રવેશે ?

બહાર બડી જનતા;

સ્વાર્થતાણું આ મંદિર બાંધ્યું,

પ્રેમ નહિ પથરા;

ઓ તું જોને જરા !

પૂજારી પાછો જા !

માળી કરે ફૂલ મોકતી વાડી,

ફૂલને તું અડ કાં ?

ફૂલ ધરે તું સહવા જોને,

ટાઢ અને તડકા !

એ તે પાપ કે પૂજા ?

પૂજારી પાછો જા !

ઓ રે પૂજારી ! આ મંદિર કાળે,

મજૂર બંહે પથરા;

લોહીનું પાણી તો થાય જોનું,

ને નામ ખાટે નવરા ?

અરે તું ના શરમા ?

પૂજારી પાછો જા !

ખેડૂતને અંગ માટી સરાતી,

અર્ધ્ય ભર્યો નખમાં;

ધૂપ ધર્યો પરસેવો ઉતારી,

ઘંટ બજે ઘણમાં:

પૂજારી સાચો આ !

પૂજારી પાછો ના !

દેવ

કંકુ ઘોળી કંકાવટીઓ બે,
ચોખે ભર્યા બે થાળ;
નૈવેદ્યનાં શત છાળડાં લીધાં,
ફૂલ અને ફૂલમાળ:
હું ને એ મંદિર આલ્યાં,
અમારા દેવ વધાવા !

ઘંટ વાગે ને શંખ ફૂંકાયે,
ફેરતા ધૂપસુવાસ !
ધન સોનાના ઢગલા થાતા,
દેવનાં પગલાં પાસ !
પ્રભુનો પ્રેમ વધાવા,
આવે સૌ ધન ધરાવા !

હસતી એ તો દ્વારમાં પેઠી,
થંભી ગયા સુજ પાદ !
ઝાંઝ પળાજ સહુ વિસરાયા,
આવ્યા નિશ્વાસના નાદ !
મંદિરનાં દ્વાર અગાડી !
સૂઝું હું કંકળતી નાડી !

લૂણાં, હૂંઠાં કે દીન લિખારી,
ભૂખે પીડાતો સમાજ !
કાઠ્યા તૂટ્યા ચીંથરાથી ગંધાતા,
ઢાંકતા દેહની લાજ !

ધરાના સર્વ નિસાસા !
થીજ આ માનવી થાતા !

કુમકુમના મેં ચાંદલા કીધા,
ચોખે વધાવ્યા દીન;
ભૂખ્યા દેવોને નૈવેદ્ય દીધા,
પાય પડ્યો હું દીન !

ખધું મેં ધન લૂંટાવ્યું !
હજારોને હાથ ન આવ્યું !

હળવે મેં શણગાર ઉતાર્યા,
આપી દીધા અલંકાર;
લૂગડાં દીધાં સર્વ ઉતારી,
લાજ ન ઢાંકી લગાર:

મેં તો મારા દેવ વધાવ્યા !
આંસુડાં હર્ષનાં આવ્યાં !

હસતી મંદિરથી નીસરી એ,
 સ્વસ્તિક એને લાલ ।
 ધૂળભર્યા મુજથી શરમાતી,
 હોય સ્નેહી શું કંગાલ ?
 એના તો દેવ રંગીલા ।
 મને તો ધૂળનાં ટીલાં ।

લટકી એના દ્વારમાં ઉભો,
 હસતી મારે કર્મ ।
 હુંય હસ્યો એના હાલને મીઠું
 રડતાં બંને મર્મ ।
 બિખારી મેં ગીતડાં ગાયાં ।
 પછાડી દ્વાર વસાયાં ।

મંદિર

દેવદુવારાની ગાવડી રેણુ,
ચરતી વગડા પાર;
સાંજ નમે ને વાછરૂ જોતાં,
ફાધની છૂટે ધાર—

આંચળ એના મૂઠ ન માતા:
હથિના કૂપ સમાતા !

આંખડી બે એની કોડિયાં જેવી,
શિંગડી દીપક-વાંટ;
કામદુધાની બેટડી રેણુ,
સંતનો ઉર ઉચાટ:
ટણુણુ ઘંટડી બોલે,
દિશાનાં બારણાં બોલે !

કેમ થતું એ કોઈ ન જાણે,
સંત રૂવે દિન રાત;
દિવસ ઉપર દિવસ આદ્યા,
વાછરૂને રથવાટ:
રેણુનાં ધાવણ ખૂટ્યાં !
જોગીડાનાં સત શ્રુ તૂટ્યાં !

હસતી મંદિરથી નીસરી એ,
 સ્વસ્તિક એને લાલ ।
 ધૂળભર્યા મુજથી શરમાતી,
 હોય સ્નેહી શું કંગાલ ?
 એના તો દેવ રંગીલા ।
 મને તો ધૂળનાં ટીલાં ।

લટકી એના દ્વારમાં ઉભો,
 હસતી મારે કર્મ ।
 હુંય હસ્યો એના હાલને મીઠું
 રડતાં જાને મર્મ ।
 બિખારી મેં ગીતડાં ગાયાં ।
 પછાડી દ્વાર વસાયાં ।

મંદિર

દેવદુવારાની ગાવડી રેણુ,
ચરતી વગડા પાર;
સાંજ નમે ને વાછરૂં જોતાં,
હથેલી છૂટે ધાર—

આંચળ એના મૂઠું ન માતા;
હથેલી કૂપ સમાતા !

આંખડી બે એની કોડિયાં જેવી,
શિંગડી દીપક-વાંટ;
કામદુધાની બેટડી રેણુ,
સંતનો ઉર ઉચાટ:
ટણુટણુ ઘંટડી ખેલે,
દિશાનાં બારણાં ખેલે !

કેમ થતું એ કોઈ ન જાણે,
સંત રૂવે દિન રાત;
દિવસ ઉપર દિવસ ચાલ્યા,
વાછરૂંને રથવાટ:
રેણુનાં ધાવણુ ખૂલ્યાં !
જોગીડાનાં સત શું તૂલ્યાં !

વાયરે વાયરે વાતડી ચાલી,
 ફરક્યા કાનેકાન;
 વાળંદોંચે વાત નૃપને કીધી,
 રાણીને માલણુ - સાન:
 “પાણુ કે વગડા પારે !
 નવાડતી હ્ધની ધારે !”

ચારે ચોટેથી માનવ ચાલ્યાં,
 ભિમક્યા ચારે જન;
 રાજા, રાણી બેઠ પાલખી બેઠાં,
 જોગીનાં ફૂલતાં મન:
 જંગલમાં મંગળ થાતાં !
 જનો હેયેહૈયાં દળાતાં !

શેવતીમાં શિવલિંગ છપાયું,
 ઉપર છાતીમ-છાંય;
 રેણુડી મોકળે આંચળ ઉભી,
 હ્ધની ધારે નહાય:
 ધતૂરાનાં ફૂલડાં ડાલે !
 બપૈયા એ ડાળીએ બોલે !

લંકાદ્વીપેથી સોનાં મંગાવ્યાં,
 રેવાના આરસખડાણુ;
 એશિયા ઉરથી શિદ્ધપવિશારદ,
 નાંગરે આરે બહાણુ:
 મહા ઘોર ધુમ્મટ બાંધ્યા;
 ધરા આલ થાંભલે સાંધ્યાં !

મધ્યમ દેશનું ઈંડું ચડાવ્યું,
 જાવાના જૂલતા ઘંટ;
 હીરા ખોદી શત ખાણુના ચોડ્યા,
 વાવટા બ્યોમ ઉડંત:
 નવે ક્ષીપ નામના ગાજે !
 આવે લોક દર્શન કાજે !

પુરમહીં દૌપમાળ રચાઈ,
 શેરીઓ પાથર્યાં ફૂલ;
 માનવીથી ભરચક અરૂખા,
 જૂલતાં તોરણુ જૂલ:
 રાજા રાણી પાલખી કાંધે,
 મહીં શિવલિંગ વિરાજે !

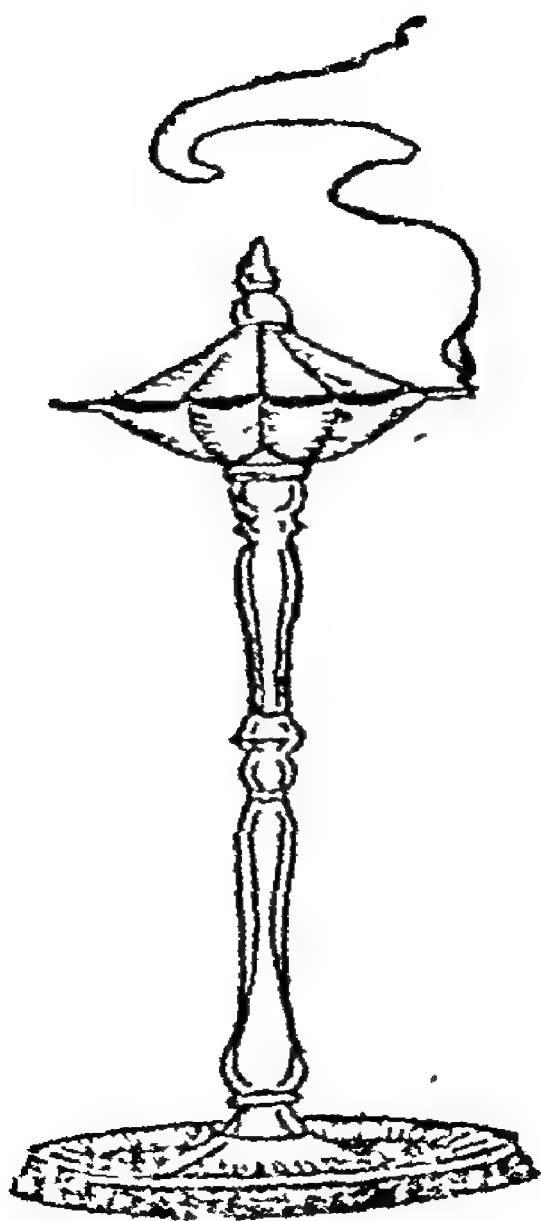
દૂર ઉભા ઉભા ઢેઢડા જુએ,
 કોઈ ન આવે પાસ;
 બીની આંખે શિવલિંગ નિહાળે,
 પાથરે પથ નિશ્વાસ:
 ‘છી! છી!’ કરી મા’જન ભાળે:
 ધિક્કારના ધૂતકા ગાળે !

વેઠી પરે શિવલિંગ ધર્યું જ્યાં,
 કંપતી ધરણી માત;
 ધુમ્મટ ફાટ્યો, આલ ધૂણ રહ્યું,
 સ્તંભ ખર્ચા ધધડાટ:
 ચીરે સાત વ્યોમ ધડાકો !
 દેરે નવ દેવડો માતો !

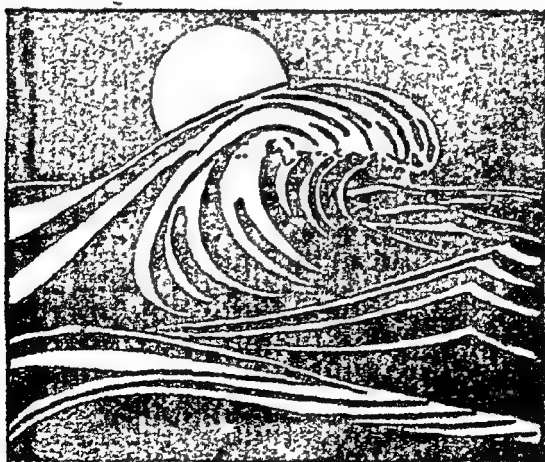
નૃપતિના જોઉ હોઠ ધરૂજ્યા,
 આંખ ગરે અંગાર;
 કંપ નહિ એની કાયમાં માતો,
 જીલ ધૂજે ક્ષણ વાર:
 “પાણીને ધૂળમાં રંગો !
 કીચડનો રચળો દંગો !”

કોઈ નથી ઉભું ક્યાંયે નિહાળી,
 ધૂજતો આવ્યો દેઢઃ
 રાતનાં આંસુ ઓમમાં ફૂલ્યાં,
 દેવગંગાનો વેઢઃ
 આંસુડે લિંગને ધોયું;
 સૂકા વાળે અંગને દહોયું ।

ઝૂંપડીમાં જ્યમ લિંગ મૂકાયું,
 ફૂટતી અમૃત વાય—
 “સાત નભોના ધુમ્મટ તાણો,
 માયે ન તાંડવ નાચઃ
 તોયે તારૂં ઝૂંપડું મોઢું ।
 ત્યજ્યાને ઉર આળોડું ।”

ભરતી મોજાં

ભર્મિ-ઉદ્દેશી હજારોમાં કાળ્યાને આ વિભાગમાં એકત્ર કર્યાં છે. આમાંનાં આડેક 'કુમાર' માં આવી ગયાં છે; બેને 'કૌમુદી' એ પ્રસિદ્ધિ આપી છે; એક 'હિન્દુસ્તાન' ના હીપોલસવી આંકમાં પ્રકટ થયું છે, અને એક 'નવચેતન' ના. હેલ્સાં બે અપ્રસિદ્ધ છે. એમાંનું 'પહેલું' પંડિત ખરે માટે ખાસ લખેલું, અને બીજામાં કવિવર રવીન્દ્રનાથની એક સ્વર-રચના થાઈ છે; એ બન્ને કાળ્યામાં એ રીતે સંગીતને પ્રાધાન્ય છે.

લ ર તી મો નાં

(૧) યુવાનને	૩૯
(૨) હું (ગર્વોક્તિ)	૪૧
(૩) મુક્તિંગાન	૪૨
(૪) વાંછા	૪૫
(૫) સપૂત	૪૬
(૬) કવિ ન હું!	૪૮
(૭) મુક્તપ્રાણુ	૪૯
(૮) સ્વમાન	૫૦
(૯) જવાન	૫૧
(૧૦) સ્તંભ સ્વાતંત્ર્યનો	૫૩
(૧૧) સર્જકશ્રેષ્ઠ આંગણાં	૫૬
(૧૨) ધૂમ્રગાથા	૫૮
(૧૩) મંદિર	૬૦
(૧૪) મૃત્યુની હીપકવાટ	૬૧

યુવાનને

યુવાન ! જગની કદી ન ધરતો હૃદે ખીક તું,
ભલે પતિત પાતકી કહી કહી તને શાસતું.
કદાચ સઘળાં હઠી અલગ, એકલો રાખતાં,
રહી અડગ, આચરે હૃદયનો ધ્વનિ પારખી.

ભલે જગત આજ દૂર જઈ તુંજથી બેસતું,
ભલે જ અવમાનથી જગત તુંજને દેખતું;
મહાન પુરુષાર્થથી અવનિઆલ ભેગાં કરી,
સદૈવ રટજે અવાજ ઉઠતો ઉંડા આત્મનો.

કદીક જકડે જુવાની અપરાધના પાશમાં,
કદીક મનમાં ઉઠે હૃદય ભેદતાં મન્યનો;
કદીક ઉછળાટ દાહ સઘળા મચે મારના,
કદી વિવિધ વૃત્તિનાં તુમુલ સુદ્ધ હો જામતાં.

પરંતુ પડકારથી ગ્રહડજે મહા વેગથી,
નહિ ડરી ધૂળ કદી શરણ આપતો મારને;
ઉરે અડગ બાળજે અનલ આત્મશ્રદ્ધાતણે,
બાંધ સમજી મારને સહજ તે મહી હોમજે.

ભર્મિ-ઉદ્દેશી હજળતાં કાળ્યાને આ વિભાગમાં એકત્ર કર્યાં છે. આમાંનાં આઠેક 'કુમાર' માં આવી ગયાં છે; બેને 'કૌમુદી' એ પ્રસિદ્ધિ આપી છે; એક 'હિન્દુસ્તાન' ના દીપોત્સવી અંકમાં પ્રકટ થયું છે, અને એક 'નવચેતન' ના. છેલ્લાં બે અપ્રસિદ્ધ છે. એમાંનું 'પહેલું' પંડિત ખરે માટે ખાસ લખેલું, અને બીજામાં કવિવર રવીન્દ્રનાથની એક સ્વર-રચના થાઈ છે; એ બન્ને કાળ્યામાં એ રીતે સંગીતને પ્રાધાન્ય છે.

ભ ૨ તી મો જાં

(૧) યુવાનને	૩૬
(૨) હું (ગર્વોક્તિ)	૪૧
(૩) મુક્તિંગાન	૪૨
(૪) વાંછા	૪૫
(૫) સપૂત	૪૬
(૬) કવિ ન હું!	૪૮
(૭) મુક્તપ્રાણુ	૪૯
(૮) સ્વમાન	૫૦
(૯) જવાન	૫૧
(૧૦) સ્તંભ સ્વાતંત્ર્યનો	૫૩
(૧૧) સર્જકશ્રેષ્ઠ આંગણાં	૫૬
(૧૨) ધૂમ્રગાથા	૫૮
(૧૩) મંદિર	૬૦
(૧૪) મૃત્યુની દીપકવાટ	૬૧

યુવાનને

યુવાન ! જગની કદી ન ધરતો હૃદે ખીક તું,
ભલે પતિત પાતકી કહી કહી તને શાસતું.
કદાચ સઘળાં હઠી અલગ, એકલો રાખતાં,
રહી અડગ, આચરે હૃદયનો ધ્વનિ પારખી.

ભલે જગત આજ ફર જઇ તુંજથી બેસતું,
ભલે જ અવમાનથી જગત તુંજને દેખતું;
મહાન પુરુષાર્થથી અવનિઆભ લેગાં કરી,
સદૈવ રટજે અવાજ ઉઠતો ઉડા આત્મનો.

કદીક જકડે જુવાની અપરાધના પાશમાં,
કદીક મનમાં ઉઠે હૃદય લેદતાં મન્યનો;
કદીક ઉછળાટ દાહ સઘળા મચે મારના,
કદી વિવિધ વૃત્તિનાં તુમુલ ચુદ્ધ હો જામતાં.

પરંતુ પડકારથી ઝઘડજે મહા વેગથી,
નહિ ડરી ધૂંલ કદી શરણ આપતો મારને;
ઉરે અડગ બાળજે અનલ આત્મશ્રદ્ધાતણો,
બાંધ સમજી મારને સહજ તે મહી હોમજે.

કદીક લથડી પડે ગહન માર્ગની ખાઈમાં,
 તથાપિ ન કહે ડરી: ‘અરર, હા! હવે શું થશે?’
 ઉઠી અમર હામથી યુવક તું કરે ગર્જના,
 સદૈવ પુરુષાર્થથી ડગ લરી ધપે જા ધપે !

પ્રભાતતાણી સ્નિગ્ધતા નહિ ટકે કદી એકલી,
 બળે ખૂબ બળે, સહે અગર તાપ મધ્યાહ્નનો;
 પ્રભા લરી પછી ઉગે સકળ વિશ્વ સંધ્યાસતી,
 જીવાની ગળતા બપોરસમ જીવને આવતી.

જીવાન રહી જિંદગી સકળ આમ તું ગાળજે !
 કદી ન બનતો મક્કિત, ડગતો, મર્યો ડાસલો !

હું [ગર્વોક્તિ]

વિશ્વવિજેતા એક ઉભો હું,
હો ના કે ઉભવા સામે !
તાપ તપે નેત્રો મ્હારાં જ્યાં,
રૂહો ના એ જે કે વામે !

એક વિરાટ હું, વિશ્વવિજેતા, અવનિ સર્વ ખલાસ !
ખીજો સ્ફોનારો નહો જગમાં, મ્હારો પ્રખર પ્રકાશ !

એક અમર હું, સર્વ મરેલાઃ
નવચેતન હું માત્ર !
કે નહો મુજને જોતા જેનાં
ગણિત થતાં ના ગાત્ર !

એક અપાર હું શક્તિસાગર, અવનિ સર્વ હતાશ !
સર્જન હું, શાશ્વત હું, ખીજ સઘળા હોય વિનાશ !

મુક્તિગાન

આવો શુભામો, આવો ખીડિતો,
તેત્રીશ કોઠ મળો સંતાન !
સર્વ દિશાના કાન વિહારી,
ગજવો માતનું મુક્તિગાન !

સિંહના નાદે ત્રાડો મળી સૌ,
“સ્વામી, શુભામ ન-સર્વ સમાન !”
જાપ જપો મુક્તિના હૈયામાં,
રુઢાય વીરોને છે ભગવાન !

[૧૬] સાગર ગાજે, ઘોર અવાજે,
ગાજે બાળક, વૃદ્ધ, જવાનઃ
આકાશ કંપે, ધરણી ધ્રુજે,
ભારત ગજવે મુક્તિગાન !

મુક્તિ વિનાનું જીવનું શાનું ?
મુક્તિ વિના શાં બીજનું ગાન ?
મુક્તિને કારણ સર્વ સહીશું,
સ્વાતંત્ર્યથી શું સૌજન્ય મહાન ?

મુક્તિ હશે જો કાળને ડાચે,
પામશું છો અમ જાણે પ્રાણ !
પામવા એ અમ પ્રાણપ્રતિમા,
જીવિત પ્રાણ બધું બલિદાન !

[૬૬] સાગર ગાળે, ઘોર અવાળે,
 ગાળે બાળક, વૃદ્ધ, જવાનઃ
 આકાશ કંપે, ધરણી ધૂળે,
 ભારત ગજવે મુક્તિગાન !

ભૂખ્યાં અમે સૌ લેગાં મળીને,
 માગીએ રોટી, પીવા જલપાન,
 લૂગડાં ઢાંકવાં લાજ અમારી,
 જીવવું જેમ જીવે ઇન્સાન.

પ્રાણ હણાયો, ધર્મ લૂંટાયો,
 રક્ત ચૂસાયું, હુલાયું માનઃ
 વિશ્વવિનેતા ધર્મવીરોનાં,
 સંતાન આજે જન્મશુલામ !

[૬૬] સાગર ગાળે, ઘોર અવાળે,
 ગાળે બાળક, વૃદ્ધ, જવાનઃ
 આકાશ કંપે, ધરણી ધૂળે,
 ભારત ગજવે મુક્તિગાન !

માડી કહી તને કેમ સંબોધું ?
 જન્મભૂમિ, ઓ વીરોનાં ધામ !
 તેત્રીશ કોટિની વાંઝણી માનાં,
 જીવતાં પુત્ર થયાં અપમાન.

મુક્તિ થશે સૌ બંધન જશે,
 પામશે પેટભરી સૌ ધાન:
 ઓ માડીં ! ઓ માતા ! ત્યારે વહીશું
 “ તારાં અમે સઘળાં સંતાન ! ”

[૫૬] સાગર ગાળે, ઘોર અવાળે,
 ગાળે બાળક, વૃદ્ધ, જવાન:
 આકાશ કંપે, ધરણી ધૂળે,
 ભારત ગળવે મુક્તિગાન !

વાંછા

સુકૃતિ । પ્રિયા-હૃદયની-પ્રભુ । પ્રાણશ્વાસ ।
વાંછા સનાતન । અને અવિલિપ્ત આશ ।
સંજીવની । પુનરજન્મની એ વિધાત્રી ।
તું એક માત્ર જગમાં સુજ આશ ધાત્રી ।

ના; આશ એક ઉરની તુજથી મહાન.
હા; એ વૃષા નહિ છોંપે કરી સુકૃતિપાન.
સ્વાતંત્ર્યના જગનમાં બલિદાન થાવું,
સુકૃતિ પ્રિયા-પ્રિયતમા બલિદાન માનું.

સપૂત !

“ આવવું ન આશ્રમે-મળે નહિ સ્વતંત્રતા !
જંપવું નથી લગીર-ભે નહિ સ્વતંત્રતા !
સ્નેહ, સૌખ્ય સૌ હરામ-ના મળે સ્વતંત્રતા !
જીવવું મર્યા સમાન-ના ચદિ સ્વતંત્રતા !
પુત્ર - દાર !

જન્મ મૃત્યુના જીહાર !
જંપવું ન, જાલીમોય જંપશે ન, સૌ ખુવાર !
મૃત્યુ કે સ્વતંત્રતા-લખી ન આ લલાટ હાર ! ”

આકરા પુકારી કોલ, વીરલા રણે ચડ્યા !
ખેતરો ખૂંદાં અને લમ્યા અનેક ગામડાં !
મહી વટયા, ઝૂંદ્યા સપૂત માત-અંક-નર્મદા !
જૂંપડે જઈ વસ્યા, પ્રજાઅવાજ પામવા !

મોખરે ધપે હસી હસી જવાન ડોસલો !
સર્વ સાથ-કોઈ ના-બધું સમાનઃ એકલો !
રાષ્ટ્રદેવ ! રાષ્ટ્રપ્રાણી પીંછે સહુ ધસ્યા !
એક એ અનંતમાંથી સિંધુ સાત ઊમડ્યા !

પગે પડે !

સુવર્ણ માટીમાં મઢે !

અસંખ્ય ઊમટી પ્રભા પુનિત પાદમાં પડે !

જન્મના શુભામને સ્વતંત્ર જન્મ-સાંપડે !

જીવશે ન-જીવવા હઈ સપૂત-બલીમે !

મારશેય, મુક્તિમહેલ તો અણ્ણાય રાખનો !

૨૬ : ૪ : ૩૦

કવિ ન હું !

કવિ ન હું ! કવિ ન હું ! કવિત અન્યનાં કરી
અનેક આજ હું રહું : હજી પ્રભાત સાંપડી
અદ્ભ્ય પ્રાણી મને ! હવે જગાવી ચેતના
ઉરે, લહું લહું હું વીરલો જીવીત જંગમાં !

કવિત અન્યનાં કર્યાં; હવે કવિત વીરનાં
કવિ અનેક આદરે : ચૂંટી ચૂંટી શરીરનાં
હું અંગ સર્વ યજ્ઞકુંડમાં ધરાવું જંગના.
ન પુષ્પ ચૂંટવાં હવે : રમું હું રક્ત રંગમાં.

ન ઓમમાં ઉડી જવું !

રથે હું વીરલો બસું !

મુક્તપ્રાણ

મુક્તપ્રાણ ! મુક્તપ્રાણ ! જંદીવાન હું નહિ:
મુક્તધ્યાન ! જંજીરો ન જાંધવા ધરામહી.
જાંધજો હીંવાલ પર્વતોસમી ઉચી ઉચી:
તારલા હસે-વહે, નલે : હસંત આંખડી.

મુક્ત પ્રાણ ! મુક્ત પ્રાણ ! એકલો કદી નહિ:
માંડવો રચી લીઓ અનંત આલ છાવરી;
આલ એથી એ વિશાળ અંતરે રહું હસી:
સૂર્ય, ચંદ્ર-પ્રાણ, ઊર્મિ-તારલા રદ્યા લસી.

એકલો નથી ભલે ન હોય પ્રેમીઓ સખા:
અનંત હું અજાંધ પ્રાણ ! સાથી આત્મ સર્વદા !

સ્વમાન

[કેદાર]

માન તમારે હાથ ન સોંપ્યું;
કેમ કરી અપમાનશો ?
વજ્રસમું અણુલેદ હૃદય આ,
શર સૌ પાછા પામશો.
ઘન ગરબે, વાયુ ફૂંકાયે,
વીંજળી કકડી ત્રાટકે;
બાર મેઘ વરસી વરસીને,
પર્વત ચીરે ઝાટકે—
હિમાદ્રિ અમલિન મુહાસે,
ઉભો આભ અઢેલતો;
આત્મા મુજ તમ અપમાનોને,
હાસ્ય કરી અવહેલતો.
રેતીકેરા રણ ઉપર ના,
બાંધ્યા મહેલ સ્વમાનના;
શ્રદ્ધાના અણુડગ ખડકો પર,
પાયા રોપ્યા પ્રાણના !
માન તમારે હાથ ન સોંપ્યું,
કેમ કરી અપમાનશો ?
વજ્રસમું અણુલેદ હૃદય આ,
શર સૌ પાછા પામશો.

જવાન

હિમાદ્રિઠેરાં દધિ-શુભ્ર શૃંગ,
નિશાતણાં કાજળચીર આવરે.
દિશા દિશા વ્યોમ સમસ્ત છાવરે,
ને ગાજતા મૂક વ્યથા મૃદંગ.

નિઃશબ્દ આખું જગ પોઢતું હતું,
નિશબ્દ શૃંગો નીરળે નિગૂઢતા;
ધરા પરે છાય અગમ્ય મૂઢતા,
અને વ્યથાતું બળ વાધતું જતું.

અંધારના ઢોધ અગમ્ય આરે,
ભેંકાર રોતા સ્વર છાય મારીના;
ઉઠે ધુજંતા પડછંદ પહાડીમાં,
આંસુ સરે ઉણુ રુધિર ધારે.

ઉઠે ધડાકો ચીંરતો વિતાન,
આકાશથી બપ્પર એક ઉતરે.
કિલ્લોલતા સર્વ ગૂઢે ફરી વળે,
આહ્લોક ગાળે: “ નવ કે જવાન ? ”

ગિરિતણા પથ્થર વજ્રશા રહ્યા,
 દ્વિત્રીશ-કોટિ-સુત-મા રડી રહે,
 હિમાદ્રિનાં હિમ ઉનાં થઇ વહે;
 જવાન કોઈ નવ થાય તો ખડા.

ધૂળે દિશાના દિગપાલ ને ધરા,
 આકાશના સર્વ ગૃહો ધૂળ રહ્યા;
 કાલિન્દી-ગંગા જલ સ્તબ્ધ તો થયાં,
 ધૂળે ગિરિશૃંગ મુજંત કંદરા.

“ પાછા ફરો મા ! અશકુન કો નહ્યા.
 ન પુષ્પ શૈયા પર વીર લેટતા;
 તુરંગના પથ્થર દેહ લેટતા;
 ધરાસણાના અગરે જઈ પડ્યા. ”

ધરે પડ્યા તે નવ કો જવાનડા !
 જીવી રહ્યાં દીન-ગરીબ જીવડાં !

સ્તંભ સ્વાતંત્ર્યનો !

અને ફૂટતા ઉડે વિહંગ આગના તાપથી,
 ધૂળે અમર સાક્ષીશા નભદીવા મહાપાપથી;
 બળે ઝળહળે પ્રગાઢતમ કાળજાં રાતનાં;
 શિશુ ફૂટફૂટી રહે સભય અંકમાં માતના.

ત્યજી જર જમીન ઢાર લળતા ઉભા પાકને,
 ત્યજી સુખદ ખોરડાં સપૂત સાચવે નાકને;
 કરી ભસમ મોહ જાન-જરના દુઃખોમાં હસે,
 ખુવાર થઈ ખેડૂતો અડગ માંડવામાં વસે.

પણે પુર પડ્યાં સ્મશાન સમ મૌન આકંઠતાં,
 છતે દિવસ ત્યાં શિયાળ પુરપાર સ્વચ્છંદતા;
 સપૂત શિર સાટના સમર માટ ચુકે ચડ્યા,
 પ્રશાંત ઘરબાર ત્યાં અર્જવ ખોળિયાં શાં પડ્યાં.

ઠરી કમળ કોમળાં ગભરૂ બાલુડાં ટાઢમાં,
 રહે સકળ રાત્રિઓ વિકળ માતની આડમાં;
 પિતા જગતના, અખૂટ બળ વૈભવોના ધણી,
 પસાર કરતા શિશિરશીત રાત્રિઓ ને શાંતી

પરંતુ નવ જાલીમો જરીય દુઃખથી પીગળ્યા,
મહાંધ નયને વળીય થર લોહીના કેં ચડ્યા;
સહોંશ સળગાવતા ધર લજેલ સૂતાં સૂતાં,
અને ગગન ઉછળે રુધિરશા કુવારા ઉના.

અને ફફડતાં ઉડે વિહંગ આગના તાપથી:
ધૂંજે અમર સાક્ષીશા નભદીંવા મહાપાપથી.
બળે બળહળે પ્રગાઢતમ કાળજી રાતનાં,
શિક્ષુ ફડફડી રડે સભય અંકમાં માતના.

સિંહંદર સદ્યો, સદ્યાં ગજબ તૈમુરોનાં ધણાં,
અનેક કતલો; અને અનલ નાદીંરોના સદ્યા;
પરંતુ સઘળાંતણે કળશ આજ આલે ચડે,
હસંત વીર ખેડૂતો દુઃખમહીં ન પાયે પડે.

પ્રભાત પડતાં, નમેલ કૃષ્ણાત્ર વૃદ્ધામહી
બળી સળગી બાબમાત્ર અવશેષ જોવા પળી.
ન પુત્ર, નવ નાથ, ના સદય ઉર એકે હતું;
હતું ઘર વિશાળ એય જગમાં હતું ના થયું.

પડ્યા થર મલિન રાખધૂળ કોલસાના દીંકાં;
દીંકાં લસમસાત સ્વપ્ન ભૂતકાળનાં કો મીંકાં;

રમ્યા રમત શૈશવે, રમણ યૌવને બ્યાં ક્યાં,
ક્ષુધાર્ત જન લોહીનાં ઉદર-દાંતિયાં ત્યાં પડ્યાં.

નથી હૃદય પંખીડું ક્કડતું: નથી ધૂજતું,
ન આંખમહીં ઝેરતું જરીય ગિન્દુડું ભૂતું !

“કરો ભસમ દેહુ આય, નવ પાઇ એકે મળે !”

થયા ફરકી હોઠ બાંધ જરી, એક આંસુ સરે.

કવિ ! વિજય આવડો નીરખ પ્રેમના મંત્રનો !

સુઅશ્રુમહીંથી ચડે ગગન સ્તાંભ સ્વાતંત્ર્યનો !

ધૂમ્રગાથા

ઉંચાં ઉંચાં શહેરતણાં મકાનો,
ને એકમાં એકલ હું પડી રહું.
કરી કરી દિન અનેક કામો,
સંધ્યા સમે પાશ્ર્વમ ગોખમાં લહું.

સંધ્યા સતીના નવરંગ ગાલો,
મિલોતણા ધૂમ્ર વિષાદ આવરે;
માણિક્યના વ્યોમ ભર્યા મહાલો,
ધીમે ધીમે ગોટમગોટ છાવરે.

અને હું જોતો બળતા નિસાસા,
લેગા થઇ ધૂમ્ર શિખાસ્વરૂપના;
મજૂરનાં દૈન્ય અને નિરાશા,
ધુવામહીં જોઈ દુઃખો હું ધૂજતાં.

ઉડે મહીં હાથ પગો તૂટેલા,
બળી બળી ખાખ થયેલ ફેફસાં;
ફિઝાં, સૂકાં, મલાન સુખો ગૂંકેલાં,
સ્રીઓતણાં વચ્ચે વણેલ મેશનાં.

ઉથાં ઉભાં હું ઉઠરો નિહાળું;
 અપૂરતી ઊંઘ સૂંઝેલ પાંપણે;
 પ્રસ્વેદની ત્યાં સરિતા હું ભાળું;
 ને માળખાં શોષિત દુઃખ—ડાકણે.

અને હું જોતો પડતી નિશામાં,
 રડી રડી મ્હાન સુઝેલ યૌવના;
 ઉભા થતા ને પડતા નશામાં,
 પગો પડે અસ્થિર ઝૂંપડીમાં.

ઝીંલી ઝીંલી એ પશુના પ્રહારો,
 અશક્ત ભૂખી લલના રડી રહે;
 નિઃસત્વ ગંદાં અસહાય બાળો,
 નિશા બધી લોંચ લૂંચ્યાં પડી રહે.

બારી કરી બંધ પથારીએ પડું !
 ધુંવાતણી મૂક કથા હું સાંભળું !

મંદિર

કનકમૂર્તિમહીં દેવ દેખું નહિ;
 હીપમાં ગરીબનાં દુઃખ ધૂળે !
 ઘંટનાદો સૂણી ભક્તિ ના પ્રકટતી,
 શંખમાં કોટિ નિશ્વાસ ફૂળે ! ધ્રુવ૦

અંત્યજો પગથિયે ભક્તિભીના રહે;
 દેવનાં દ્વાર કાળાં વસાતાં !
 નિધનના નાથ, બેલી પિડીતોતણા;
 ધનિકના પિંજરોમાં પૂરાતા !—કનકમૂર્તિ૦

એ ન મંદિર રહ્યાં, કેદખાનાં થયાં,
 જન-હૃદયના ન ધબકાર બોલે !
 વેધી ધુમ્મટ, ત્યજી દેહ રત્ને રચ્યા,
 ઝૂંપડે, ઝૂંપડે દેવ ડાલે !—કનકમૂર્તિ૦

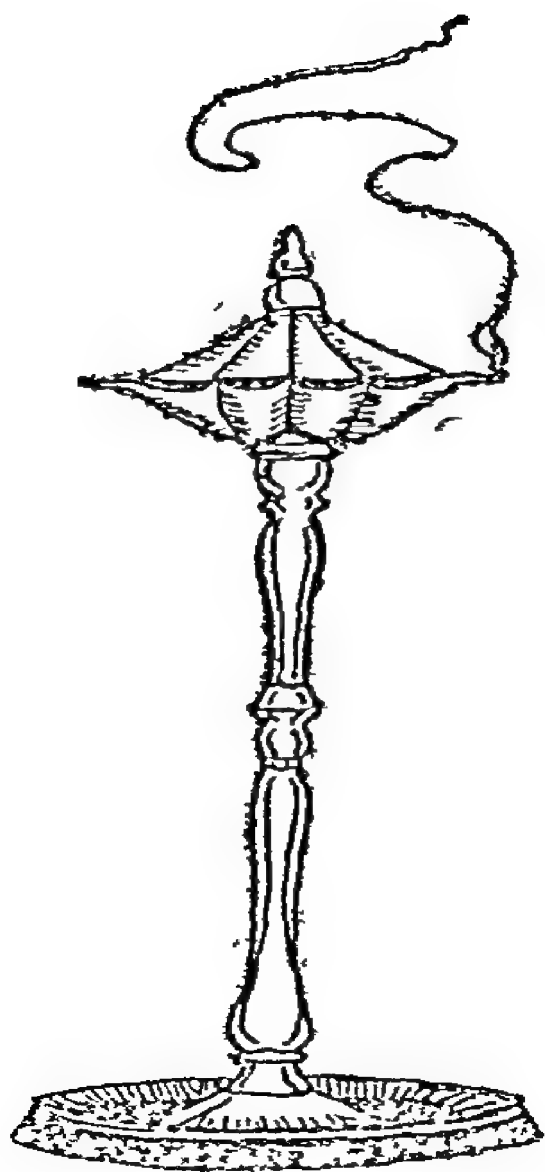
મૃત્યુની દીપકવાટ

જીવનનો ઝળહળતો દીવો,
પ્રથમ જે દિ' પ્રકાશ્યો !
મેઘધનુની રંગલીલામાં,
પ્રેમળ સ્પર્શ તુ ભાસ્યો !....જીવનનો

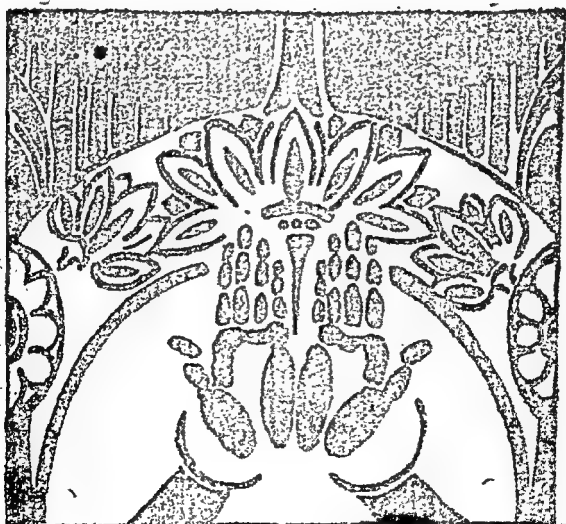
કોડ ભરી ભરી અંતર લાગ્યો,
આંખમાં દિવ્ય સુવાસ;,
નૈવેદ્ય છાળડી મૂઠ ખીડી બેઠ
ધરવા પ્રાણ પ્રકાશ !....જીવનનો

વાંચી દીધું જગ-સોણલું મારું,
આશ નથી પણ આગ;
હેતુ માન્યું હતું જોડે હળાહળ,
ગંધમાં સ્વાર્થના શ્વાસ....જીવનનો

આંસુ નથી, નાથ ! હસતાં ભમવું,
જીવનની રણવાટ;
પ્રાણપ્રકાશ નહિ તોય ધરવી,
મૃત્યુની દીપકવાટ....જીવનનો

स्वनितावलि

આ સાત ને બે નવ સ્વનિતો (Sonnets) ની આવલિ-
માંના છ તો 'કુમાર'માં જ પ્રકટ થયેલા છે. બીજા ત્રણેય
અપ્રસિદ્ધ છે. 'કવિ'નો પ્રસંગ ઇતિહાસમાં નોંધાયેલો છે,
કલ્પનાકૃતિ માત્ર નથી; એ તરફ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચું છું.

સ્વ નિ તા વ લિ

(૧) કવિ	૬૫
(૨) મૃત્યુ	૬૬
(૩) ભાવના	૬૭
(૪) દાંડીને	૬૮
(૫) ભરતી	૬૯
(૬) ક્રાંતિનાદ	૭૦
(૭) અચેત તાંતણે ?	૭૧
(૮) છતાંય સ્મરવા	૭૨
(૯) શૂન્યશેષ ।	૭૩

કવિ

થિજ્ઞ જીત્યું, થિજ્ઞ લૂંટ્યું: કૂર એ સિકંદરે:
શહેર બહાર મહેફિલો ઉડાવી એ ભયંકરે.
મસ્ત એ પડ્યો પડ્યો જીવે છ હસ્તિરાજશો !
તરંગ આવતાં કર્યો અવાજ સિંહનાદશો.

“સેવકો ! લગાડો આગ ! દુશ્મનોય થાય ખાખ:
ભસ્મસાત આજ થિજ્ઞને કરો ! રહે ન રાખ.”
વાક્ય સાંભળ્યું ન ત્યાં હજાર સૈનિકો કૂદે,
પશુ બની મશાલધારી ધાય: શહેરીઓ ધૂંને.

“રહો, ઉભા રહો ! કહું હું, વાત એક સાંભળો:
ખાળજો બધુંય આગ ના લગાડશો ગૃહે
કવિતાણી.” વદી જરાંક શ્વાસ લઈ સિકંદરે
શરૂ કર્યું : કુલોચનેથી આંસુ એક તો સર્યું.

“પશુ બન્યો હું, ખાળવી પ્રભ બધી શરૂ કરી;
પ્રાણ એ પ્રભતણો ન ખાળવોય છે નકી !”

ભાવના

ત્રિકાલનો ધુમ્મટ - ઘેર તોડી,
સૂણી રહું શાશ્વત શબ્દપ્રદાને !
ત્રિલોકના ભેદ મહા ઉકેલી,
રમી રહું નિત્ય નવા સનાતને !

સમુદ્રનાં સૌ વમળો વટાવી,
અંખી રહું રત્ન સહસ્ર પામવા !
અંગાનિલોની ધરી પાંખ અંગે,
ઉડું અનંતે જગતાપ વામવા !

તિમિરનાં રાક્ષસ જૂથ આવી,
જગી રદ્ધો અંતરદીપ આવરે !
લડી લડી એકલ હાથ મ્હારે,
મથું હું અંધાર સહુ વિદારવા !

ક્ષણો, પ્રણો ! આવી અનેક આવે;
ક્ષણો મટી જીવન સર્વ વ્યાપો !

મૃત્યુ

રહે મને શું કામ ? હું જીવંત મૃત્યુમાં રહુંઃ
નિત્ય હું તને મળું, ન શું હું દષ્ટિએ ચડું ?
દિવ્ય સ્પર્શ, દર્શનોઃ અનુભવું ઘણું ઘણું;
દેહ મિટ્ટીમાં મળ્યોઃ અનંતમાં ઉડે આણુ.

સુગંધી વાયુ તાહરા સુકેશ આ ઉછાળતો;
આણુ બની અડી સુકેશને હું કાળ ગાળતો !
અમી ભરેલ પોપચે ચડું આણુ બની બની;
વહું સરંત અશ્રુમાં તૃષા છીંપાવું સ્નાનની !

ચડાવ ભારી કબ્રને તું પુષ્પ તો ચૂંટી ચૂંટીઃ
પુષ્પના પરગમાં આણુ બની રહું છુપી.
ધન્ય સ્પર્શ તાહરો; કવું અદૃશ્ય કાવ્યનેઃ
સાંભળે ન શું કદીય એક-માત્ર શ્રાવ્યને ?

હાર્દ એક તો હતાં, નડી શરીર ભિન્નતા;
એકતા અનુભવી, ધરે શું કામ બિન્નતા ?

ભાવના

ત્રિકાલનો ધુમ્મટ - ઘેર તોડી,
સૂણી રહું શાશ્વત શબ્દપ્રદાને !
ત્રિલોકના ભેદ મહા ઉકેલી,
રમી રહું નિત્ય નવા સનાતને !

સમુદ્રનાં સૌ વમળો વટાવી,
ઝંખી રહું રત્ન સહસ્ર પામવા !
ઝંઝાનિલોની ધરી પાંખ અંગે,
ઉડું અનંતે જગતાપ વામવા !

તિમિરનાં રાક્ષસ જૂથ આવી,
જગી રહ્યો અંતરદીપ આવરે !
લડી લડી એકલ હાથ મ્હારે,
મથું હું અંધાર સહુ વિદારવા !

ક્ષણો, પ્રણો ! આવી અનેક આવે;
ક્ષણો મટી જીવન સર્વ વ્યાપો !

દાંડીને

નથી તવ તીરે મહા ધુધવતા સમુદ્રો પડ્યા,
નથી તવ તીરે કદીય જગ-જહાજ તો લાંગર્યા;
અપાર નવ એ ઉંડાણુ જગના મહાસિન્ધુશાં;
કવું કયમ સ્તુતિ કહે હું તવ ? — તું સમુદ્રેય ના.

નથી અમર આંસુડે ઝળકતી દૌવાદાંડીએ;
તૂટેલ પથરા — પડ્યા, રખડતા — રહે પાંદરે.
ભર્યાં કદમ ભૂમિમાં નવજવાનશા ડોસલે,
સુવર્ણ ધૂળની શી ! ધન્ય પગલે—ચડી પારસે.

તખ્યાં તપ અગમ્ય કોઇ વીરલે, કળે—પાંગરે,
સમુદ્રથકી એ અપાર નર નાવડા લાંગરે;
કણે — વિચિગણે વસે અમરતા — લસે ધન્યતા;
સુવર્ણ ઇતિહાસનાં પ્રથમ ગાન તારા તીરે !

[મંદાકાન્તા]

આળોટે જ્યાં રુદન કરતા દાંડી પાષાણખંડ !
ત્યાં રોપાયો અમર સ્મૃતિશો રાષ્ટ્રનો માનદંડ !

ભરતી

સહસ્ર શત ઘોડલાં અગમ પ્રાન્તથી નીકળ્યાં,
અક્રાંટ જલધિ પરે અદમ પાણીપન્થાં ચક્ષ્યાં;
હથો-હથોહથો: વિતાન, જગ, દિગ્ગજો મૂળતાં,
ઉડે ધવલ કૈનશી વિખર કેશવાળી છટા !

ત્રિલંગ કરી ડોકના, સકળ શ્વાસ લેગા કરી,
ઉછાળો નવ દેહ અશ્વ ધમતા પડી ઉપડી;
દિશા સકળમાં ભમી, ક્ષિતિજ હાથ તાળી દબ,
પડંત પડછંદ વિશ્વભર ડાબલા ઉચ્ચરી.

કરાલ ઘર ભેખડે, જગત કાંઠડે કારમા,
પછાડી મદ-મસ્ત ધીંક: શિર રક્તનાં વારણાં;
ધસી જગત ખૂંદશે ? અવનિ આલ લેગાં થશે ?
ધડોધડ પડી-ખરી ગગનગુંબજો તૂટશે ?

ઉરેય ભરતી, અદમ અશ્વ કૂદી રહે !
દિશાવિજય કૂચનાં કદમ ગાજતાં ઉપડે !

કાંતિનાદ

[પૃથ્વી]

અસંખ્ય મુજ બાંધવો રવડતા, સઘ્યાં ચીંથરાં
ધરી શરીર-માળખે કકડતી ધૂળે ટાઢમાં;
સહે સળગતા બપોર-ઠવ ચૈત્ર-વૈશાખના,
વિતાન ઘર-છાપડું દિશ દીવાલ : શય્યા ધરા !

અસંખ્ય મુજ રાંકડાં કકળતાં રહે લાડકાં,
ભૂખે ટળવળીઃ અને હૃદય દુઃખના તાપમાં
બળી-સમસમી પડે સકળ, પાશવી પાપમાં.
રમે મરણ જીવને અતુલ માનવીનાં મઠાં.

પરંતુ નવ હું સ્તબ્ધ વચન આળપંપાળના,
ન ઇચ્છું લવલેશ દહાવ ધન વસ્ત્ર કે ધાન્યના;
સહો સખત ટાઢ, ને પ્રજાર તાપ મધ્યાહ્નના,
મરો ટળવળી મુખે હૃદયહીન દુષ્કાળના !

સહુ વીંતક વીતળોઃ વિધન ના નડો શાંતિના !
બળી-જળી ઉઠી કરો અદમ નાદ સૌ કાંતિના !

૮ : ૧૧ : ૩૦

અચેત તાંતણે !

ભુજંગનો લીધણ પાશ છોડ્યો,
ગાંદી બન્યો એક અચેત તાંતણે:
સુરાંગનાનો અમીકૂપ છોડ્યો,
લંબી ગયો એક નમેલ પાંપણે.

સમુદ્રના અશ્વ સહસ્ર નાથ્યા,
સળેકડું એક જરી સરી ગયું:
નિષ્કુરતાના નગરાજ બાથ્યા,
લેધ જરી;—અશ્વ ઉર્લું દડી ગયું ?

આકાશના ચંદરવં અડેલો,
ખરીઉડી ધૂળથી કેમ રોળવું ?
સુરેન્દ્રના મેઘધતુ ચડેલો,
ભૂમિ પડી સુંદરી ઉર ઝોલવું ?

હસીહસી કાંચનજંઘને ચડ્યો !
અસાર આવા વનપાણકે બડ્યો ?

છતાંય સ્મરવા !

વઢાય, સખિ ! આપતાં જીવન સર્વ થીજ જશે;
અને સખળ છાતીં ભીતરધકી કશું ઉઠશે.
ખખોલ કરી કારમી: લલડતી સ્મૃતિ ભૂતની
અનેક વપુઓ ધરી સ્વપનમાં ગળું રૂંધશે.

પરંતુ કંઈ શું ? કરાલ વ્રણ ચીતર્યો રાત્રિએ
સુધાંશુસમ શુભ દેહકંમળે તને ધારીએ:
નહિ ! નહિ જ !! કેર એ, મમ કૃતિ ! છતાંયે હતી;
ક્ષમા સુલગ દષ્ટિની સભય આશ: એ ના રૂળી.

પરંતુ તવ ક્રોધમાંહીં અલિજાતતાયે ગળી—
ગળી લસમસાત: ને અઘટતા નકી આદરી,
પુરા કદીય જે મને સ્વપનમાં ન ખ્યાલે ચડી:
તને વ્રણ થયો: મને સ્વપન-ભૂંશની લૂ અડી.

છતાંય સ્મરવા તને સદય ઉંરથી આ શપથ !
અનેક ભૂંતકાળની અમૃતરાત્રિયે લે લખત !

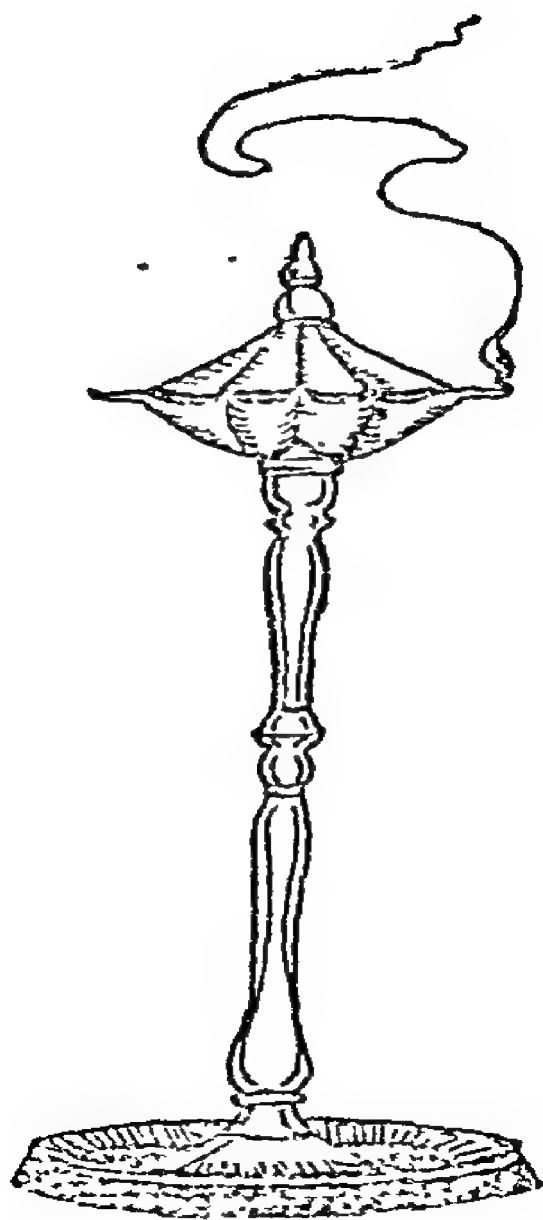
શૂન્યરોષ

નહિં ! નહિં જ પાલવે શયન પાંસુપે પાશવી
ખરી, ચરણ, ડાળલા મલિન સ્પર્શ મેલી બનીઃ
ઉભીશ અવરોધતો ગગનચુંખી પ્રાસાદને,
શ્રીમંત મુજ વૈભવે, ધનકુળેરના નાદને.

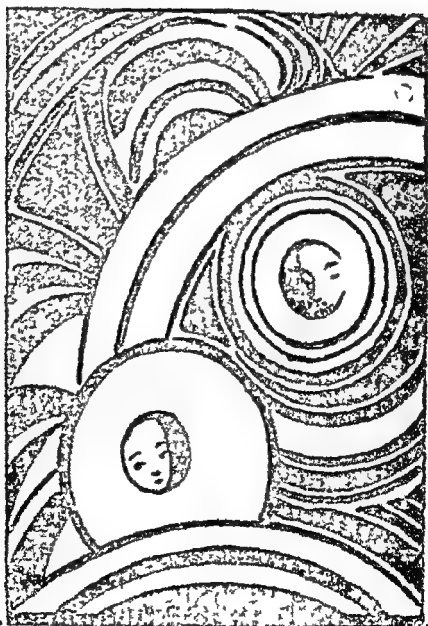
ન તોય પરિતૃપ્તિઃ સખત જલસાગરે ગાજતા,
નવે નવ દીપે, લૂપે, સકળ લોકમાં રાજતાઃ
જહાંગીર-મહાન કો' ભરણ-જવાલ-જવાલામુખી
તણે મુખ વિરાજીને ગગનને ભરે હું મૂઠી.

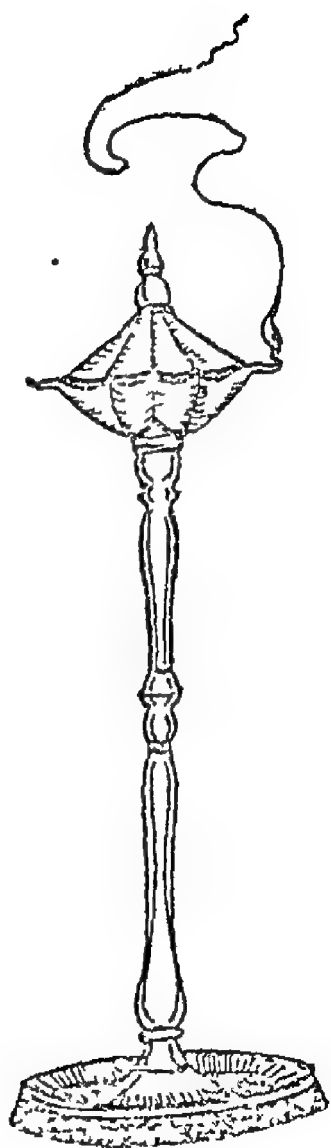
અહો, તરલ ધૂમકેતુય, નિહારિશ, તારલા,
મુકુટસભ રાજતા મહત માનવી-હું-શિરેઃ
પ્રદીપ વિચિત્રાલ્યશી સુરસરિતની મેખલા,
વિરાટ મમ દેહની કટિ પરે પ્રભા વિકીરે.

હવે તું કર આમળું ! ઉછળતો તને આલવાઃ
પિતા, મુજ પદે પડ્યો ? મલિન પાંસુપે ન્યાળવા
તને, શરીર આ વિરાટ મુજ આજ આહું ખડું !

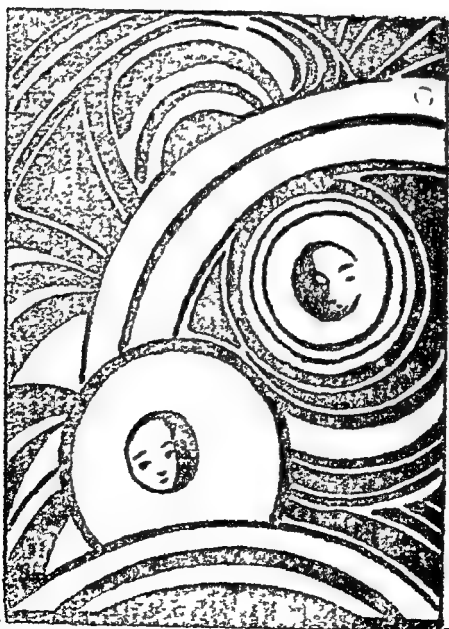

જલ તરંગ

જલતરંગ

સરવરની વિચિત્રાલ્ય જેવી આ મૃદુ કવિતાકળીઓમાંની ઘણી તો અહીં પહેલી જ વાર પ્રગટ થાય છે. જે ‘કુમાર’ માં, જે ‘નવચેતન’માં, એક ‘કૌમુદી’ માં અને એક ‘જે ઘડી મોજ’ના દીપોત્સવી અંકમાં એમ પ્રસિદ્ધ થઈ છે. ‘ગાવું ના!’ માં કવિવર રવીન્દ્રનાથની એક અતિ મધુર સ્વર-રચના ગૂંથી છે; ‘મૌન ગાળે’ની સ્વર-રચના મારી છે. એ બેમાં પણ સંગીત પ્રાધાન્ય લોગવે છે તેટલું ખુલાસામાં.

જ લ ત રંગ

(૧) વસંતના અવતાર !	૭૭
(૨) એક આંસુ	૭૮
(૩) સલામ	૭૯
(૪) ખડેનને !	૮૦
(૫) જીર્મિ	૮૧
(૬) આદર્શો	૮૨
(૭) સ્મૃતિજીવન	૮૩
(૮) અપગણના	૮૪
(૯) કવિ	૮૫
(૧૦) ‘ગાવું ના!’	૮૬
(૧૧) અમૃતના ઉંખરમાં !	૮૭
(૧૨) મૌન ગાળે !	૮૮

વસંતના અવતાર !

કોકિલના શા કંઠ ગવાતા,
પ્રકુલતા આંખાના મોર;
કેસૂડાનાં કેસર ખીલ્યાં,
લીંબડીઓનો ફેરે ફાર.

ફૂંપળ હસતા અપરંપાર !
વન વન વસંતના અવતાર !

ગુંજે ધૂન અલખની કંઠે,
મોરંતા જીવનના મોર;
નવરંગો ખીલે અંતરના,
પ્રેમધર્મની ફૂટે ફેર.

હિરમાં લાવો અપરંપાર !
જન જન વસંતના અવતાર !

૨૫ : ૩ : ૨ :

એક આંસુ

ધૂળ ધૂળ ઢગલા ખડકાયા,
અલયપૂરના વાયુ વાયા;
ધોમ ધખ્યા ને ખાવા ધાયા,
તુજ પર વલ્લભીપુર !

તારાઓએ આંસુ પાયાં,
પીલુડીએ ઢોળ્યા છાંયા;
કરુણ સ્વર પંખીએ ગાયા,
તુજ પર વલ્લભીપુર !

બ્યોમ રડીને મુંશળધાર,
ખોદી તુજને કાઢે બા'ર;
ક્યાં તારો જૂનો વિસ્તાર,
કાં આજે આવો દૂનકાર ?
આંસુ એ વલ્લભી-ખડેર !
કાળતણે કાં આવો કેર ?

સલામ !

સલામ, સખિ ! આજથી નવ વહું તને હું કદી,
હવે હૃદયમાં નહિ જ અભિમાન તું રાખતી;
ભૂંદ્યો, ગણી ગણી તને હૃદયની અને માહરી,
ગુલાબ નહિ તું કરેણ, મુજ આંખડી ઉઘડી.

ખુશામત ગણી ? કરું ન પ્રભુ પાસ, ને તાહરી ?
કદીક અભિમાનથી મલકી જાય વિભાવરી—
ખુશામતતાણી ગણી, અલખની જ એ- ગર્જના,
ગમે અગર રાતને, કદી ન, સિંધુને શી પડી ?

સલામ, સખિ ! છો પડે અગર આંસુડાં આંખથી,
નહિ જ મુજ હાથથી કદીય તેમ દહોવાં નથી;
નિશામુખ પરે પછે ચળકતા નહિ તારકો,
તનેય, સખિ ! રાતનેય અભિમાનનાં આંસુડાં !

આદર્શો

સળળ દિવ્ય કુમાર મનસ્વી કો,
ભરતી, ઓટ, ન વારિ નિહાળતો;
નવ લહે જલધિજલ ઉચ્ચતા,
નવ ઉષા, નવ સાંધ્ય પ્રસન્નતા.

અનિમિષ નેનથી જોતો દૂરની ચક્રવાલને;
હલેસું ટેકવી ઉભો, અંદ્ર ચૂમે કપાલને.

“ક્ષિતિજ પામું, ન થંભું જરા કદી.”

કમર કૌવત-લેટ કરી, વદી.
અડગ કિશતી કુમાર હલેસતો,
રજનિનાથ સમુદ્ર ઉજેસતો.

ઉછળે પહાડશાં મોજાં, ઝંઝાવાત તુફાનના;
મૂંઝવે મૃત્યુના દૂતો, રૂંધતી સુખ કામના.

ક્ષિતિજ આવતી પાસ કદી નહિ;
જયમ નજીક જતો ત્યમ ભાગતી.
વહન થાય અનંત યુગોથકી,
અમર સાહસ ધૈર્ય નવાં નકી.

દૂર જતાં જતાં પાસે, આદર્શો ચક્રવાલશા !
પ્રગતિ પામવામાંના, બિંદુ ક્યાં ? લબ્ય આલ ક્યાં ?

સ્મૃતિજીવન

વિલાવરી વીણા બળવતી: વહું હું લીનમાં.
નિંદ પુષ્પસોડ પાથરે ! સરું હું લીનમાં.
સ્વપ્નપુષ્પ વેરતી - પરોતી ચંદ્રિકા વહે.
હસી-નમી-સરી અનેક વાત તારલા કહે.

સ્વપ્ન ફૂલ :

એક વેયું આ બકુલ :

આંખમાં અમી ભયું એ આંવતું સયું અમૂલ !
સ્વપ્ન સાથ અંગ, ઉર, સર્વ ભાસતાં પ્રકુલ !

ઠહાણું વાય :

સ્વપ્ન-સૃષ્ટિ ગેળ થાય :

કહે તું, સાચી સૃષ્ટિમાં શું જીવ્યું સહું ન જાય ?
સ્વપ્ન-સૃષ્ટિ પામવી ? નહિ સ્મૃતિમહીં જીવાય ?

સ્વપ્ન યાદ :

આવતો એ દિવ્ય સાદ :

દિવ્ય બાળ સૂણજે ! પ્રકુલજે સ્મરી સ્મરી !
સ્વપ્નસૃષ્ટિ પામવા જરૂર ના તને જરી !

અવગણના

ભૂલું હૈયું તારું :

ભૂલું પ્રેમી ચારું :

સણિ ! ભૂલું સારું, નવ અવગણ્યો એક ભૂલવું !
અભિમાનીને તે, સરસ શીખવ્યું, કેમ મૂલવું ?

નવ લહું અપમાન ઉરમાં :

કરુણ નીરખું આજ કૂરમાં :

બસૂરાને આજે, અવગણી કર્યો એક સૂરમાં !

કર્યા વજ્રાઘાતો !

શુમાવ્યા સંઘાતો :

લૂંટ્યું સર્વે આ તો, નઝર કરી તેં લાત શૂરની !
નથી ક્રોધી, માને ? સ્મરણ કરતી આ ઉદ્ધિત ઉરની !

૧૨ : ૨ : ૨૯

કવિ

સૃજનની આંખ ઉઘડીઃ
કવિની પગલી પડીઃ
હૃદયની તુંબડીમાંથી
ભાવના - દંડિકા ચડી.

કાળજે કર્યું કોડયુંઃ
તેલ ભક્તિતાણું પૂર્યુંઃ
ભિન્નની જ્યોતમાંથી તે
કદવના - તારથી મઢ્યું.

પ્રશ્નના એકતારા શા,
કવિનું ગાન ઉપડ્યું !

૧૭૧ ૨ : ૩૨

‘ ગાવું ના ! ’

“ મૂંઝી તારી વેણું શાને, કવિ ?

કવિ, જોને ઘન ગાજે:

પાને પાને આસા બાજે:

‘ ગાઓને ! ગાઓને ! ’

“ કહેલું કે ‘ ઘણું ગાયું:

હવે ગાઈ અમર થાવું:

સુજનને નવાજી તાજે ! ’

પાને પાને આસા બાજે—

‘ ગાઓને ! ગાઓને ! ’

“ અમર જેનાં કાવ્ય માન્યાં જાતાં:

કાલ ગંગાજલે અસ્ત થાતાં:

અમર તો વિસ્મૃતિ-ગાથા;

‘ કોઈ નહોતું ’માં કૃત્ય થાતા.

મૌન માફ અમર સાને,

યુગે યુગે ગીતો ગાજે—

‘ ગાવું ના ! ગાવું ના ! ’

૩૧ : ૩ : ૩૨

અમૃતના ઉંખરમાં

એક અમૃતની કૂંપી ભરી,
ઉપર આછેરી વિષકેરી આઢર ચડી,
આખા જીવનની ધન્યતા તરી,
જરી આંખેરી દોષકેરી છાયા પડી :

અઢકેરાં હાન અમે દીધાં-લીધાં,
મેઘેરાં પાન અમે પાયાં-પીધાં;
એને ગોપનના કાજળથી દવલાં કીધાં:
શેષ પારખાની પુણ્ય ક્ષણે હિંમત ખડી,
જરી આંખેરી દોષકેરી છાયા પડી.

હવે કેમ કરી અમીસર સ્નાન કરવાં ?

અમૃતના ઉંખરમાં મોત વરવાં !

મૌન ગાળે !

ગાળે આળે અનેક દિવસનું મૌન, ગાળે !

ગિર ગંઢરમાં ગંગા ધૂમે,

અંતર અંતર-ખોલ :

લેખડ ભાંગતાં મૂંગી કથની,

ગાતી મુખડા ખોલ :

મૌન વાણીને સાળે; ગાળે ! - ગાળે૦

શાંત વિચિનાં શાંત કૂંડાળાં,

સાગર સૂતો મૂક :

વડવાનળ અંતરમાં પ્રજળે,

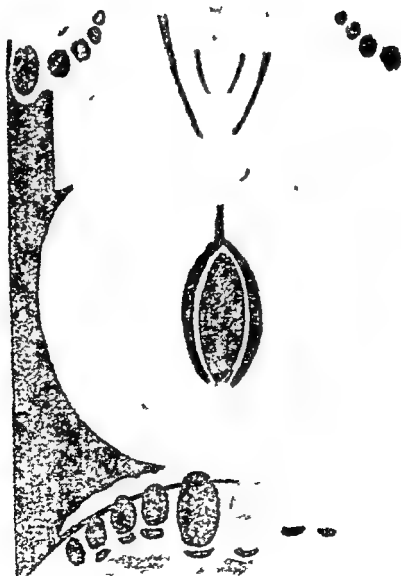
ઉછળશેય અચૂક :

મૌન થકી નવ લાળે; ગાળે ! - ગાળે૦

૧૨ : ૧૨ : ૩૨

ਪਗਲਾਂ

નાશિક જેલમાં 'વડલો ? પૂરો કર્યા પછી મહાત્માજીના મહાભિ-
 નિષ્ક્રમણ ઉપર એક સ્વનિત-સંહિતા રચવાની મેં યોજના કરી
 હતી. આ સ્વનિતોનું એક શતદ્વપક્ષ એમને ચરણે ધરવાનો
 મારો આશય હતો, પણ જેલમાં તો હું એ કરી શક્યો નહિ.
 બહાર નીકળ્યા પછી એટલી શાંતિ અને સ્વાસ્થ્ય મળ્યાં નહિ.
 શાંતિનિકેતન ગયા પછી પહેલું એ જ લખી લેવા પ્રયાસ કર્યો,
 પણ વીરોક પગલાંથી આગળ જઈ ન શક્યો. એમને પગલે પગલે
 મૂકવા ધારેલી પુષ્પપાંદડીમાંની આ પ્રથમ સાત અહીં રત્નૂ કરંધું.
 પ્રથમ સપ્તપદીના સ્વરૂપમાં અહીં એ પહેલી જ વાર પ્રગટ થાય છે.

પ ગ લાં

[પ્રથમ સપ્તપદી]

(૧)	પગલું પહેલું	૯૧
(૨)	પગલું બીજું	૯૨
(૩)	પગલું ત્રીજું	૯૩
(૪)	પગલું ચોથું	૯૪
(૫)	પગલું પાંચમું	૯૫
(૬)	પગલું છઠું	૯૬
(૭)	પગલું સાતમું . , . . .	૯૭

પગલાં

: ૧ :

[પૃથ્વી]

અસંખ્ય ગિરિશૃંગમાં નિરવતા મૂંગી આથડે;
અઘોર નલ-ધુમ્મટે ઝબક તારલાઓ સરે.
અપાર અવનીપટે સકળ શ્વાસ જંપી ગયા;
અગાધ ઉદ્ધિતણું ગહન ગાન સૂનાં થયાં.

મિનાર ચહુ ચક્રવાલ રચતા અનંતે અડે,
દિશા-પગીર સૌ અધન્ય ક્ષણ સાંધી ઝોકે ચડે;
ટશુંમશુ થતા દૌવા ઝબકતા થયા ને ઠર્યા,
અને અવનીને ઉરે તિમિરના થરો આવર્યા.

કહે: “ પ્રથમ વિશ્વ આ અખિલ શબ્દપ્રલોભનું;
પછી સૃજનનું અપૂર્વ સમ પુષ્પ આ પાંગરું.”
અનાદિ પણ એથીયે સદય શાંતિમાં સૌ ઠરું,
ફરી અહહ! રાજ્ય એ પ્રખર શાંતિએ પાથરું.

નથી રવ જરી: બને! સભર શાંતિ સૂની થઈ!

અથાગ પટ આવર્યા: તિમિરનીય આંખો ગઈ!

: ૨ :

[પૃથ્વી]

ઉઠે જગતના પટે, તિમિરના તટે આકૃતિ,
 લયે કકળતી વિષણ્ણ પ્રતિમા બની વિસ્મૃતિ.
 અનેક ઘર આથડી, પગથિયાં ચડી ઉતરી,
 સૂતેલ ભુજપાશમાં કપૂત સૌ : ન મા સાંભરી.

અને રુદન ગાજતાં, ગગન વિશ્વ કમ્પાવતા
 દિશેદિશથકી પ્રકમ્પ, પડઘા સરી આવતા.
 વહે તરલ વહેણ ગંગ-જમનાસમાં આંસુનાં,
 ગળ્યા ખડક કાળમીઠ, નગ, આંસુડાં થઈ ઉન્હાં.

“સપૂત નવ કેા ઉઠે, કરુણ હાક માની સૂણી ?
 હીધા જનમ તીસ કેાટિ જીવ તોય હું વાંઝણી ?
 કરેલ પયપાન ગંગ-જમના સમી છાતીનાં,
 શું વીર્ય અરજૂન, રામ, અજનાંય હીણું થયાં ?

“હિમાચળ સહ્યો સહસ્રશત વર્ષથી છાતીએ !
 અસહ્ય દૃઢ શૃંગલા પદ જડી : ન સંખાતી એ !”

: ૩ :

[મંદા]

આઘા વહેણે સરતી સરિતા આશ્રમે પાસ આવે.
 ઉંચા નીચા હૃદયધમકા પુણ્ય-પાદે ચડાવે.
 કાંઠે ઉભી તરુગણ સહુ વારી જાતાં જળૂંબેઃ
 વેલી વાડે ઘન તિમિરમાં આગિયા પુષ્પ ચૂસે.

ઉંચે કાંઠે, સરળ ઘરની લીંબડાળી કૂળીમાં,
 ખીડાયેલાં નયન નમણાં: ઉપડે શ્વાસ ધીમા;
 ન્હાનું એનું શરીર કુમળું, લાવ ચૈન્તય કાંતિ,
 પોદે જાણે જગકલકુની મધ્યમાં દિવ્ય શાંતિ.

ઉંચા ઉંચા ગિરિશિખરથી વાય ઉન્હા નિસાસા,
 “કોટિ કોટિ જીવન સરજ્યાં, વાંઝણી તોય માતા !”
 જાગી ઉઠ્યો અબકઃ નમણાં નેનમાં દુઃખ થીજ્યાં,
 ચારે બાજુ નજર કરતો, એકલો, ગાલ ભીંજ્યા.

અંગે અંગે, હૃદય, વદને, આંખમાં દાહ જામ્યો !
 માતાનાં એ અબહુળ થતાં આંસુનું રૂપ પામ્યો !

: ૪ :

[કાન્તા]

“ જાગો ! ઉઠો ! ભરતભૂમિનાં, રાષ્ટ્રનાં પુત્ર-પુત્રી !
જાલીમોના નખ ઉઝરડે લોહી વહેતી ધરિત્રી.
માતા માટે જીવન સજતાં જંગલી પ્રાણી-પક્ષી,
વર્ષા - વીજે શરીર ઘસતા, કુંગરા ભૂમિ રક્ષી. ”

ગાજી ઉઠે અખિલ નભમાં મેઘનો જેમ નાદ,
સપ્ત-સિંધુ ઉપર ફેફડે કોઈ તોફાન સાદ,
એવાં એનાં રણુ-રમણુ-આહ્લોકનાં ગાન ગાજ્યાં,
ચૌટે, ચૌરે, પુર, નગરમાં, ગામડે, લોક જાગ્યાં.

ખીડાયેલા કમલઢલમાં જેમ વર્ષે તુષાર,
મૃત્યુખીડ્યા નયનકંમલે અમૃતી છંટકાર;
એવા એના જન સકળનાં દુઃખથી આર્ત નેને,
દૈવી દીપ્તિ અકળ પ્રગટી, લોક ઉત્સાહ જોઈએ !

લોહામાંથી ધન પ્રગટતું પારસી સ્પર્શ થાતાં !
માટીમાંથી અમર વચ્ચને, માનવી ઉભરાતા !

: ૫ :

[શુભ]

ધંટ વાગતાં પ્રચંડ આશ્રમી સહુ પળે
 ઉપાસના સ્થળે: અનંત આંખડી હસે, લળે,
 વિતાનથી: નદીતણાં સુમંદ નીર મંજુલાં
 કવે કવિત: પાથરે સુગંધ વેલ - ફૂલડાં.

કોઈ આવતું હતું, નગૂઢ નેન પાથરી
 વસુંધરા પર: પડે ચડે સુમંદ આંખડી.
 સર્વ નેન એક ધ્યાન, લોહચુંબકે જડ્યાં,
 પતિતપાવના પળે, પદે પદે જઈ અડ્યાં.

સળેકરાસમું શરીર : આંખમાં ભર્યાં અમી:
 વિદગ્ધ તોય છે સુહાસ : રામમાં રહ્યા રમી.
 પોતડી ટૂંકી, વીંટેલ ઉત્તરીય છાતીએ:
 પળંત ટેકવાઈ બે કુમારી કાળની નીચે.

આસને સ્થિતિ કરી: જરીક નેન ઉઘડ્યાં !
 ચહુ દિશે ફરી વળી, ફરી અનંતમાં મળ્યાં !

આ હથે કાળ્યા કાઠ વ્યક્તિવિરોધ સંબંધે છે. એમાંનાં આર ગાંધીજીને હૃદયેશીને છે; એક કવિ નર્મકારાંકરને અને એક મારાં સ્વર્ગસ્થ માતૃશ્રીને વિષે છે. આમાંનાં બે 'કુમાર' માં અગાધ આવી ગયાં છે, અને બે પ્રસ્થાનમાં હપાયાં છે; એક 'નર્મદ-શતાપિંદ્ર' ગ્રંથ 'માં લેવાયું' છે અને બાકીનું એક મારા અપ્રસિદ્ધ નાટક 'પદ્મિની' ના અર્પણકાવ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ થવાનું છે.

વ્યક્તિ વિશેષ ને

(૧) ગાંધીજીને	૧૦૧
(૨) બાને.	૧૦૨
(૩) યુગવલ્લુકર	૧૦૬
(૪) પળે પાછો	૧૦૭
(૫) રહમી સપ્ટેમ્બર.	૧૧૧
(૬) નર્મદને એક પ્રશ્ન	૧૧૨

ગાંધીજીને !

ઢાહસરી આંખો માતાની,
તેતું તું આંસુ ટપઝયું;
ખંણી રહ્યું અંતરમાં કિન્તુ,
સૌ પાસે મીઠું મસઝયું.

મૈયાના ઝો ગાંધી વીર !
અર્પું છું હૈયાનાં હીર !

ભારતના હુઃખે હૈબાઈ,
કુદરતની કરુણા ઉતરી;
સંસ્કૃતિને સ્વાતાંત્ર્યભરીને,
ભારતને અંગે પમરી.

વંદન ઝો કુદરત સંદેશ !
ધન્ય થયો તું ભારતદેશ !

ભાદરવા ૧૬ બારશ

૧૨ : ૯ : ૨૭

૧૩૦૩

[૧૦

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પ્રાચીન
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૬.

આ હથે કાવ્યો કોઈ વ્યક્તિવિશેષ સંબંધે છે. એમાંનાં ચાર ગાંધીજીને હૃદયેશીને છે; એક કવિ નર્મદારાંકરને અને એક મારાં સ્વર્ગસ્થ માતૃશ્રીને વિષે છે. આમાંનાં બે 'કુમાર' માં અગાઉ આવી ગયાં છે, અને બે પ્રસ્થાનમાં છપાયાં છે; એક 'નર્મદ-શતાબ્દિ' ગ્રંથ 'માં લેવાયું' છે અને બાકીનું એક મારા અપ્રસિદ્ધ નાટક 'પદ્મિની' ના અર્પણકાવ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ થવાનું છે.

વ્યક્તિ વિશેષ ને

(૧) ગાંધીજીને	૧૦૧
(૨) બાતે.	૧૦૨
(૩) યુગવણકર	૧૦૬
(૪) પળે પાછો	૧૦૭
(૫) રજમી સપ્ટેમ્બર.	૧૧૧
(૬) નર્મદને એક પ્રશ્ન	૧૧૨

ગાંધીજીને !

દાહલરી આંખો માતાની,
તેનું તું આંસુ ટપક્યું;
ખંજી રહ્યું અંતરમાં કિન્તુ,
સૌ પાસે મીઠું મસક્યું.

મૈયાના આ ગાંધી વીર !
અર્પું છું દેયાનાં હીર !

ભારતના હુઃખે હૈભાઈ,
કુદરતની કરુણા ઉતરી;
સંસ્કૃતિને સ્વાતાંત્ર્યભરીને,
ભારતને અંગે પમરી.

વંદન આ કુદરત સંદેશ !
ધન્ય થયો તું ભારતદેશ !

ભાદરવા ૧૬ વારસ

૧૨ : ૬ : ૨૭

૨૩

૨૩૦૩

[૧૦૧]

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પ્રાચીન
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૬.

ખાને

: ૧ :

અરાવલી કોતર કંદરામાં,
પ્રતાપના એકલ શબ્દ આથડે,
ચિતોડના રાજસિંહાસને અડે;
રડી પડે નેત્ર વસુધરાનાં.

એકાકી ઠો કાંચનજંઘશેા ઉભી
સમુદ્રના સૌ નિરખે તરંગો,
સામ્રાજ્યના, ક્રાન્તિતણાચ ભંગો;
ઉકેલતો: તારલીઓ જતી ડૂબી.

“પૃથ્વીતણાં રાષ્ટ્ર સહુ ઉખેડી;
ખંડી કરૂં.” અંતરનો નિનાદ;
હોલાંડમાં દેઈ અખોલ સાદ,
આમંત્રતો સૌ શમણાં જતાં ઉડી.

પ્રતાપે ગજવી ખીણો, હોલેના ખોનપારડે,
કૈસરે પદબ્રધીનાં ગીતો હોલાંડમાં રડે.

ખૂંચવીને મહારાજ્યો, પાઠવ્યા સ્થલ નિર્જને !
ખૂંચવી માતનો ખોળો, પદબ્રષ્ટ કૌંધો મને !

પૃથ્વીએ સાંભળ્યા શબ્દો; પદબ્રષ્ટ પાદશાહના !
કારમાં ગાન એથીયે, કરવાં અંતર-દાહનાં !

: ૨ :

અશોકનું ધર્મસિંહાસને નહિ,
 નહિ મહારાજ્ય સમુદ્રગુપ્તનું;
 કનિષ્કનુંયે ન વિસાતમાં કંઈ,
 પદ્માસને પ્રિય ન જીન મુક્તાનું.

ખત્રીશ તો પૂતળીએ મઢેલા,
 ન ભાવના, વિક્રમના સિંહાસને;
 મનુષ્યના મસ્તકથી ચણેલા
 અંધીસને આસન, કોડ ના મને.

મળ્યું હતું એ સહુથી મહાન !
 માતાતણા અંતરનું વિતાન !

: ૩ :

ખણી ખણી કોતર કાળજનાં,
 આ દેહનું મંદિર તેં ચણી દીધું;
 કરી દઈ દાન બધી પ્રભાનાં,
 આ કોડિયું એક પ્રકાશતું કીધું:

ચતુર્મુખે વિશ્વ સૂળવતાં દીધી
 બધી પ્રભા, તેં રુજને ધરી દીધી !

યુગવણકર

વણ ઢાંક્યા જગનો સાદ,
સાંભળ યુગચાદર વણનાર !

હિમ શયાળે ધરણી ધૂજે,
મેઘની છૂટે ધાર !

દેહતણી મરજાદ છુપાવા,
ચીંથરાનો ન આધાર !....સાંભળ૦

વર્તમાન તે પાટલી માંડી,
ખાંભી અનંતને આર !

ભૂતને તાણે ભરતો જતો,
ભાવો તરંગના તાર !....સાંભળ૦

છેડલે મૂકી અહિંસાની આરી,
સાચની હીર કિનાર !

આત્માવલોપન, આતમ મોચન,
કાંઈથકી સંચાર !....સાંભળ૦

પત્થરની અણબેઠ દીવાલો,
રૂંધતી વણકર કાર;

ઈંટ ચૂના વિધો તાંતણા થાતા,
વિશ્વમાં એકાકાર !....સાંભળ૦

પળે પાછો

તેજ - પ્રકાંડમાં છાયા, આદરી ઇવ આદમે;
ચક્રે ચક્રે વધી વાધી, રૂંધતી પૃથ્વીને ભમે.

તિમિરનો વરપુંજ શિરે ધરી,
નયનમાં ભરી |વશકરુણતા;
પતન માનવ કુલતાણું ભરી,
ઉલટથી વધસ્તંભ ઇશુ જતા.

દિશાઓ આંખ મીંચીને આભ અંધારથી ભરે:
પૃથ્વીના પેટમાંથી કો, ઘુનરી કારમી ચડે !

આકાશનાં આંસુ અનન્તધા વહી,
ધોવા મથે ડાઘ ત્રિલોકમાં પડ્યો;
યુગો વીંત્યાં: ઓસરતો ગયો નહિ,
અંધારનો ચંદ્રક ભાલમાં જડ્યો.

કડાકે તૂટતું દીકું, શૂંગ કાંચનજંઘનું:
ઉછળે ને પડે પાછું, પયોધિનું મહાતનુ.

પ્રલય આજ ફરી ઉછળી પડ્યો,
વન વને ખરતાં નીલ પાંદડાં;
સળગતો ગ્રહ વ્યોમમહીં દહ્યો,
વિમૂઢ વાહન સૌ સ્થિર થૈ ખડાં.

પળ્યો આ કોણુ પાછો જ્યાં, પળ્યા'તા એક દિ' ઇસા ?
ભૂંસાયેલા પદે ચાલી, ભરતો પ્રહ્લાન્ડની દિશા !

ધરાતણા ઉછળતા નિસાસા,
વંટોળિયા વ્યોમ બધું ભમી રહે;
દિશા થીંજી આકુળ સ્તબ્ધશ્વાસા,
ઉભી ઉભી આજ અસહ્યતા સહે.

“હોત જન્મેના ઈશુ હિન્દે ! ન જાતા કોસપે કદી !”
લોકની લોકવાણીને, આજ આજે ચડી નકી.

જગતની સુચિરાતન સંસ્કૃતિ,
ભટકતી મૂંઝથી અટકાવવી;
ભરતના કુળગૌરવની સ્મૃતિ,
વિસરતી, ફરી તો ફરકાવવી !

અશ્વમેધતણે! જાણે, અશ્વરાજ ખૂંખારતો,
પૃથ્વીના પાંચ ખંડોમાં, પડછંદા પ્રાણુ પાડતો.

ભમી ભમી દ્વાર ધરાતણાં બધાં,
આહ્લેક એ અંતરની પુકારતો;
સૂતેલાની સાંકળ ઠોકતો સદા,
ઝોળી અંતાગી ભગવી પ્રસારતો.

પાપ, હિંસા, નિરાશાની, અહંની લીળ માગતો,
અણુધા લોકની લાતે, નમીને પાચ

મનુષ્યનાં પાપથી ઝોળીને ભરી,
અમી બધાં અંતરનાં ઉલ્લેચતો;
સમુદ્રના ઝેરની ઘૂંટડી કરી,
અમીથકી શંકર વિશ્વ રેલતો.

વિશ્વના પાપનો ભારો, બાંધીને બાંબવા જતો !
અંગનાં અસ્થિથી આજે, કાપના અંદને ન તો !

જનસમૂહ વિમૂઢ યથ વદે:
“ વધ કરો ! વધ જીસસનો કરો !
ધરમશાસનને દવલા પદે,
ચરણ-કાદવથી અભડાવતો ! ”

ઇશુને જગના લોકે, ખીલા ઠોક્યા શરીરમાં;
સ્વેચ્છાએ આજ તું ચાલ્યો, દેહકેરા વિલીનમાં.

એ ખારમાં એક હતો જીડાસ,
ઇસામસીને પકડાવનારો;
વેદાન્તના બાવીશ કોટિ દાસ,
જીડાસના આજ થયા પ્રકારો.

ઇસાને મરતાં લાગી, ક્ષણ બે ક્ષણ બે ઘડી !
ગાંધીને તો ટીપે ટીપે, અંગ દેહું બધું ગણી !

ગૌદોતણે એકલ બોધિસત્ત્વ,
ઇસામસી આ જગના ઇસાઈનો;

જૈનોતણું તાપસી જનતત્ત્વ,
ગીતાધ્વનિ હિંદુતણી વધાઇનો.

મનુકુલે મહા કાળે, કેળવ્યું જે ભગીરથઃ
પ્રાપ્તિના રોષને શિરે, મણિ એ, ઓપતો પથ.

લજ્જાસભી મંગલ કામનામાં,
સંખ્યા ઉષામાં તુજ લોહી ફૂટશે;
કારુણ્યનાં મૌન મળી હવામાં,
આકાશથી આંસુ થઈ ખરી જશે.

સૃષ્ટિના અંત પર્યન્તે, ખેંચતી શર્મની છટા,
નહિ, બાપુ ! સહી જશે, ઉદ્ધારે ના પુનઃ કદા.

યુગે યુગે એક અલૌકિકાત્મા,
આ વિશ્વના યજ્ઞમહીં ધરાશે ?
ન તોય ભૂજ્યો જગ દુષ્ટ આત્મા,
તૃષા ત્યજી શાંત સુરમ્ય થાશે ?

મરે જો બાપુ તો કોણ, માનવી જગ જીવશે ?
જીવશે સત્યનો સાધુ, કોણ આ જગથી જશે ?
સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો, તારા, વધુ તેજસ્વી તો થશે !

૨૪મી સપ્ટેમ્બર

અંધારા ઘેર આકાશે, દિવ્ય જ્યોતિ જગી કંઈ;
જાળતી તમ પૃથ્વીપે, વૃદ્ધિશી અર્મીની થઈ.

નકી નકી માનવી સર્વ જાગ્યા,
ન ગાંધીને મારણુ-ગોળી આપશે;
જેને જનોએ યુગ યુગ માગ્યા,
આવ્યા; ન એનું શિશ કોઈ કાપશે.

કવિઓ વિશ્વના આવે, ઊર્ધ્વબાહુ થઈ વદો:
“ ઈસાના વધદિનેથી, મનુકુલે જરૂર તો !
પ્રગતિ કેા મહામોંઘી, સાધી: નમસ્તે પ્રભો ! ”

૨૪ : ૬ : ૩૨

નમોદેને એક પ્રશ્ન

શૌર્ય, નિડરતા, સચ્ચાઈની,
ગળથૂથી તોં તો પાઈઃ
કેમ કરી શુજરાતે આજે,
પ્રણય-રોદણી મંડાઈ ?
સિંહુમાતા તું સાચી, તો
પયધારા નવ જૈંવાઈ !

૩૦ : ૧ : ૩૩

આં દ રણાં -

વિચારોને પણ સ્વરૂપ હોય છે. કેટલાક વાદળાંઓ જેવા અસ્પષ્ટ
 અટવાયેલાં અને આવ-જતની રમત રમતા ચંચલ હોય છે. કેટ-
 લાક નદીના પ્રવાહની પેઠે એક પછી એક અસ્ખલિત માળામાં
 ગૂંથાઈ પ્રમાણશાસ્ત્ર-શુદ્ધ બની રહે છે. એમાં આગિયા જેવાનો
 પણ સમાવેશ છે. ક્ષણમાં ઝળકે અને ક્ષણમાં હોલવાઈ જાય,
 છતાં માધુર્ય મૂકતા જાય. વિચારના એવા દસ આગિયાઓને
 આ ગીતોમાં પૂરી દીધા છે-સુધરી (સુગ્રહી) જેમ પોતાના
 માળામાં પૂરે તેમ ! આ સંગ્રહમાં એ પહેલી જ વાર ઝળકે છે.

: ૧ :

જાગી ઉઠું સાંભળતાં હું,
માનવ ઉરના ધળકારા;
સર્વમહીં સંધાયો શ્વાસે,
શુંજન સાંભળતો તારાં.
દૂર નથી હું: મથી રહ્યો છું,
પુરવા ધળકારા મારા !

૯ : ૮ : ૨૯

: ૨ :

એક અશ્રુ માણુકનું પડતાં,
ઉર દાવાનળ દર્શન કરું !
ફાટ ફાટ ઉર હલકી ઉઠતી,
વર્ષાનું દુઃખ શેમાં સ્મરું ?
પ્રલયનૃત્ય હૈયામાં શાં આ ?
જ્વાલામુખ હૈયે ગભરું ?

૨૭ : ૯ : ૩૧

[૧૧૫

: ૭ :

ઉત્કાંતિના ક્રમમાં મોટી,
 માનવ કુલે ભૂલ કરી;
 કરને કેળવવાને બદલે,
 હોત કેળવી પાંખ જરી !
 તુચ્છ નીચ આ જેલો છોડી,
 વિશ્વરૂપથી આંખ ભરી !

૨૭ : ૬ : ૩૩

: ૮ :

વાંચ્યું'તું મેં કેાઈ પુરાણે,
 નગનેયે આપી'તી પાંખ.
 ફરી એકદા આપી પાંખો,
 ઈશ્વર જે નિજ રાખે શાખ:
 સ્થિત્યંતરમાં ઉચ્ચ ઊંઢાશે !
 ઉઠશે ચગદાયેલ સડાક !

૨૭ : ૬ : ૩૩

: ૯ :

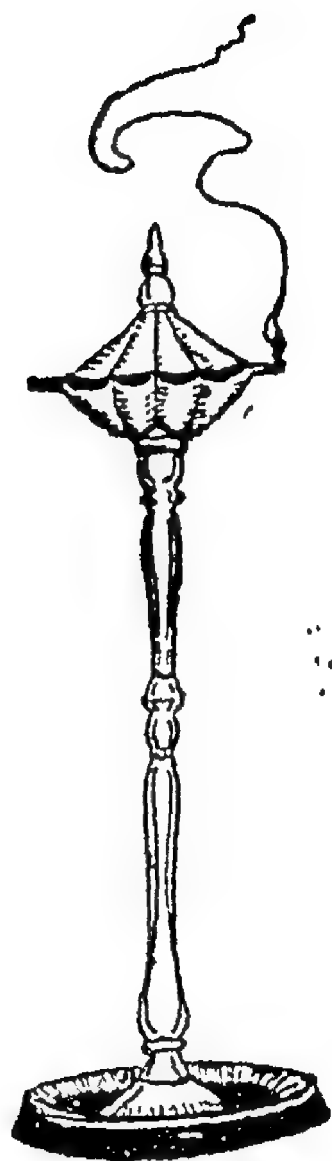
પકવણિમ્બશો અધર રસેલો,
 કાળી આંખો, કાળા કેશ;
 કૌસુદૌં ઉજળો વણું અનુપમ,
 મેઘધનુ ભાતીગળ વેશ:
 નૂતનતું! પણ કવન જૂનું મમ!
 સંકાર્યા કવિઓના શેષ !

૨૭ : ૬ : ૩૩

: ૧૦ :

એક સુભગ દર્શનથી દાન્તે,
 ‘ દિવ્યામોહ ’ કરે સર્જન;
 ક્ષણક્ષણ પળપળ તુજને જોતાં,
 કાવ્ય રહે મારું નિર્ધન:
 જિએટ્સિસ તું ના: કાં મુજથી
 વિશદ હતું દાન્તે-દર્શન !

૨૭ : ૬ : ૩૩

१२०]

कथा का व्यो

“ ના, ખડેન ! તે !દ’ પરણીશ હું ના,
તારા વિના સર્વ મહેલ સૂના;
હું ને તું બે, એક જ સાથ રે’શું,
ને એકબીજાં દિલ વાત કે’શું.

“ જોજે હું લાવું નલ શુક તાર,
તે હીરલાનો કરું એક હાર. ”
“ હું તો વીંરા ! કંકુ કરું ઉપાનાં,
ને અશ્રુને નીર કરું નિશાનાં. ”

ત્યાં તો હવાના સુસવાટ આવ્યા,
મૃત્યુતણું કારમું કે’ણ લાવ્યા;
નોકા ડૂબે ને ઉછળે, ડૂબે છે,
સૌ ઉરમાંથી ધડકા છૂટે છે.

આકાશથી મેઘની ધાર છૂટે,
ને નાગણીશી વીંજળી અખૂંકે;
શા મેઘના એ રણુઢોલ વાગે,
તારા અને અંદ્ર છુપાઈ ભાગે.

નાવિ ધૂંજે છે, નહિ લાજ રે’શે,
રાજા કને તે શું જવાળ દેશે ?
“ કુમાર ક્યાં છે ? ” ઉપડ્યો અવાજ,
નાવિ લવે છે: “ પ્રભુ લાજ રાખ.”

કુમાર જેઠો હતો એક હોડી,
 ને સાથ નાવિકની એક જોડી;
 “મારી મૂંઝો.” એમ વદો કુમાર,
 ને હોય શું ત્યાં ક્ષણ માત્ર વાર ?

ત્યાં તો હવા ચીરી અવાજ આવ્યો,
 “મહારા વીરાને, પ્રભુ ઓ! ખચાવો!”
 ને કાન ચીરી ઉર ઉતરે છે,
 કુમારને જોઈને સાંભરે છે.

“થંભો !” કહી હોડી ઉભી રખાવે,
 સોઝ્યા વિના તે જળ અંપલાવે;
 આવે તરી હામથી જોઈને પાસ,
 નાવિ ડૂબ્યા નીરમહી, નિરાશ.

તરી તરી રાજકુમાર થાક્યો,
 સમુદ્રમાં ત્યાં સૂનકાર વ્યાખ્યો;
 ને નાવનું નામ નિશાન નહોતું,
 આકાશનું ચક્ષુ વિશાળ રેતું.

*

*

પ્રભાત ઉગ્યું, રવિ શું નિહાળે ?
 જોઈની લઈ લાઈ તરે નિહાળે;
 ને બાથ ભીડી, વહી એક વેળા:
 “ઉઘે જશું આપણ બેઉ ભેળાં.”

સ્વરાજરક્ષક

ધીમે સરી શાશ્વત પ્રજ્ઞચારિણી
 ઉષા પ્રસારે ભગવી પ્રભાને;
 કર્મણ્યતા પાય વસુધરાને
 સુધા સ્મિતે, ચેતન-હંડ-ધારિણી.

વાંછી સુખો લોક, સમાજ, સર્વનાં,
 પળ્યા પ્રવાસે નિજ કર્મહંડી,
 સમર્થ સ્વામી ગ્રહી ધર્મઝંડી:
 સ્વરાષ્ટ્રના—પ્રેરક—મુક્તિ પર્વના.

ધમ્મધ્યુ મળે સ્વામી શિવાજીરાજને,
 શિષ્યો થયા ચાર સમર્થ સાથ;
 ધણે નલે ધોમ પ્રકાશનાથ,
 સહે ગણી ધર્મ સ્વરાષ્ટ્ર - કાજને.

મધ્યાન્હના અગ્નિ અસદ્ધ વર્ષતા,
 સ્વામી સૂતા શીતલ વૃક્ષછાંયે:
 લળી લળી વૃક્ષ સુવાયુ વાયે:
 જ્વાલા ઝરે: સ્વામી અગમ્ય હર્ષતા.

શિષ્યો કરે ખેતર આસપાસ,
હસી રહ્યો શેલડી-વાઢ બાળી;
પેઠા નથી કે કયલીંયે નિહાળી,
ચૂસી ચૂસી સાંઠ કરે ખલાસ.

ટીંચે ટીંચે ખેડૂત સ્વપ્રસેવે,
એ શેલડીમાં રસ મિષ્ટ પૂરે.
દેખી લીધું સર્વ ઘડીક શૂરે,
હાથે ધરી લાકડી અન્નદેવે—

“ ઉભા રહો બે ઘડી, આ હરામી !
આ શેલડીનો જરી સ્વાદ આખો.”
દેખી ધૂંજે ક્રોધિત લાલ આખો,
દોડી પૂંચ્યા જ્યાંહીં સૂતેલ સ્વામી.

સ્વામી હસે છે મધુરું સુહાસ,
ખેડુ ગ્રહી લાકડી આવી ઉભો.
“ ચોરો બધા આ, સરદાર તું તો ! ”
સોટા સખોડે થઈ એક શ્વાસ.

સ્વામી હસે, લાલ્લી ચડે સુગાલમાં,
સોટા સહી થાય ગુલાલ વાંસે;
શિષ્યો ધસ્યા ખેડૂત આસપાસે,
સ્વામી વહે: “ ખેડૂત હાથ ગાલ મા.”

“ને રાત્રિએ ગહન જલમાં રોહિણી-પાંચ તારા-
 નિત્યે ભેજે પ્રિય । પલકતાં માનજે અશ્રુ મારાં.”
 એવે થાતા ઉઠય નમણે ગાલ સંધ્યા ઉપાના,
 ચૂમ્યા ચૂમ્યા ગુલ ઉઘડતા ગાલ એણે પ્રિયાના.

ભેઈ ભેઈ નયન નયને કોલ દીધા અનુક્રા,
 તારાઓથી મુખ વ્યોમનું હાસ્યયુક્ત;
 ગેલંતા એ અંધરી પદ્મ સાથે,
 સૂણ્યા કોલો ૨ * સુહાસે.

કાંઠે

વિયુક્ત,

સ”

અનુક્રા;

જે

ઉઘાડે,

મ

જેવી દીસે ક્ષિતિજસરિતે પક્ષમાલા બગોની,
તેવી દીસે જલધિક્ષિતિજે કાફલી સો સઢોની;
ઉંચા-નીચા સઠ ઉછળતા-જૂલતા સિંધુ મોજે,
એવું કાંઠે હૃદય ઉછળે નાવશું પ્રેમહોજે.

આવે આજે નગરપતિનો પુત્ર પાછો ઠમાઈ,
સો સો બહાણે શગ ખડકતાં માંડ લક્ષ્મી સમાઈ;
જાણે લાવે સકળ ધનભંડાર એ લૂંટી જાવા,
કાંઠે ઉભા પુરજન સહુ સાહસીને વધાવા.

સૂકાં ફૂંકાં તરુવરગણે જેમ ખીલે વસંત,
ઘેરાયેલા ગગન ઉઘડે તારલાઓ હસંત;
એવા એના હૃદયરણુમાં રનેહના આઘ છૂટ્યા,
અંગે, અંગે, ઉર, વદન, સૌંદર્યનાં પુષ્પ ફૂટ્યાં.

જૂંથી વેણી બકુલફૂલડે, સિંહૂરે સારી સેંથી,
આંજી બૂરાં નયન મુરમે, પાનીએ પાઈ મેંદી;
તારા જૂંથી, શરીર ધરતી રોહિણી, ચૂંદડીને,
આવે કાંઠે સભર ઉર, ગાલે શુલાબો મઢીને.

ધીમે ધીમે બગ સરોખડાં નાવડાં પાસ આવે,
બાલા સ્વપ્ને “પ્રિયજન અહા! ભેટ મીઠી શું લાવે?”
કાંઠા પાસે-હૃદય ધડકે-જેમ વહાણો પધારે,
સંતાડે જ્યાં હૃદય-ધબકા, ગાલ દીસિ વધારે.

“ને રાત્રિએ ગહન જલમાં રોહિણી-પાંચ તારા-
નિત્યે જોજે પ્રિય ! પલકતાં માનજે અશ્રુ મારાં.”
એવે થાતા હૃદય નમણે ગાલ સંધ્યા ઉપાના,
ચૂમ્યા ચૂમ્યા શુભ ઉઘડતા ગાલ એણે પ્રિયાના.

જોઈ જોઈ નયન નયને કોલ લીધા અનુકત,
તારાઓથી મુખ ચમકતું વ્યોમનું હાસ્યચુકત;
ગેલંતા એ અનિલ જ્વરે સુંદરી પદ સાથે,
સૂણ્યા કોલો અકથ: રજનીનાથ પોંખે સુહાસે.

કાંઠે કાંઠે હૃદય લમતું એક પ્રેમી વિચુકત,
સંધ્યાએ ત્યાં પ્રતિદિન, જ્યહાં કોલ લીધા અનુકત;
જોઈ તારા ઉર સળગતું, આંખ મીંચે ઉઘાડે,
મૂંગા મૂંગા હૃદય-પડધા અગ્નિ એના ઉપાડે.

વીત્યાં વર્ષો; હૃદય કુમળું શુષ્ક, ખંડેર સૂતું;
વારિ ખૂટ્યાં નયનસરનાં, એક આંસુ ન ઉતું;
કાંઠે ઉભી સુતનુ-સ્વરૂપા પૂર્વમાં નેન નાખે,
સામે કાંઠે હૃદય વસતું ઉડીને પ્રેમપાંખે.

ઘેરી ઘેરી ગગનગહની રાત્રિએ સૌ વિરામે,
ત્યારે દેરી નયન નમણું રોહિણી, તીર સામે;
ઉભે નિત્યે અચળ, પ્રતિમા હોય પાષાણકેરી,
આંખો જાણે પલપલકતી તારલી જે સુનેરી.

જેવી દીસે ક્ષિતિજસરિતે પક્ષમાલા બગોની,
તેવી દીસે જલધિક્ષિતિજે કાફલી સો સઢોની;
ઉંચા-નીચા સઢ ઉછળતા-ઝૂલતા સિંધુ મોજે,
એવું કાંઠે હૃદય ઉછળે નાવશું પ્રેમહોજે.

આવે આજે નગરપતિનો પુત્ર પાછો કમાઈ,
સો સો બહાણે શગ ખડકતાં માંડ લક્ષ્મી સમાઈ;
બાણે લાવે સકળ ધનભંડાર એ દૂંટી બાવા,
કાંઠે ઉભા પુરજન સહુ સાહસીને વધાવા.

સૂકાં ફૂંકાં તરુવરગણે જેમ ખીલે વસંત,
ઘેરાયેલા ગગન ઉઘડે તારલાઓ હસંત;
એવા એના હૃદયરણુમાં સ્નેહના એાધ છૂટ્યા,
અંગે, અંગે, ઉર, વદન, સૌંદર્યનાં પુષ્પ ફૂટ્યાં.

ઝૂંથી વેણી બકુલફૂલડે, સિંદૂરે સારી સેંથી,
આંજી ભૂરાં નયન સુરમે, પાનીએ પાઈ મેંદી;
તારા ઝૂંથી, શરીર ધરતી રોહિણી, ચૂંદડીને,
આવે કાંઠે સભર ઉર, ગાલે ગુલાબો મઠીને.

ધીમે ધીમે બગ સરીખડાં નાવડાં પાસ આવે,
બાલા સ્વપ્ને “પ્રિયજન અહા! લેટ મીઠી શું લાવે?”
કાંઠા પાસે-હૃદય ધડકે-જેમ વહાણો પધારે,
સંતાડે જ્યાં હૃદય-ધબકા, ગાલ દીપ્તિ વધારે.

પાપી

કાટિ કાટિ નિહારિકા ધૂમે,
 કાટિ પ્રકાશના ગોળઃ
 કાટિ પ્રકાશના ગોળ;
 નવલખ તારલા લોકવાણીના,
 સૂરજ રાતા ચોળઃ
 એવું અંતરિખ તણાયું,
 અનન્તનું ગેળ ચણાયું !

ટમટમે ઘર દીવડા જેવો,
 સૂરજ આપણો એકઃ
 સૂરજ આપણો એક;
 આલ અટારીના એક ખૂણામાં,
 એક ખૂણામાં છેકઃ
 વળી એનું મંડળ મોટું,
 ગુરુ શનિ આઠનું જોટું !

આઠ મહોનાં આઠ કૂંડાળાં,
 એમાં કૂંડાળું એકઃ
 એમાં કૂંડાળું એક;
 પૃથ્વીનો મારગ પાંચમે ને આડા
 ચાંદના ચાંદ અનેકઃ
 એમાં પાંચ ખંડ સમાણા,
 પાંચેનાં અલાયદા થાણાં !

પાંચમાં તો જરી એશિયા મોટું,
 એમાંય હિન્દુસ્થાન;
 એમાંય હિન્દુસ્તાન;
 હિન્દમાં મુંબઈ એક ઇલાકો,
 વાણિયાઓનું ધામ;
 ઇલાકે ગુજર વાડી,
 ઠાર એછો, ગાંધી તાડી !

ગુજરાતમાંય કચ્છની પાંખમાં,
 આંચે કાઠિયાવાડ;
 આંચે કાઠિયાવાડ;
 એમાંયે વળી એક ખૂણમાં,
 શેતરૂંજના પહાડ;
 એમાં એક ગામ સંતાલું,
 એનું મારે કરવું ગાણું !

શેતરૂંજના કુંગરા ઠાલે,
 વચમાં ગાંધી ગામ;
 વચમાં ગાંધી ગામ;
 ઠાળા ભગતની લીમડીનું ફૂંકું,
 આંગળી ચીંધે તમામ;
 મોટી મોટી વાતમાં મારું,
 નાનું ગાણું લાગશે ખારું !

કડક કરતા થાય કડાકા,
 વીજ ઝૂંમે શિર:
 વીજ ઝૂંમે શિર;
 પડી કે પડશે, મરણુ' બાપલા !
 મૂંઝાયા ધારણુ ખીર:
 અગ્યારેયે આંકડા બીડ્યા,
 એવામાં બાવાળુ ચીડ્યા !

“ પાપીને માથે વીજ ઝૂંમે !
 (એમ) લોકની વાણી ગાય:
 લોકની વાણી ગાય;
 અગ્યારેને મારવા કરતાં,
 સાફે' ને એકને ખાય. ”
 બાવાળુએ સાફે' સૂંણાવ્યું,
 કોઈનેયે મન ના ભાવ્યું !

“ સાંભળો સાચનાં વેણુ સાધુજન !
 સૂચવું એક ઉપાય:
 સૂચવું એક ઉપાય;
 સામી કુળીમાં ડાલતી લીમડી,
 પંચ એ' પાપણી થાય:
 જઈ જઈ હાથ અડાડો,
 પાપી શિરે વીજનો ખાડો !

એક પછી એક લોક ઉઠે, ને

સર્વના ધૂજતા પાયઃ

સર્વના ધૂજતા પાય;

અડ્યા કે ના અડ્યા એમ કરીને,

અટકે પાછા ધાયઃ

આવીને ‘હાશ!’ કરંતા,

સહુ સાથે બાથ બીડંતા.

નવ જણાએ હાથ અડાડ્યા

જીવ્યા નવેના નવઃ

જીવ્યા નવેના નવ;

“કાળો ભગત તો ઘરડું માણસ!”

બાવો કે’ “જાવા ન હઉં.”

દીમડીએ હાથ અડાડ્યો,

બાવોયે પાછો આવ્યો!

“કાળું કરો તમ ઝુખડું, કાળા!

ફટરે ભગત નામ!

ફટરે ભગત નામ!

પાપી તમે નક્કી, વારો તમારો,

નામ જેવાં તમ કામ!”

સહુ ફિટકાર વહાવે,

ભગતને મન ન આવે!

કડક કરતા થાય કડાકા,
 વીજ ઝૂઝમે શિરઃ
 વીજ ઝૂઝમે શિર;

પડી કે પડશે, મરણુ' જાપણા !

મૈંઝાયા ધારણુ ખીરઃ

અગ્યારેયે આંકડા જીજ્ઞા,

એવામાં જાવાજી ચીજ્ઞા !

“ પાપીને માથે વીજ ઝૂઝમે !

(એમ) લોકની વાણી ગાયઃ

લોકની વાણી ગાય;

અગ્યારેને મારવા કરતાં,

સાફ જે એકને જાય. ”

જાવાજીએ સાફ સૈણાવ્યું,

કોઈનેયે મન ના લાવ્યું !

“ સાંભળો સાચનાં વેણુ સાધુજન !

સૂચવું એક ઉપાયઃ

સૂચવું એક ઉપાય;

સામી ફળીમાં ડોલતી લીમડી,

પંચ એ પાપણી થાયઃ

જઈ જઈ હાથ અડાડો,

પાપી શિરે વીજનો ખાડો !

નવ હતા બેઠા ભાવિક, વચ્ચે
 બાવાજી વાંચે પાઠઃ
 બાવાજી વાંચે પાઠઃ
 એક ખૂણામાં ગોઠડી નાખી,
 વાળી અદબ પંક્તિઃ
 અંગદારમા કાળુ બાલા,
 મૂંઠા બાણે રૂના ગાલા !

કેમ થયું એ સૌ રામજી જાણે,
 છૂટ્યા વા બારેબારઃ
 છૂટ્યા વા બારેબારઃ
 આલમાં મેઘાડંબર ગાજ્યું,
 વરસે મૂશળધારઃ
 ડોળું ડોળું આલ ડોળાયું,
 નદીમહી ઘોડલું ધાયું !

સનન સનન વીજ અખૂંકે,
 કાન ફૂટે કકડાટઃ
 કાન ફૂટે કકડાટઃ
 કોઈના ઉંચે છાપરાં ઉડતાં,
 કોઈનાં ઉડતાં હાટઃ
 માળામાં કાગ કબેજે,
 ઝીંકાઝીંક ડાળીઓ ખેલે !

શેતરૂંછનાં નીર વઘ્યાં જાય,
 ગાંભાની કેર ઘસાય;
 ગાંભાની કેર ઘસાય;
 ગામને પાઠર રામદુવારે;
 સાંજના આરતી થાય:
 ફળીમાં લીમડી લૂમે,
 લીંબોળીના લૂમખા જૂમે ।

એક ઢિ'ને સમે વાત રહી ગઈ,
 ધાર્યું ધણીનું થાય:
 ધાર્યું ધણીનું થાય;
 મારનારો ઉંગારનારો બધું,
 એ જ; કશું નવ જાય:
 કે'તાં જીભ તાળવે ચોટે,
 વહે દોહી દિલમાં દોટે ।

સાવ હતો દિન ઉજળો ને હતો
 ધોમ ધખેલ બપોર:
 ધોમ ધખેલ બપોર;
 ગરમી ! ગરમી ! યોગ્ય હતું ટાણું
 કાંધે જો મારવો ચોર:
 બેકુતું રામદુવારે,
 ફરિજન એકાકારે ।

નવ હતા બેઠા ભાવિક, વચ્ચે

બાવાણ વાંચે પાઠઃ

બાવાણ વાંચે પાઠઃ

એક ખૂણામાં ગોઠેડી નાખી,

વાળી અદબ પેસાંઠ;

અંગ્યારમા કાણુ બાબા,

મૂછો નાથે રૂના ગાભા !

કેમ થયું એ તો રામણ નાથે,

હૂંઘ્યા વા બારેબાર:

હૂંઘ્યા વા બારેબાર;

આલમાં મેઘાડંબર ગોળયું,

વરસે મૃશણધાર:

કોણું કોણું આલ ડોળાયું,

નદીમહીં ઘોડલું ધાયું !

સનન સનન વીજ અખૂકે,

કાન ફૂટે કકડાટઃ

કાન ફૂટે કકડાટ;

કોઈના ઉંચે છાપરાં ઉડતાં,

કોઈનાં ઉડતાં હાટ:

માળામાં કાગ કળેળે,

ઝીંકાઝીંક ડાળીઓ ખેલે !

કડક કરતા થાય કડકા,
 વીજ ઝૂંમે શિરઃ
 વીજ ઝૂંમે શિરઃ
 પડી કે પડશે, મરણું ખાપસા !
 મૂંઝાયા ધારણ ખીરઃ
 અગ્યારેયે આંકડા બીજ્યા,
 એવામાં ખાવાજી ચીજ્યા !

“ પાપીને માથે વીજ ઝૂંમે !
 (એમ) લોકની વાણી ગાયઃ
 લોકની વાણી ગાયઃ
 અગ્યારેને મારવા કરતાં,
 સાડું જો એકને ખાય. ”
 ખાવાજીએ સાડું સૂણાવ્યું,
 કોઈનેયે મન ના ભાવ્યું !

“ સાંભળો સાચનાં વેણુ સાધુજન !
 સૂચવું એક ઉપાયઃ
 સૂચવું એક ઉપાયઃ
 સામી ફળીમાં ડોલતી લીમડી,
 પંચ એ પાપણી થાયઃ
 જઈ જઈ હાથ અડાડો,
 પાપી શિરે વીજનો ખાડો !

એક પછી એક લોક ઉઠે, ને
 સર્વના ધ્રુજતા પાયઃ
 સર્વના ધ્રુજતા પાય;
 અડ્યા કે ના અડ્યા એમ કરીને,
 ચટકે પાછા ધાયઃ
 આવીને ‘હાશ!’ કરંતા,
 સહુ સાથે બાથ લીડંતા.

નવ જણાએ હાથ અડાડ્યા
 જીભ્યા નવેના નવઃ
 જીભ્યા નવેના નવ;
 “કાળો ભગત તો ઘરડું માણસ!”
 બાવો કે’ “જાવા ન હઉં.”
 લીમડીએ હાથ અડાડ્યો,
 બાવોયે પાછો આવ્યો!

“કાળું કરો તમ મુખડું, કાળા!
 ફટરે ભગત નામ!
 ફટરે ભગત નામ!
 પાપી તમે નક્કી, વારો તમારો,
 નામ જેવાં તમ કામ!”
 સહુ ફિટકાર વહાવે,
 ભગતને મન ન આવે!

હૂણતા, ધૂજતા, ભંગત હિંચ્યા,
 પોં'ચ્યા એ લીમડી પાસઃ
 પોં'ચ્યા એ લીમડી પાસ;
 કડક કરતો થાય કડકો,
 સહુના અદ્ધર શ્વાસઃ
 “ભગતના રામ રમ્યા શું ?
 પાપીકેઈ પારખું તો થયું !”

સનન કરતી વીજળી આવી,
 હશને લીધા બાયઃ
 હશને લીધા બાય;
 કાળા થઈને કોલસા કેરા,
 સહુના પગ ને હાથઃ
 જીવ્યો કાળો લીમડી કેડે,
 મર્યા હશ રામજીમેડે !

જાવ જદી કોઈ પાન્થ, મુસાફર !
 શેતરૂંજીને તીરઃ
 શેતરૂંજીને તીર;
 ગાંભાને પાદર રામદુવારે,
 થામજો ભાઈ લગીર,
 કદી કો જાણને જાચો !
 જતાવશે થાનક સાચો.

અવલોકિતેશ્વર

ઉધ્વાસતો કાનન-મર્મર-ધ્વનિ,
શર-તરુનાં વન વીંધતો વહે;
લળી જતો મંજરીભાર વેરી,
ઉંચા ઉંચા સાગ નીચા નસી રહે.

પ્રમદજ રૂપે પગદંડી પાતળી,
તૃણાંકુરોમાં અટવાતી આથડે;
કરી રહ્યો નિર્જર કલકલધ્વનિ,
કો, ગંહરેથી જલ ઘોઘવા હડે.

મધુસ્વરે સોહિની ગાય શ્યામો,
નિખીડથી નીલમ દેવહારીની;
અને હિસાદ્રિ શતશૃંગ ટોચે,
ચડી પડે પ્રાતર-ખડેન આરુણી.

આગે બળ્યો હું કરી સ્નાનસંધ્યા,
તિમેટની પ્રાંતસીમા જરા વીંધી;
કુલી ફરે ટેકરીઓ વચાળે,
દેખાડતો દેવળ આંગળી ચીંધી.

“સામે જુઓ તે જ દલાઈ સામા,
 આરૂઠતા ત્યાં અવલોકિતેશ્વરઃ
 અહીં ઉઘો હું, જઈને ત્વરાથી,
 આટોપી દ્યો સત્ત્વસ્વરૂપ દર્શન!”

[તંદ્રા]

આકાશનો ઘુમ્મટ ઘેર સાંધી,
 બાંધી લીધું મેઘધનુષ્ય તોરણેઃ
 મરાલનો મોઝ ધર્યાં વિમાને,
 મૂકી દીધાં મત્તમચૂર વીંઝણે.

વીણા લઈ ગાંધરવો બળવે,
 ઉડી કરે ગાયન અંતરીક્ષમાં;
 પદે પદે તાલ ધરી મૃદંગે,
 કરી રહ્યા કિન્નર તો પ્રદક્ષિણા.

મંઠારની માલ્ય કરે ધરીને,
 અશ્વિની ઉંભા કરતા પ્રતીક્ષાઃ
 શચિ, શુચિ, અશ્નિ, અરુણ, વાયુ,
 આતુર હસ્તે ગ્રહી દિવ્ય દીક્ષા.

અસ્તાચળે, ઉંગમણી દિશાન્તે,
 મૂકી દીધા સૂરજ-ચંદ્ર દીવડાઃ
 પૃથ્વીયકી ઉર્ધ્વ ધસંત કેડીએ,
 વૈતાલિકો હાર કરી રહ્યા ખડા.

જન્માન્તરોની કુદડી ફરીને,
 આજે પધારે અવલોકિતેશ્વર;
 મનુષ્યનો દેહ ત્યજી દધને,
 જતા હતા મોક્ષ-સ્વધામ ઈશ્વર.

અને હવામાં ઉડતી પતાકા,
 વિમાનનો મંગલ શબ્દ શુંજતો;
 વૈતાલિકો ગાન ધરે: મૃદંગે
 પદે પદે કિન્નરતાલ ભડતો.

આકાશમાં ઝાલર ઘંટ વાગે,
 ને ગાજતો મંગલ શંખનો ધ્વનિ;
 દેવાંગના આરતીને સમારતી,
 ગજાવતી વિશ્વ કરી હુલુધ્વનિ;

“ ખમા, ખમા ! પ્રેમલ બોધિસત્ત્વ !
 જયો ! જયો ! ઓ અવલોકિતેશ્વર ! ”
 પુકારતા દેવગણો જયધ્વનિ,
 ગાજી ઉઠ્યું ત્યાં સઘળું ચરાચર.

ને મોક્ષના ઉંખરમાં પગો ધરી,
 જ્યાં થોભતા'તા અવલોકિતેશ્વર:
 પૃથ્વીથકી હાય ઉઠંત આકરી,
 નિશ્વાસતાં દુઃખિત નારીઓ નર.

આંખો મીંચીને મુખ ફેરવી લીધું,
 એંછી લીધા પાય ત્વરિત તાનમાં;
 ને મોક્ષના ઉંખરથી ફરી જઇ,
 પૃથ્વી ભણી એ પળતા વિમાનમાં.

“પૃથ્વીતણે! હું! ખત પ્રાણ છેલ્લો,
 ન મોક્ષના ઉંખરમાંથી જ્યાં લગી;
 દુખાર્ત સંગે બનું એક હું દુખી,
 ન મોક્ષનો લોભ શકે મને ઠગી!”

મંદારની અશ્વિનીમાદ્ય તો સરી ।
 ને સાથમાં બે નભતારલી ખરી ।

*

*

કુલી ઉભો'તો દ્રવ્ય આંખ ફાડી,
 દેખાડતો મંદિર ચીંધવી કર;
 “અહીં ઉભો હું, જઈને ત્વરાથી,
 આટોપી દ્યો સત્ત્વસ્વરૂપ દર્શન.”

“લે ચાલ તું, દર્શન તો પૂરું થયું!”
 આશ્ચર્ય એનું ઉલટું વધી ગયું ।

રૂપરાણી

: ૧ :

“ સજ્જું સજ્જું મૂર્તિ અપૂર્વ એક;
સૃષ્ટિ ભલે થાય કુરૂપ આ પછી ! ”

વિચારીને અંતરમાં પ્રજાપતિ,
ઘડી રહ્યા નૂરજહાં યુગેક.

શિવે કરી ભસ્મ રતિપતિને,
અનંગનું અંગ લીધું; 'હૂંતિ પડી;
ચતુર્મુખે રાજકૃતિ રચીને,
અંદ્રીતણી ચામડીથી લીધી મઢી.

પાતાળનો વાસુકી નાગ આણી,
શિરે મૂક્યો શેષ સ્વરૂપ ચોટલો;
આકાશનાં મેઘધનુષ તાણી,
સજી લીધો નેણથી ભાલ ચોટલો.

પૃથ્વીવિજેતા નર-પુંગવોને,
પળે પળે દીન કરી પછાડ્યા;
ચિતોડ ને દ્રૌપદમાં પુરોને,
નિમેષમાં મૂળથી ખેંચી કાઢ્યા—

એ દીપ્તિ, એ તાંડવ દૃષ્ટિકરં,
જેતાતણી જીત કરંત સુરમું;
મહીં વળી કાતિલ કેં ઉમેયું,
ચક્ષુદ્રયે સર્જનશ્રેષ્ઠને ભયું.

સમુદ્રનાં લાખ તુફાન સંઘરી,
છાતીતણા બેઉ કપોતમાં ભર્યાં;
આષાઠની ખીજઠલા કટિ કરી,
મધૂરનાં નૃત્ય ઉપાંગમાં ભર્યાં.

: ૨ :

ઉભી હરિપર્વત નામ ટેકરી,
કાશ્મીરનો રાજપુરે અજૂંબતી;
રાતા લીલા સ્વાંગ સુરંગના ધરી,
બદામની ભવ્ય ઘટા રહી નમી.

દિલ્હીતણી ના ગરમી સહાતાં,
કાશ્મીરનો નૂર કરે પ્રવાસ;
બદામડી હર્ષ નહિ સમાતાં;
ઝરી પડે મહોર ! અખંડ આશા !

દિલ્હીથકી જન્મસુની વાટ લેતાં,
ઝોળાંગવી પહાડીય પીરપુજની;
નજીકમાં પુષ્કર વહેરી નાગની,
બૂરું હસે જોલમ જન્મ દેતાં.

સલીમ શું સ્નાનકૌંડા કરતાં,
 બપોરપે જાય બપોર ચાલી;
 પ્રાસાદની રાત્રિકૌંડા સ્મરતાં,
 નિશાતણી હીમિ બને નમાલી.

પદે પદે પર્વતને કૃપા કરી,
 જહાંતણું નૂર ચડતં ટેકરી;
 સમીરની વાય સુગંધ બંસરી,
 વને વને કોકિલ ગાય માધુરી.

શરીરનો આરસ ઓળખાતો,
 ધરેલ સાળુ શબનમ્સમો ચીરી;
 અંદ્રીતણા પાલવમાં સમાતો,
 વિલાવરીનો શણગાર વિકૌંડી.

ઈરાનનાં રક્ત ગુલાબ વેરી,
 ઢાંકી હીધાં માર્ગ, પહાણુ ને શિલા;
 પડે પદો એ પર મત્ત લૂછેરી,
 શિરીષના પ્રાંતપરાગ કોમળા.

ને સ્પર્શથી સ્પંદન ઊઠતાં હીસે,
 ઝૂટી પડી પાંદડી રેખરેખમાં:
 અનંગનાં ઇંગિત પેખતાં મિથે,
 રોમાંચ સ્ફૂરેય અખંડ લેખમાં.

કોડિયાં

કટિ પરે હસ્ત પ્રસારી ચાલે,
સલીમ ત્યાં નૂરજહાનની કને;
આકાશના ગેબની વીજ મહાલે,
કે અબ્બને પ્રાંત ક્ષિતિજ આસને.

અને ત્યહીં શેવતીં પાંદડીના
ઢગો કરી પાથરીયા પલંગો;
બદામના મંજરી મહોર લીના,
અળૂંગતા ઉપર કેં તરંગો.

ધીમે પદે વિશ્વસ્વરૂપ આવી,
ફૂલી પડે શેવતીં-સેજ ઉપરે;
સલીમને બાથમહીં હલાવી,
આકાશની વીજ બધી દ્રગે ભરે.

અને પછી પુરુષ પ્રકૃતિના,
તુફાનમાં વિશ્વબળો પધારે;
ને વીજશી નાર તંદુતિમાં,
રોજાઈને પુરુષ હારે.

ને ચક્ષુથી દીપ્તિ ઉઘાળતી કરી,
પ્રહ્લાન્ડને ઝાંઝળિયાં ચડાવે;
ને વિશ્વસંકેતમહીં તૂટેલાં,
પુરુષનાં કેં મહાં ઉઘાળે.

હસી રહે નૂર, સ્વરૂપ રાણી,
ઘડીકમાં શૂન્ય કરી સદ્દીમને;
ને ચક્ષુમાં વિશ્વવિલાસ આણી
વિજિતશી પેખતી, ઉપરે નમે.

અને ઉંચેથી વરસાદ થાતાં,
બદામડી મંજરી-મ્હેર-પુષ્પનો;
એ સ્નાનનો મોહ ઉરે ન માતાં,
સામ્રાજી ત્યાં લાસ્ય કરંત વિશ્વનો.

જોયું નલે તાંડવ ચક્ષુઓ ભરી,
રોમાંચશા તારક હિંછળી પડે;
ને ભૂતની ગંહરગાળીને ચીરી,
સૌન્દર્યનું પૂજક સૈન્ય હેપડે.

વાગીશ્વરીનાં ઇતિહાસ - પાનાં
સ્વરૂપકૂંડે ક્ષણમાં ઉડી પડ્યાં;
વંદોળિયા પાનતણા નલે ચડ્યા,
નવે નલે ના સઘળાં સમાણાં.

આકાશના ઝુમ્મરમાં ઉડુ ઘણાં,
અધિકડા એથીય આ વિમાનમાં;
શિલ્પી, કલાકાર, કવિ સ્વતાનમાં,
પ્રશસ્તિના રાખી અનંત તાંતણા--

ઉડે: ઉડે તારકનાં પતંગિયાં,
શશીસમી શેવતીં પુષ્પિકા પરે;
ધરાતણા કાવ્યધરોય આદરે
પ્રદક્ષિણા ઘેરી અનુપમંગી આ.

સૂકેલ આ પાનખરે ખરેલાં,
ધરા પરે પુંજ થયેલ પાંદડાં;
જરીકશા ખોલ સમીરના પડ્યા,
કંકાલનૃત્યે ઘુમરી ચડેલાં.

ચડ્યા હતા કોઈક પાંદડે કવિ,
ઉડે કલાધારક વ્યોમ વ્યોમમાં;
શિલ્પી રમે રૂપની સ્વપ્ન-લોભમાં,
સંગીતજેતા ઉડતા વીંછાં ધરી.

શકુંતલા સર્જન સોષુલે ચડી,
ઉડે 'કવિનામ્ કવિ' કાલિદાસ;
કાદંબરી કાનન પંખી ઉડી,
નલે ચડ્યું નીરખવા વિલાસ.

ખાણે ચડી હૃલનની હજોનાં,
પધારતા હોમર નેન ચોળતા;
દાન્ટે, ગિટિ, શિલરના પગોના,
અવાજ આવે નિજ મૂર્તિ ખોળતા.

ખાલી મુરાની ધરી ઓઠ પાસે,
ધરી કને ઓરતને કટિએ;
કિતાબની કે લવતો કવાલી,
ખેચ્યામ એ નીરખતો ટીંકીને.

આવે હયારામ ત્યજી હવેલી,
ધીરે ધીરે પ્રેમની પાંખ ખોળતા;
ચડી ચડી નાવડી કિટ્સ શેલી,
આવે સહુ દેહ-પૌંચૂષ ખોળતા.

કલાધરે અંતર દાળકે મઠી,
બુગે બુગે સાંપડતી પ્રતિમા:
હૈયું કરી માટી બહુ લઢી લઢી,
શિલ્પી રચે માર્દવ સુંદરીનાં.

આકાશનો કાગળ પાથરી રૂડો,
કવિ બધા અક્ષર પાડવા મચ્યા;
દિશે દિશે એક અવાજ તો ઉડો,
“કૃતાર્થ તો સર્જન જે સહુ રચ્યા!”

ઉંડાં ઉંડાં નેન જરી ઉઘાડી,
જરા હસી વાદ્મીંઠિ આંખ મીંચતા;
બ્યાસે ઉંચા હાથથી ખૂમ પાડી:
“મનોહરમ્”ને હસતા વહી જતા.

આજે પડી સાંજ, વિલાવરી ચડી,
 ને વ્યોમમાં ચાંદરડાં ચડી ચૂંક્યાં;
 કંતુ હવે કાંતણુંને મૂકી પડી,
 બેઠી હતી ભોંય તળે ફૂંવે ફૂંક્યા.

“અમ્મા!” ઉંચેએકે અવાજ મૂંચ્યો,
 વૃદ્ધા કંતુ આંધળી નેધ તો રહી:
 ને પાણીમાં એક પ્રકંપ ફૂંચ્યો,
 “ઠરી થયો શીંગડું બર્ફમાં પડી.”

ન એક આછી ક્ષણ ઓસરી’તી,
 ત્યાં તો થઇ શીંગ કંતુ ઢળી પડી;
 ને એ હજી જ્યાં તળિયે જતી’તી,
 ઉંચેયકી પુત્રવધૂ પડી ફૂંદી.

: ૫ :

અને આ કાવ્યનું ખેલું, જે અર્ધાંગ વધુ ચડે !
 મને એ મૂકને પેલા, રૂપ બૂલેલ જૂથડે !

અંજની : પ્રણયપુત્રમાતા

અંજનીગીત

“પુત્ર અલૌકિક આપો ઠોઠ,
માતા બનવા હું તૈયાર !
માત્ર પિતા બનવાનું સાદું,
અન્ય નહિ આપું અધિકાર !”
અંજનીગીત ઉભરાતું જાતું;
ત્રિલોક છંદયકી ઉભરાતું !

“જોડે નહિ પણ જાયા બનવું,
સર્જન સંવેદનની મહાણ !
અધું ચેતન ઠોઠ આપો,
અર્ધાની ઉભરાતી ખાણ !”
વાંછા સંવેદન ત્રાડે,
દિશા દિશા પડધા પાડે.

“ઉત્ક્રાંતિના ક્રમમાં આજે,
લોકતાણું સર્જન થાતું !
પુત્ર અલૌકિક સર્જનીને,
પગલું ભરવું લાંબાતું !”
ઉત્કંઠાયે દેહ ધરે,
નૃત્ય કરંતી થરવિથરે !

આને પડી સાંજ, વિભાવરી ચડી,
 ને ઓમમાં ચાંદરડાં ચડી ચૂંક્યાં;
 કતુ હવે કાંતાણુને મૂકી પડી,
 બેઠી હતી ભોંય તળે ફૂંવે-ફૂંક્યા.

“અમ્મા!” ઉચેએક અવાજ મૂળ્યો,
 વૃદ્ધા કતુ આંધળી ભેઠ તો રહી:
 ને પાણીમાં એક પ્રકંપ ફૂળ્યો,
 “ઠરી થયો શીંગડું ગર્ફમાં પડી.”

ન એક આછી ક્ષણ એાસરી’તી,
 ત્યાં તો થઇ શીંગ કતુ ઢળી પડી;
 ને એ હજી જ્યાં તળિયે જતી’તી,
 ઉચેથકી પુત્રવધૂ પડી ફૂંદી.

: ૫ :

અને આ કાવ્યનું ખેલું, જે અર્ધાંગ વધુ ચડે!
 મને એ મૂકજો પેલા, રૂપ બૂલેલ જૂથડે!

અંજની : પ્રણયપુત્રમાતા

અંજનીગીત

“પુત્ર અલૌકિક આપો કોઈ,
માતા બનવા હું તૈયાર !
માત્ર પિતા બનવાનું સાદું,
અન્ય નહિ આપું અધિકાર !”
અંજનીગીત ઉભરાતું જાતું;
ત્રિલોક છંદયકી ઉભરાતું !

“જેર નહિ પણ જાયા બનવું,
સર્જન સંવેદનની મહાણુ !
અર્ધુ એતન કોઈ આપો,
અર્ધાની ઉભરાતી ખાણુ !”
વાંછા સંવેદન ત્રાડે,
દિશા દિશા પડમા પાડે.

“ઉત્ક્રાંતિના કેમમાં આજે,
લોકતાણું સર્જન માતું !
પુત્ર અલૌકિક સર્જવીને,
પગલું ભરવું લાંબાતું !”
ઉત્ક્રાંતે દેહ ધરે,
નૃત્ય કરંતી થરવિથરે !

“પુત્ર અલૌકિક આપો કોઈ,
માતા બનવા હું તૈયાર !

અર્ધ અલૌકિક મુજમાં કૂદે,
અર્ધ શોધવું પેલે પાર ! ”

શબ્દ શબ્દ ગાળે માતા !

અતૃપ્ત, ઘેલી, સર્જકતા !

સાગરનાં ઉછળતાં મોજાં,
ફેન સ્ફોટકના સર્જવે !

એવા ફેનથકી સર્જેલી,
અંજની એકલતા ગાવે !

ભગમ એનું તો તોફાન !

મુખર મુખ એકલતા ગાન !

વાયુગીત

“ સર્વ દેશનો વાસી તોયે
પરવાસી સઘળા દેશે !

ત્રિશ્વ કૌંઠાસ્થળ માઈ તોયે,
લમવું પરદેશી વેશે ! ”

પવનગીત ઉભરાતું જાતું;

ત્રિલોક છંદ્યકી ઉભરાતું !

“સચરાચરમાં પેસી પેસી,
 સઘળામાં હું પૂરું પ્રાણુ !
 કાર્ય કરીને પાછું જાણું,
 રાખ્યું ના કોઈ એંધાણુ !”

વાંછા સંવેદન ત્રાડે,
 દિશા દિશા પડવા પાડે.

“પિતૃદેશે ચે પરદેશી,
 બંધન મુજને લાવે ના !
 આત્મવિકાસ માગ્યા વિણ કો',
 પંખી માળે આવે ના !”

ઉત્કંઠાએ દેહ ધરે,
 નૃત્ય કરતી ધરવિથરે !

“સર્જનું, સર્જનું મોંઘું !
 અધિર હૃદય નાળે નિઃશ્વાસ !
 ભેટ ધરીને લાગી જાણું,
 કોઈ કરે એનોય વિકાસ ?”

શબ્દ શબ્દ ગાળે કર્તા !
 અતૃપ્ત, ઘેલી, રાજકતા !

પ્રભાનેયે વિચલિત કરતો,
 વણથાંકયો સર્જનનો નાહ !
 એવા શાશ્વત ઉદમનાદે,
 પવનરાજના રાજે પાહ !
 ઊગમ એ જ પ્રસરવું-ધાવું!
 અટક્યા વિણ એકલતા ગાવું!

પડઘો

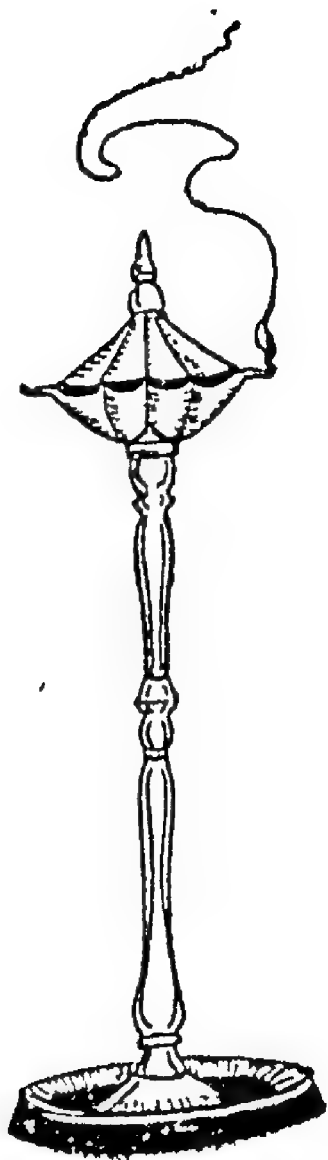
ઉભય અધૂરા વ્યંજિત નાહો
 એકબીજાને જઈ અથડાય !
 સાગર ગાને, વ્યોમ ઉભરતો,
 પ્રકંપતો ત્યાં પડઘો થાય !
 છૂપી છૂપું દિવ્ય પ્રભાત,
 સાંભળતું બેઊની વાત.

પવન કહે: “ વિદુલ્લેખા ! તું,
 પરવાસીને કાં ઝાલાવ ?
 બંધાવું મુજને ભાવે ના,
 આજ અહીં ને ક્યાંયે કાલ !
 તુજને પાપિષ્ઠા ગણશે,
 લોકોદ્ધિત નિંદા ચણશે ! ”

અંજની કહે: “ હું જન્મી માતા,
 પ્રણય-પુત્ર મારો અધિકાર!
 ધખતો તારો ચેતન તણખો,
 મારો પ્રણયતણો ભંડાર !
 પુત્ર અસૌક્રિક સર્જશું !
 ન હોય લૂલું માનવ બાળ !

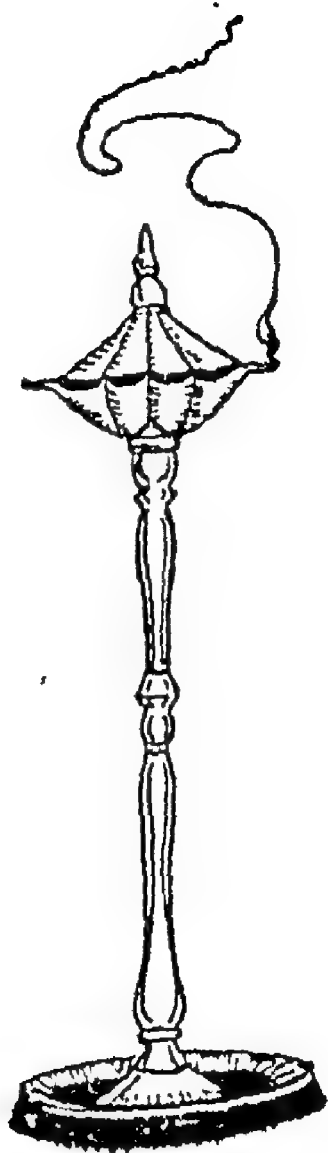
“આવી વસને કોઈ વસંતે,
 પધારને પાછો પરભાત !
 બાંધું નહિ, ને બંધાવું ના,
 પત્ની નહિ પણ બનવું માત !
 લોકોક્તિ ક્યાં અડવાની ?
 તુચ્છ તંતુની એની જાત ! ”

રોમ રોમમાં પ્રણયસ્પર્શથી
 અંજનીને નવ કૂંપળ થાય !
 અંગમહી ઉત્કટતા વ્યાપે,
 હૈયામાં ભરતી દહેરાય !
 જીતેન્દ્રિયને જન્મ દઈ,
 પ્રણય-પુત્ર માતા ધન્યાય !

જન્મ ત્રયી

જન્મ ત્રયી

આખા વર્ષ દરમિયાન પ્રધાનપણે ગૂંછ રહેલા ધ્વનિને જન્મમાં
પડેલા પડતાં આ ત્રણ કાવ્યો જન્મ્યાં છે. પહેલાં બે 'ભારતી'
છમાસિકમાં આવી ગયાં છે. ત્રીજું પહેલી જ વાર પ્રસિદ્ધ થાય છે.

જન્મ ત્રયી

- (૧) વીશમે વર્ષે ૧૬૩
- (૨) એકવીશમે વર્ષે ૧૬૪
- (૩) બાવીશમે વર્ષે ૧૬૭

• •

વીશમે વર્ષે

અનંત કાલસાગરે ઉગ્યાં અનંત પોયણાં;
ખીલ્યાં, ખીલંત, કેા ખીડંત, કેાઈ મિટ્ટીમાં મળ્યાં.
અપાર આલના સુરંગઃ કાલના. વિરાટ છંદઃ
ભિમિના ઉમંગ, ભંગઃ જેમ આવડ્યાં ઝીલ્યાં.

અનંત કાલ સાગરે ખીલંત એક પોયણું;
કેાઈ કેાઈને ગમ્યુંય, કેાઈને ઉરે રમ્યું;
ભવ્ય સ્વપ્નના તરંગઃ પ્રેમના સુવર્ણ રંગઃ
આદર્યાં મહાન જંગઃ ને અઢીઠમાં ભમ્યું.

ઓગણીશ પાંદડી ખીલી, ખીલંત વીશમી;
ન-જાણું હું હજીય આ મુસાફરી શી દિશની ?
જિંદગી ! કહે ન તું ? રહસ્ય તાહરું બધું ?
ખીડેલ પાંદડે ખીડ્યું, હશે કશું મીઠું અમી ?

ઘોમ પુષ્પ તોડવા જળું અતુષ્ટિ આગમાં !
જિંદગી જીવી રહી હશે શું આ અતુષ્ટિમાં ?

એકવીશમે વર્ષે

પૃથ્વીતણાં કોતર કંઠરામાં,
કો કંઠનો સાદ હતો કદી પડ્યો;
ને વીશ એના પડછંદ ગાજ્યા,
એક્ષીશમો આ પડઘો ઉચે ચડ્યો.

સૂતો હતો શૂન્યમહીં નિહાળી,
જે શૂન્યતા પાછળ સર્વની ગડી;
પ્રશ્નાર્થે શી દેહ છટા પ્રસારી
સમર્પિની કુંડળી વ્યોમમાં ચડી.

“અને જવું ક્યાં ? કયમ આંહીં આવ્યો ?
ક્યાંથી પધાર્યો ? કયમ જીવવું થશે ?
દેવાસમું તું કશું સાથ લાવ્યો ?
સુરા અને સુંદરીમાં જીવું જશે ?

“પ્રભાત તેં જીવનનાં વિતાડ્યાં,
મધ્યાહ્નના તાપ-પ્રતાપ કેં સહ્યા;
રોતા કદી બાંધવને રમાડ્યા ?
કે સ્વપ્નમાં સર્વ દિનો વહી ગયા ?”

હૃદય, મહા ધોધસમા નિસાસા,
રડી રડી નેન ગુલાબશાં કર્યા;
મથો મને-માનવને મનાવા,
સંતુષ્ટિનાં ધૈર્ય ન તોય સાંપડ્યાં.

અહા! અહા ! તોય ઘણું હું માનું !
સમર્પિની જેમ કહી શકું કદી—
“ નહોતું હજી નામ શનિ, ધરાનું,
સુસાક્ષરી ત્યારથી આમ આદરી:

“ પ્રહ્લાન્ડશું ? પ્રહ્લાશું ? ને અમે કાં ?
કાં જીવવું ? શાશ્વત પ્રશ્ન પૂછતા;
ઘણીતણા જોલ જૂતેલ ચક્રમાં,
પ્રશ્નાર્થશા નિત્ય વિતાન ઉગતા.

“ અસંખ્ય તો ચક્રમણે કર્યાં કેં,
ન તોય કોઈ ધ્રુવ તત્ત્વ જાણતા;
રડી રડી અશ્રુ-ઉડુ ઝર્યાં કેં,
નથી હજી શાશ્વતને પ્રમાણતા.”

જીવ્યું થયું ધન્ય તથાપિ લેખું,
ફરી રહ્યા એ ધ્રુવ તત્ત્વ ઘેરતા;
પ્રાપ્તિથકી ભવ્ય પ્રયત્ન પેખું,
આછાં થતાં દર્શન પ્રાણ પ્રેરતાં.

એકવીશમે વર્ષે

પૃથ્વીતણાં કોતર કંઠરામાં,
કો કંઠનો સાદ હતો કદી પડ્યો;
ને વીશ એના પડછંદ ગાજ્યા,
એક્ષીશમો આ પડધો ઉચે ચડ્યો.

સૂતો હતો શૂન્યમહીં નિહાળી,
જે શૂન્યતા પાછળ સર્વની ખડી;
પ્રશ્નાર્થે શી દેહ છટા પ્રસારી
સમર્પિની કુંડળી વ્યોમમાં ચડી.

“અને જવું ક્યાં ? કયમ આંહીં આવ્યો ?
ક્યાંથી પધાર્યો ? કયમ જીવવું થશે ?
દેવાસમું તું કશું સાથ લાવ્યો ?
સુરા અને સુંદરીમાં જીવ્યું જશે ?

“પ્રભાત તેં જીવનનાં વિતાડ્યાં,
મધ્યાહ્નના તાપ-પ્રતાપ કેં રાહ્યા;
રોતા કદી જાંઘવને રમાડ્યા ?
કે સ્વપ્નમાં સર્વ દિનો વહી ગયા ?”

જૂઝ્યા મહા ધોધસમા નિસાસા,
રડી રડી નેન ગુલાબશાં કર્યા;
મથ્યો મતે-માનવને મનાવા,
સંતુષ્ટિનાં ઘેર્ય ન તોય સાંપડ્યાં.

અહા! અહા ! તોય ઘણું હું માતું !
સમર્પિની જેમ કહી શકું કદી—
“ નહોતું હજી નામ શનિ, ધરાતું,
સુસાફરી ત્યારથી આમ આદરી:

“ પ્રહ્લાન્ડશું ? પ્રહ્લશું ? ને અમે કાં ?
કાં જીવવું ? શાશ્વત પ્રશ્ન પૂછતા;
ઘાણીતણા ખેલ જૂતેલ ચક્રમાં,
પ્રશ્નાર્થશા નિત્ય વિતાન ઉગતા.

“ અસંખ્ય તો ચંક્રમણો કર્યાં કેં,
ન તોય કોઈ ધ્રુવ તત્ત્વ જાણતા:
રડી રડી અશ્રુ-ઉડુ ઝર્યાં કેં,
નથી હજી શાશ્વતને પ્રમાણતા.”

જીવ્યું થયું ધન્ય તથાપિ લેખું,
ફરી રહ્યા એ ધ્રુવ તત્ત્વ ઘેરતા;
પ્રાસિધ્ધકી બળ્ય પ્રયત્ન પેખું,
આછાં યતાં દર્શન પ્રાણુ પ્રેરતાં.

એકવીશમે વર્ષે

પૃથ્વીતણાં કેતર કંદરામાં,
કેા કંઠનો સાદ હતો કદી પડ્યો;
ને વીશ એના પડછંદ ગાજ્યા,
એક્ષીશમો આ પડધો ઉચે ચડ્યો.

સૂતો હતો શૂન્યમહીં નિહાળી,
જે શૂન્યતા પાછળ સર્વની ખડી;
પ્રશ્નાર્થ શી દેહ છટા પ્રસારી
સપ્તર્ષિની કુંડળી વ્યોમમાં ચડી.

“અને જવું ક્યાં ? કયમ આંહીં આવ્યો ?
ક્યાંથી પધાર્યો ? કયમ જીવવું થશે ?
દેવાસમું તું કશું સાથ લાવ્યો ?
સુરા અને સુંદરીમાં જીવું જશે ?

“પ્રભાત તેં જીવનનાં વિતાડ્યાં,
મધ્યાહ્નના તાપ-પ્રતાપ કેં સહ્યા;
રોતા કદી બાંધવને રમાડ્યા ?
કે સ્વપ્નમાં સર્વ દિનો વહી ગયા ?”

હૂઝ્યા મહા ધોધસમા નિસાસા,
રડી રડી નેન ગુલાબશાં કર્યાં;
મથ્યો મતે-માનવને મનાવા,
સંતુષ્ટિનાં ધૈર્ય ન તોય સાંપડ્યાં.

અહા! અહા ! તોય ઘણું હું માનું !

સમર્પિની જેમ કહી શકું કદી—

“ નહોતું હજી નામ શનિ, ધરાનું,

મુસાફરી ત્યારથી આમ આદરી:

“ પ્રશ્નાન્ડ શું ? પ્રશ્ન શું ? ને અમે કાં ?

કાં જીવવું ? શાશ્વત પ્રશ્ન પૂછતા;

ઘણીતણા બેલ જૂતેલ ચક્રમાં,

પ્રશ્નાર્થશા નિત્ય વિતાન ઉગતા.

“ અસંખ્ય તો ચંક્રમણો કર્યાં કેં,

ન તોય કેઈ ધ્રુવ તત્ત્વ બાણતા:

રડી રડી અશ્રુ-ઉડુ ઝર્યાં કેં,

નથી હજી શાશ્વતને પ્રમાણતા. ”

જીવ્યું થયું ધન્ય તથાપિ લેખું,

ફરી રહ્યા એ ધ્રુવ તત્ત્વ ઘેરતા;

પ્રાપ્તિથકી બાળ્ય પ્રયત્ન પેખું,

આછાં ચતાં દર્શન પ્રાણ પ્રેરતાં.

અહા ! અહા ! તોય ઘણું હું માનું !
 સરે થતા વર્તુલ શું વદી શકું—
 “વચ્ચે પડ્યો કિંકર જન્મ-બહાણું,
 વધી વધી વ્યાપૃતવા બધું મથું.”

નીચેયકી મોહિત થૈ નિહાળી,
 ચડી રહું શૃંગ નગાધિરાજનું;
 વળી ચડું સુંદર શ્રેષ્ઠ લાળી,
 “ઉચે ચડું હું કમમાં.” કહી શકું ?

ઓ જિંદગી ! હું ન રહસ્ય જાણું !
 જાણ્યા વિના જીવન શે જીવ્યું જશે ?
 કદી ગયું : મૃત્યુનું હાય ! શું થશે ?
 જાણ્યા વિના ધ્યેય, અદૃષ્ટ આકરું !

આવીશમે વર્ષે

ઉપર વિઠલજીની વેઠી રે,
નીચે એક કૂણો ઠયારોઃ
એમાં હું તુલસીનો છોડવો !

હરિજન આવી પગ પૂજતા,
જલસિંચનની ધારોઃ
તુલસીકયારામાં ફરોડવો !

મારે કંઈક કૂટી મંજરી,
વળી કૂટશે હજારોઃ
કેટલીનો લેદ કેમ ફોડવો ?

વીશ વીશ મંજરી ખરી ગઈ,
આજ એકવીશ વારોઃ
એનોય મોહ આજ છોડવો !

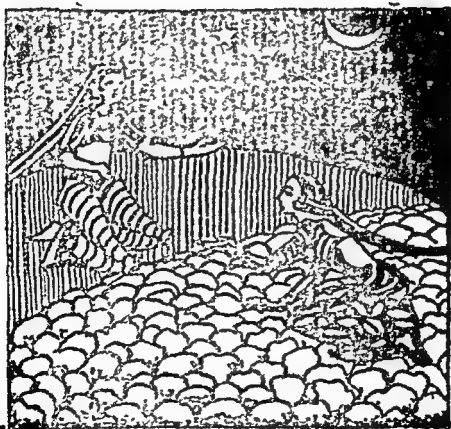
માન્યું મેં વિઠલા પદે જશે,
લેદ તો ખુદ્યો અકારો !
મકરંદ બધો માટીમહીં રોડવો !

જેની હતી શીળી છાંયડી,
 જેના રસનો કુવારો:
 એને જ આમ કરી લોળવ્યો !

કોઈ હાડ-આમ કેરું માનવી,
 ડિલે ખહારના શુંગારો:
 મનડાનો સાહ્યો થઈ ગયો !

જાશે બધી જ આમ મંજરી,
 જીવની સુગંધ-ધારો:
 સારું જો છોડ માટીમાં મળ્યો !

ਪੰ ਐ ਤ ਸ

વર્ષો પહેલાંની એક લાઘવીજે મનની માનેલી એક બહેનને મારી સાત કવિતાઓ ચૂંટીને ‘પાંચીકડા’ એ નામે એક હસ્ત-લિખિત કાવ્ય-કર્ણિકા બેટ કરેલી. આને પણ એ એને જ બેટ કરે છું—‘અંતરના પ્રેમ સાથે !’

આમાંની ઘણીખરી ‘કુમાર’ના બાળવિભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. ‘શુક’ એ ‘કૌમુદી’ ત્રૈમાસિકના છેલ્લા અંકમાં આવેલી.

પાંચી કડા

(૧)	પાંચીકડા	૧૭૧
(૨)	હું જો પંખી હોત ! . . .	૧૭૨
(૩)	પીલુડી	૧૭૪
(૪)	આશા	૧૭૫
(૫)	શુક	૧૭૬
(૬)	અભિલાષ	૧૭૭
(૭)	પરી	૧૭૮

પાંચીકડા

“ વીરપસલી આપે જો વીર !

કેવાં કેવાં દેશે ચીર ?

મેઘધનુની સાડી કરું,

પેરી તારી સાથે કરું.

ખીનું શું શું દેશે જોલ ?

આખ્યા ક્યારે પાળે કોલ ? ”

“ તારા સમર્પિના સાત,

પાંચીકડાની કેવી જાત ?

હમણાં લાવું, ગમશે ખડેન ?

મૂકીશ ને તું તારું બંડેન ?

સાથે ખડેની, રમશું રોજ !

છલકાશે હૈયાના હોજ. ”

૨૦ : ૨ : ૨૮

હું ને પંખી હોત !

પ્રભુપાથયા લીલમડા શા,

ખેતર-વાઢમહીં વિચરું;

ટહુકું મીઠું અનંત ઓમે,

પૃથિવીમાં હું આશ ભરું.

નૂતન જ્યાં ત્યાં ભરતું જોત !

આશા ! હું ને પંખી હોત !

બાલસૂર્યશા લાલ ગુલાબે,

વાયુ ધૂલ્લી ભરતો તોય;

ઘોવા કાળે કોણુ પધારે ?

જો ઝાકળ ના પડતી હોય.

તો હું તે અશ્રુએ ઘોત !

આશા ! હું ને પંખી હોત !

કિલકિલાટથી વનકુંજોને,

આલલડાને, ગિરિગંઢરને,

સાગરને, ધરણી માતાને,

મનુષ્યના આત્માને સોત.

ગુંજાવ્યાં તું જહિના જોત !

આશા ! હું ને પંખી હોત !

ઉંચે ઉડી ઓમ રહેલા;
તારકગણને પકડી લેત;
વીણી વીણી, સારા સારા,
માળા ગૂંથી લાવી દેત.

દીપત કેવું તારું પોત !
આશાં ! હું ને પંખી હોત !

કુમુદતણી હું વાત સાંભળી,
અંદ્ર ભણી હું કહેવા બાત;
અંદ્રતણો સંદેશો પાછો,
કુમુદિનીને કહેતો બાત.

તેના હૃઃખમાં સાથે રોત !
આશા ! હું ને પંખી હોત !

આશા ! હું પંખીડું મીડું,
ખેડેના ! તું પંખીણી ખેડેન;
ઉડીએ ઉંચે, ઉંચે, ઉંચે,
આપણને શાનું હો ચેન ?

ખેડેના ! તો હું કદી ન રોત !
આશા ! હું ને પંખી હોત !

હું જે પંખી હોત !

પ્રભુપાથયા લીલમડા શા,

ખેતર-વાઢમહીં વિચરું;

ટહુકું મીકું અનંત વ્યોમે,

પૃથિવીમાં હું આશ ભરું.

નૂતન જ્યાં ત્યાં ભરતું જેત !

આશા ! હું જે પંખી હોત !

બાલસૂર્યશા લાલ ગુલાબે,

વાયુ ધૂલી ભરતો તોય;

ઘોવા કાળે કાણુ પધારે ?

જે આકળ ના પડતી હોય.

તો હું તે અશ્રુએ ઘોત !

આશા ! હું જે પંખી હોત !

કિલકિલાટથી વનકુંજોને,

આલસડાને, ગિરિગંઢરને,

સાગરને, ધરણી માતાને,

મનુષ્યના આત્માને સોત.

ગુંજાવ્યા તું ગહેના જેત !

આશા ! હું જે પંખી હોત !

ઉચે ઉડી ઓમ રહેલા;
તારઠગણને પકડી લેત;
વીણી વીણી, સારા સારા,
માળા ગૂંથી લાવી દેત.

દીપત કેવું તારું ચોત !
આશા ! હું ને પંખી હોત !

કુમુદતણી હું વાત સાંભળી,
અંદ્ર બણી હું કહેવા જાત;
અંદ્રતણે સંદેશે પાછો,
કુમુદિનીને કહેતો જાત.

તેના હુઃખમાં સાથે રોત !
આશા ! હું ને પંખી હોત !

આશા ! હું પંખીકું મીકું,
ખેના ! તું પંખીણી ખેન;
ઉડીએ ઉચે, ઉચે, ઉચે,
આપણને શાનું હો ચેન ?

ખેના ! તો હું કદી ન રોત !
આશા ! હું ને પંખી હોત !

પીલુડી

ભાઈ ! પેલી પીલુડી,
ઘેરી ઘેરી લીલુડી;
આબલડામાં ચાંદરડાં,
પીલુડીમાં પીલુડાં.

હીરા માણેક ઉગ્યાં ત્યાં !
ચાલો રમવા જઈશું ક્યાં ?

આભ-પીલુડી ભાઈ ચડ્યા,
ખંખેરી ત્યાં કરા ખર્ચા;
વીણુતાં ખડેની ખોળો ભરે,
ટપ ટપ ખીલ્યાં માથે પડે.

આશા ખડેની ! ઉપર આવ !
પડ્યાં પીલુમાં આ શો ભાવ ?

૧૫ : ૮ : ૨૭

આશા

આલ મોડું પાંદરડું,
ઉપર ચળકે ચાંદરડું;
જાણે ઝાકળ મોતીડું,
હસતું તગમગતું !

ખેન ! આ ઉંચેની વાત !
નીચેની પણ તેવી વાત !

માનવ ઉર એ આમલડું,
ઉપર આશા ચાંદરડું;
જાણે ઝાકળ મોતીડું,
હસતું ઝગમગતું !

મહાઈ ઉર એ આલલડું !
ઉપર ખેન ચાંદરડું !

શુકે

સંધ્યાની સોનેરી ભાત,
 અંખી થાતાં ઉગે રાત;
 ઉઘડ્યાં એ હૈયાનાં દ્વાર,
 કવિતા શો થાતો ચમકાર.

અળકે શુકે.

રાત્રિનો મોતીશગ થાળ,
 હીરા મોતી અકઅમાળ;
 સુરસરિતાની રેતી ઘણી,
 કેણુ બધામાં પારસમણિ ?

અળકે શુકે.

ઉષાતાણી નથડીનું નંગ,
 સ્નેહ સરીખડો તેનો રંગ.

મલકે શુકે.

૨૧ : ૧ : ૨૮

અભિલાષ

તારા! તારા! તારા જેવી,
મીઠી, મીઠી, આંખ દે !
પાંખી મીઠા! તારા જેવી,
ચેતનવંતી પાંખ દે !

સાત સમુદર વીંધી જાઉં,
હસતી આંખે જોતો જાઉં !

મધમાખી તું તારા જેવી,
મુજને મીઠી ખંત દે !
કોમલબહેની! તારા જેવો,
મીઠો મીઠો કંઠ દે !

વિશ્વતથો! મધકોશ ભરું,
ચૌદ લોક ટહુકાર કરું !

સાગર ઉંડા તારા જેવો,
ધીર ઘોર ધુધવાટ દે !
વેગી વાયુ! તારા જેવો,
વેગીલો સુસવાટ દે !

વિશ્વ મૂંજે, સુસવાટ કરું,
સાગરશે હું જ્યાં ગરજું !

આશા ! ચાલો બાને કહીએ,
 રમકડાં તું આવાં દે ।
 ખેડેનીાં ખેડેનીાં ત્યાર પછી તો,
 જગના રાજા આપણુ બે ।

બાળક નહાનાં હું ને ખેડેન ।
 તો ના કરત કશાનું બેડેન ।

પરી

“મળું મળું ંહાલાને ક્યારે ?

વીંટળાઉં ક્યારે ? ” ઘેલી,

કોડબરી આવા ઉરમાં કે

લળતી આશબરી વેલી.

મુખ પર પુખ્પ કરે કેલી !

ફૂલરાણીશી ચંબેલી !

આરસનેચે અર્ક કરીને,

પ્રહ્લાએ આલેખ્યું રૂપ.

સરસ્વતીની વેણીમાંથી,

ફૂલમાં પૂર્યા ગંધ અનુપ.

ફૂલડાંને ઉડવા આકાશ !

પાંખ વિના પૂરે શે આશ ?

મેઘધનુષી પાંખોવાળા

પતંગિયાને લાળી પાસ;

ચંબેલી મલકંતી પૂછે,

“એક જ મારી પૂરશે આશ ?

મારો દેહ તમારી પાંખ—

એક બનીને ઉડ્યું આશ ? ”

આશા ! આલો બાને કહીએ,
 રમકડાં તું આવાં દે !
 જોડેની જોડેની ત્યાર પછી તો,
 જગના રાજા આપણુ જો !

બાળક ન્હાનાં હું ને જોડેન !
 તો ના કરત કશાનું જોડેન !

૧૪ : ૪ : ૨૮

પરી

“ મળું મળું ંહાલાને ક્યારે ?

વીંટળાઉં ક્યારે ? ” થેલી,

કેડભરી આવા ઉરમાં કે

લગતી આશભરી વેલી.

મુખ પર પુષ્પ કરે કેલી !

ફૂલરાણીશી ચંબેલી !

આરસનાયે અર્ક કરીને,

પ્રક્ષાએ આલેખ્યું રૂપ.

સરસ્વતીની વેણીમાંથી,

ફૂલમાં પૂર્યા ગંધ અનુપ.

ફૂલડાંને ઉડવા આકાશ !

પાંખ વિના પૂરે શે આશ ?

મેઘધનુષી પાંખોવાળા

પતંગિયાને ભાળી પાસ;

ચંબેલી મલકંતી પૂછે,

“ એક જ મારી પૂરશે આશ ?

મારો દેહ તમારી પાંખ—

એક ળનીને ઉડશું આશ ? ”

ચંબેલીનેા દેહ રૂડા ને,

પતંગિયાની પાંખ ધરી;

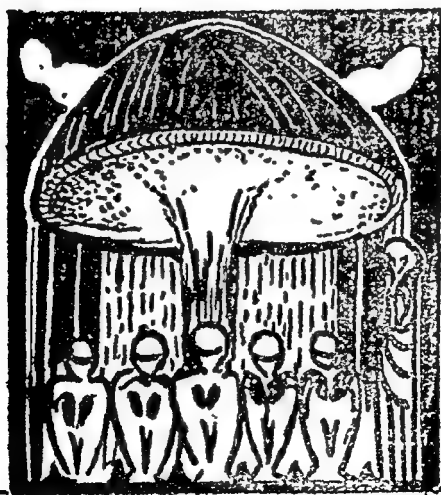
અવનિ, આભ, અનંતે ઉડે,

મલકંતી મ્હેકંતી પરી.

પતંગિયું ને ચંબેલી !

એક થયાં ને બની પરી !

ટાઠાં ટપ્પૂકલાં

આ છ વર્ષાગીતો શાંતિનિકેતનમાં મહાણેલી એ વર્ષાઓ દરમિયાન
 લખેલાં-પહેલા ટબૂકલા સિવાય. પહેલું ગીત નાશિક જેલમાં
 લખેલું, જે પાછળથી 'કુમાર'માં પ્રસિદ્ધ થયેલું. બાકીનાં
 બધાં એ જ મથાળા નીચે 'ભૂમિ'માં આવી ગયાં છે.

સેજ પથારી સૂની પડી રે,
હું તો ઝળકીને જાગું;
“ નેવલાં ! શીઠ રડી રહ્યાં રે ? ”
ઉઠી ઉત્તર માથું.

“ નીર ટપુ ટપુ સારતાં રે,
ઝરો લોહીનાં બેઢે;
યજ્ઞ આંસુતણે આદર્યો રે,
કહો બાંધવ શેણે ? ”

“ રાત અને રજનીપતિ રે,
પોઢ્યાં સેજ પથારી;
તારલાની રૂડી ઉછળે રે,
અણે ફૂલ-ફુવારી.

આલના પાથર્યા ઢાલિયા રે,
ચાર દિગ્ગજ પાયા;
વાયુ ઢળે શત વીંઝણે રે,
દ્વિધિએ ગીત ગાયાં.

આબ્યાં અસુરશાં વાહળાં રે,
 શશિરાજને ખાંધ્યો;
 તારલા સર્વ ઠરી ગયા રે,
 વાયુ યુદ્ધનો વાધ્યો.

નાયવિહોણી વિભાવરી રે,
 ઉભી ખડાવરી જેવી;
 જીવવું ઝેરસમું થયું રે,
 એ તો સ્નેહની દેવી.

વીજ-કટારી ઉછાળતી રે
 રાત વેણી ઝુલાવી;
 ઉછળી ઉછળી આલમાં રે,
 ત્યાં તો હૈયે હુલાવી.

નેવલાં તેથી રહી રહ્યાં રે,
 નવ શેલતાં વારી;
 નેવલાં, ખડેન-વિભાવરીની
 અણે મૂકે સિતારી.”

: ૨ :

ગહન ધનશ્યામની મધુરરવ મોરલી,
ગગનપટ ઉભરતી પ્રણયનાદે;
વિભામ અશ્વિન કરે તાલ મરદંગના,
ગગન—ગોરંબ ભરી મેઘનાદે.

દિવ્ય સૂર-તાલ સુણી ગગનની ગોપિકા,
મૂર્છના વાદળી-વૃંદ ભાગે;
તાલ કરતાલ ધરી, પ્રણય નયને ભરી,
મદપતી સરકતે નૃત્ય-પાદે....ગહન

સહુ દિશા આવરી રાસકુંડળ રચુ,
ઝડપ પદતાલથી રાસ ભામે;
અંગ કટિલંગ કરી, નયન નર્તન કરી,
કાન ગોપી હૃદય ઐક્ય પામે....ગહન

નયન નયને ઢળ્યાં, વીજ અમકારમાં,
મદનમદ નેન મરબદ મેલે !
હાસ્ય મોખાં અડ્યાં, ગાલ ગોળા થયા,
હર્ષ અશ્રુ ખરી પૃથ્વી રેલે....ગહન

: ૩ :

ફૂદી આલથી ઉંડા આવી નાચે મેઘની ધારા
ડાળેડાળ ડાલે !

ડાળેડાળ ડાલે ! નાચે પાંદડાં મંજરી !

મોરલા ગાતા મેઘ મહારા !....ફૂદી૦

નાચે દળ ફૂલડાં કેરાં !

નાચે નવ શ્વેત પારેવાં !

માળામાં જોડલાં હૂંફે સૂતાં લેખાં !

ધરોધર નેવલાં રૂવેઃ નદીએ નાળે

ઘોડલા દોડે પુર બહારા.....ફૂદી૦

કોટિ કોટિ ભાવના નાચે ઉરસાગરે નવ કવિના !

હુન્નરો ગીતડાં ગાળે મેઘના તાલે ભીના ભીના !

અરે જો મેઘલો જાણે !

કવિનું સુખ પિછાણે !

અરે તો વરસ્યો એથી વરસે આજું મનડું માને !

દિગન્તે ચમકે સાળુ કોર નિશાની

ઉર કવિને કાવ્યતારા !.....ફૂદી૦

: ૪ :

આજ વાદળીએ આખી રાત વરસ્યા કીધું !

મેઢુલાએ માંડી મીટ;

ધરણીએ પ્રેમરસ પ્યાલું પીધું !....આજઠ

નદીઓનાં નીરમાંહી જોળન ચડ્યાં !

એની ફટ ફટ કાય;

એની છાતી ના સમાય;

ટમકીને મેઘલાએ ચુંળન મઢ્યાં !....આજઠ

ઉરને એકાન્ત ગોળ એકલતા આરડે !

કોઈ આવો વેચાઉં;

જ્યાં દોરો ત્યાં જાઉં;

મારાં અંગ અંગ ભૂખ્યાં;

-ઝરો પ્રેમરસ ! સૂક્યાં;

લઈ જાઓ ! આ એકલતા શેયના સહાય !

વર્ષા રડે, રડું હું તોય ના રડાય !....આજઠ

: ૩ :

કૂદી આલથી ઉડા આવી નાચે મેઘની ધારા
ડાળેડાળ ડાલે !

ડાળેડાળ ડાલે ! નાચે પાંદડાં મંજરી !

મોરલા ગાતા મેઘ મદહારા !....કૂદી૦

નાચે દળ ફૂલડાં કેરાં !

નાચે નવ શ્વેત પારેવાં !

માળામાં જોડલાં હૂંફે સૂતાં લેળાં !

ધરોધર નેવલાં રૂવેઃ નદીએ નાળે

ઘોડલા દોડે પુર બહારા.....કૂદી૦

કોટિ કોટિ ભાવના નાચે ઉરસાગરે નવ કવિના !

હજારો ગીતડાં ગાજે મેઘના તાલે ભીના ભીના !

અરે જો મેઘલો જાણે !

કવિનું સુખ પિછાણે !

અરે તો વરસ્યો એથી વરસે આજું મનડું માને !

દિગન્તે ચમકે સાળુ કોર નિશાની

ઉર કવિને કાવ્યતારા !.....કૂદી૦

: ૪ :

આજ વાદળીએ આખી રાત વરસ્યા કીધું !

મેહુલાએ માંડી મીટ;

ધરણીએ પ્રેમરસ પ્યાલું પીધું !....આજ૦

નદીઓનાં નીરમાંહી જોળન ચડ્યાં !

એની ફાટ ફાટ કાય;

એની છાતી ના સમાય;

ટમકીને મેઘલાએ ચુંગન મઢ્યાં !....આજ૦

ઊરને એકાન્ત ગોખ એકલતા આરડે !

કોઈ આવો વેચાઉં;

જ્યાં દોરો ત્યાં જાઉં;

મારાં અંગ અંગ ભૂખ્યાં;

-ઝરો પ્રેમરસ ! સૂક્યાં;

લઈ જાઓ ! આ એકલતા શેયના સહાય !

વર્ષા રહે, રડું હું તોય ના રડાય !....આજ૦

: ૫ :

અંધારી રાતમાં વાદળી ટપ્પે,
 માંહી માંહી વીજળી વાંકી વળે;
 ટાઠા શરીરના એકલ આવાસમાં,
 ઉરની પારેવડી આજ કકળે.

ફાટ ફાટ થાતાં સામાં સરોવર,
 નદીઓનાં નીરમાં ધોધવા દડે;
 દિલના દરિયાવની માઝા મૂકાણી,
 કોણ્યાં કદંબ જે હેલે ચડે !

આંજ અલિસાર શો વર્ષાએ આદર્યો,
 વાદળે વાદળે પગ આથડે;
 અંગ અંગમાંથી ઉઠે અવાજ સો
 અંતરના જેટમાં પડધા પડે.

પાંદડે પાંદડે વિજેગની વાતડી,
 નેવલે નેવલે આંસુ ઢળે !
 ઉંચેરા ગોખમાં વેણી સમારતી,
 મનડાનું માનવી ક્યારે મળે ?

: ૬ :

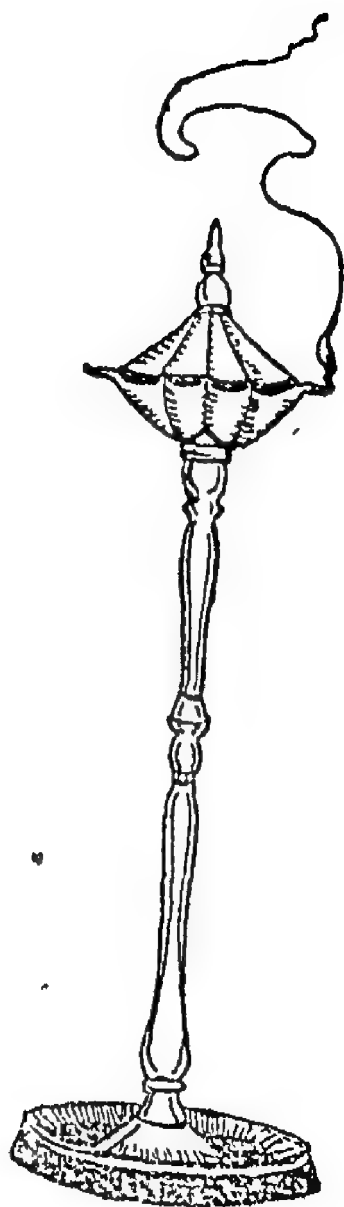
વાદળાંને આવડ્યું ના રે,
આવડ્યું ના !

વર્ષા સૂતેલ એના સોનેરી સોણલે:
ભારી વીજળી વિશાળ પાંપણે તળે:
એ આવ્યે ગર્જત,
હસી ચમકાવે દંત,
એના અંગ પરે અંગ મૂકતો દળે:
ચૂમે; વર્ષાની ફૂળી ચામડી બળે:
ખરે આંસુ ચોધારે !

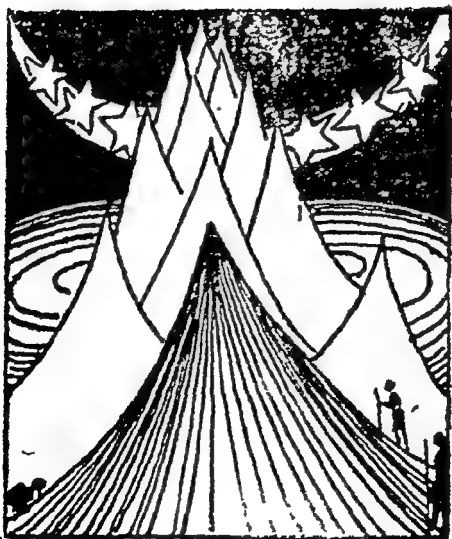
વાદળાંને આવડ્યું ના રે,
આવડ્યું ના !

સૌથી તને જ હું વિશેષ ચાહતો હતો,
જોતાં તને બુવાળ અંતરે ચડી જતો;
તને લીધી મેં બાથ,
કર્યાં અંગ સર્વ સાથ
દળી દેહ અકળામણે અદ્વૈત માનતો થતો !
મને સ્થાન નહિ હવે ઉર તારે,

મને આવડ્યું ના રે,
આવડ્યું ના !

અને ખીજાં કાવ્યો

આ પ્રકીર્ણ કાવ્યોમાંનાં કેટલાંક 'કુમાર,' 'કૌમુદી,'
 'પ્રસ્થાન,' 'ભરિ,' 'નવચિતન,' 'શુભસુંદરી,' 'જે ધરી
 મોજ,' વગેરે સામયિકોમાં પ્રસિદ્ધ થયાં છે. ૭ કાવ્યો અહીં
 પહેલી જ વાર પ્રગટ થાય છે.

અને બીજાં કાવ્યો

(૧) પરી	૧૯૩
(૨) ડાહર પંખી	૧૯૭
(૩) અનન્તની પંખિણી	૧૯૯
(૪) ચિંતા	૨૦૦
(૫) મૃત્યુમૃત્ય	૨૦૨
(૬) ઝંઝારાત	૨૦૫
(૭) ધ્રુવડ	૨૦૮
(૮) પાનખર	૨૧૩
(૯) ઉડતા સ્યામાને !	૨૧૨
(૧૦) સમીરણ	૨૧૫
(૧૧) પૂરવ પ્રેમી	૨૧૬
(૧૨) આજ મારો અપરાધ છે, રામ !	૨૧૮
(૧૩) ઝંઝારાને !	૨૨૦
(૧૪) નિધનની પછીતે !	૨૨૩

પરી

આરસનો ઉજમાળો દેહ;
આંખડીએ ઉભરાતો નેહ.
પાંખમહીં તો મોતી મઢ્યાં,
હું નીચે, કાં ઉંચે ચઢ્યાં ?

અનંત ઓમે ગાતી પરી !
સુજ ગૃહથી કાં પાછી ફરી ?

ઓમ ધીજશી તું સુકુમાર,
ઉડતું પંખી ઓમ અપાર.
કાળી આંખો કાળા કેશ,
શિરે ધર્યો સાચે શું શેષ ?

ફૂલડાંના તેં સ્વાંગ ધર્યા,
સુજ વાડીથી પાછા ફર્યા ?

ફૂલ ફૂલનાં તો પગલાં પડે,
અંગોથી ઉછરંગ ઝરે;
સુંદરતાની સુંદર વેલ,
કળી ઝૂલે તું અણવિકસેલ.

સોણે સૌને આવો ખડેના
પાછાં ઠેઠ્યાં મહારાં કહેણ ?

બાળપણામાં સાથે રમ્યાં,
એકખીલ્તને બહુએ ગમ્યાં;
ભાઈબહેનનાં બાંધ્યાં હેત,
વિસર્યાં એ સૌ સ્નેહ સમૈત ?

મનવનમાં સાથે વિચર્યાં;
મનગમતાં શાં કાવ્યેા કર્યાં ?

નિશદિન તું સ્વપ્નામાં આવ,
એ દિવસેા શું વિસરી સાવ ?
વાદળનું વાહન તું કરે,
ગાતી ગાતી આવે ઘરે.

મોટી થઈ બેસાડે અંક !
કમળપત્રના વીંછે પંખ !

પાંખ વીંછતી ઉંચે ચડે,
મુજ સાથે તોફાને ચડે.
ત્યાં આવે અદ્ભુત આવાસ,
લક્ષ્મીસવશા હોય ઉજાસ !

લવ્ય તુજ આરસના મ્હેલ !
અંદર કરતાં કેવેા ગેલ ?

ફૂલધારી તુજ સખિઓ રમે,
ચાંદો ને તારલિયા ભમે;
ફૂલડાંને હીંચે હીંચાવ,
હોજમહીં હંકારે નાવ !

અધવચ જતાં નાવ ડૂબે,
મુજને લઈ તું અંદર ડૂબે !

અંદર આવે પૂષ્પ વાસ,
પુષ્પમાત્રની હોય સુવાસ;
અર્ધ માછલી, અર્ધ માનવી,
દાસી આવે થાળો ધરી.

અંક ધરી ખવરાવે મને,
હા, હા! એ તો કેવું ગમે !

જાત જાતના હીરા મળે,
હીરાના તું હાર કરે;
મેતીનો તું મુગટ બનાવ,
શણગારીને ઉપર લાવ.

ચકિત બની સૌ વાતો કરે !
તારાઓ તો બળી મરે !

એવાં એવાં રમણો રમ્યાં;
 બાળપણમાં બહુએ ગમ્યાં.
 યૌવનમાં કાં નાંવે પરી ?
 સરી....સરી....ના પાછી ફરી ?

સ્વપ્નાંઓ સૌ જટિલ થયાં,
 પરીતણાં સોણાંઓ ગયાં !

નહિ; પરી તો સ્નેહસખી;
 અળગી નવ થાયે એ નકી;
 સ્તિગ્ધ રૂપ તુજ વિકસી ગયું,
 પૌરુષમાં એ તો પ્રગટ્યું.

બાળપણની મીઠી પરી !
 યૌવનમાં પૌરુષ પમરી !

ડોલર પંખી

હું તો ટેકરીની ટોચે આદ્યો,

હા ! દુનિયા દેખવાને !

ત્યાં કોણે આવી મને આદ્યો ?

હા ! મુખડું પેખવાને !

ટેકરીએ અમૃતકચારી,

હા ! દુનિયા દેખવાને !

હસે એકલ ડોલર-નારી,

હા ! મુખડું પેખવાને !

એક ઉડતું પંખી આવ્યું,

હા ! દુનિયા દેખવાને !

મુખ જોયું ને મન લોભાયું,

હા ! મુખડું પેખવાને !

એણે પાંદડામાં માળો બાંધ્યો,

હા ! દુનિયા દેખવાને !

કાંઈ પ્રેમને દોરલીએ સાંધ્યો,

હા ! મુખડું પેખવાને !

ઝીલી અંતરમાં છોડ એ બુલાવે,

હો ! દુનિયા દેખવાને !

ગાઈ ગીત પંખી વિશ્વને બુલાવે,

હો ! મુખડું પેખવાને !

ડાહરિયાતું જોખન વાઢ્યું,

હો ! દુનિયા દેખવાને !

એને ઉડતું હૈયું લાઢ્યું,

હો ! મુખડું પેખવાને !

અનંતની પંખિણી

સો સો સંગાથે હું તો એકલી રે જ્ઞેન !

કોઈ ન મારે અંતરે સમાય જો !....સો૦

આવે અનેક વટેમારગ રે જ્ઞેન !

આવી આવીને પાછા જાય જો !....સો૦

સૂંધ્યાં ફૂલો ને સુણ્યાં પંખીડાં રે જ્ઞેન !

સૂંધું-સુણું ત્યાં ઉડી જાય જો !....સો૦

રંગો અનેક પેખું આલમાં રે જ્ઞેન !

ઝળકે-ઝળકે ને ઝાંખા થાય જો !....સો૦

દરિયાને ઉર ખૂળ નાયતી રે જ્ઞેન !

હૈયાં ન એકગીત થાય જો !...સો૦

આછા એ ઘંટનાદ સાંભળું રે જ્ઞેન !

હૈયે હરખ ના મમાય જો !....સો૦

ઉડતી પંખિણી હું અનંતની રે જ્ઞેન !

ઉડું-ઉડું પાર ના પમાય જો !....સો૦

ચિતા

સ્મશાનમાં, નિત્ય જતી નિશામાં,
આકાશશી તારક ચૂંદડી ધરી;
નદીતીરે પ્રજ્વલતી ચિતાનાં
પેળી રહું સૌ પ્રતિગિમ્બને ફરી.

“હુંયે મહાકાલતાણી પળે. કો,
ત્રિખંડના કોઈ અગમ્ય ખંડે-
બળી બળી બાળ થઈ ચિતામાં,
હસીશ મીઠું પ્રતિગિમ્બ પાધરી.”

વિચાર એવો બહુ વાર આવતાં,
જરીય મારો રસ ના કમી થયો;
ઠરેણુ એ સુંદરતા નિહાળતાં,
મૃત્યુતણે ભાવ મને ગમી ગયો.

પરંતુ આજે થયરાવતો અહા!
વિચાર મારા મનમાં રમી ગયો;
“બળી તુંયે બાળ થશે જ એકદા!”
બધી બધી હિંમતને હરી ગયો.

આકાશશી નીલ ગભીર આંખો,
 ઊંધાસમા ઓઠ સુવર્ણ તારા !
 મુનેરી એ કેશ કલાપ આંખો,
 બળી જશે દેહની તેજધારા ?

જીવંત હું આ જગમાં ચિતાશી,
 ભમીશ સૂનાં પ્રતિબિમ્બ પાડતી !

મૃત્યુનૃત્ય

: ૧ :

[પારિજાતક]

નીલ ઘટા પારિજાતકની,
 નીલ નીચે હરિયળી પૂલઃ
 શ્વેત, રક્ત પારશ કોરીને,
 વનદેવીએ ગૂંથ્યાં ફૂલઃ
 ઓમ વૃક્ષમાં તારા તળે,
 તિમિરઘટામાં જુગનું ઝળે !

દિશાપારથી સમીર સવારી,
 ભૈરવ-તાને વેણુ વાય;
 ખુલ્લખુલ આવી ડાળે જોસે,
 પુષ્પ નાચતાં નીચે જાયઃ
 તરણુંજોળે તો ઝીલાય !
 અગમ અંક તારા યુગાય !
 પ્રણય સ્પર્શનાં મીઠાં દુઃખ,
 મૃત્યુમાંયે નૃત્ય અનુપ !

: ૨ :

[લગ્નવતી]

પ્રથમ પ્રભાતે ઉમા નીસર્યા,
 પ્રલય સુધી પૃથ્વીપટ ક્યાર્યા;
 નવવદ્ધૂઓનાં નેનોમાંથી,
 વ્રીડાના સુરમા સંઘર્યા.
 લગ્નમણીના પાને પાને,
 એ સુરમાનાં અંજન કર્યાં!

પાથવ કોઈ સ્પર્શ થતામાં
 અકળામણનો વપુ સંકોચ;
 જગતમાત્રનું માર્દવ ઓપી,
 સંધ્યાનો સાળુ સંકોર.
 જીવનમાં જે નૃત્ય કર્યું ના,
 મૃત્યુમાં એ અંગમરોડ!

: ૩ :

[શેવતી]

ઈસામસીના હૃદયકમળની
 કોમળતા ઉજવળતા રૂપ,
 શિવ-શંકરની લાડીલી શી
 પુષ્પ શેવતી: સમીર ફૂત-
 હિમાલયેથી શિવ પાઠવતા
 ખરતા દળમાં મૃત્યુનૃત્ય!

કોડિયાં

: ૨૦૪ :

અને ખીળાં કાઠ્યોં

: ૪ :

[કલહસં]

સિંધુપારથી ઉડતા ઉડતા
રમતે હૈયે, ધમતે શ્વાસ,
હંસરાજ હિમાળે આવે
મરવા માનસસરવર પાસઃ
તાંડવ કરતા ઉડે આભ !
શિવતાંડવના ગાળે પાઠ !

૨૨ : ૬ : ૩૧

અંઝાવાંત

“ ભાંગો ભોગળ ! ભાંગો ભોગળ !
 ખોલો ખારીખારણાં !
 સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ તાલ પૂરો ! ”
 સાદ દે મહેરામણા !

આભ ચંદરવો,
 ઝણે સંગીત સાગરતારઃ
 પાનખરનાં ઓઠણાં,
 અંઝાનિલે નિજ નૃત્ય માંડયું,
 પૃથ્વીને પગથારઃ

વન - ચમન ગાય હુલામણા !
 “ સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ સાથ પૂરો ! ”
 સાદ દે મહેરામણા !

મયૂર નાચે મત્ત હેયે,
 આભ પંખે પાથરી;
 કપોત કૂજે કુંજકુંજે,
 પાંખમાં પાંખો વણી;
 આમલીની ડાળ વીંઝે વીંઝણા !

“ સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ તાલ પૂરો ! ”
 સાદ દે મહેરામણા ! [૨૦૫

શિરીષતરુના શુષ્ક ઘુઘરે,
 અનિલ બાજે ખંજરી;
 સહકાર સુંદરીઓ હસી હસી,
 દાંત વેરે મંજરી.

શાલવનનાં પર્ણ ગાય વધામણા !
 “ સૃષ્ટિના તાંવડમહીં તમ તાલ પૂરો ! ”
 સાદ દે મહેરામણા !

શુષ્ક, ક્ષીણ, વિદીર્ણ,
 જર્ણ નીચે ખરે—
 વિશ્વસંગીતમાં ખસૂર જે,
 સૃષ્ટિનૃત્યે તાલ જેના ના પડે !
 નવ વિલપ ને નવ સૃજનમાં અજખામણા !
 “ સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ તાલ પૂરો ! ”
 સાદ દે મહેરામણા !

નિસર્ગ નાર્યો,
 શુષ્ક પર્ણ સરી પડ્યાં;
 પૃથ્વી નાર્યી,
 માટીના થર ઉતર્યા;
 વ્યોમ નાર્યું,
 હૃદય ડૂમા આંસુડાં થઈ યોગજ્યા:

એક માનવ ના ઉઠ્યા, એને મીઠી આત્મપ્રતારણા !

“સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ તાલ પૂરો !”

સાદ દે મહેરામણા !

“લાંગો લોગળ, જોલો બારીબારણાં !”

સાગર પુકારે સાદ :

સાંકળ સહુ ખજાડાવી જાય સમીરણા.

ઝાડ જાગે, શુષ્ક ત્યાગે,

પંખી પાણી નાચતાં;

પણ માનવી ધડ ધડ કરી

નજ દ્વાર બારી વાસતાં.

એને રૂઠ બહાલું : મૃત્યુનૃત્ય ખિડામણા !

“સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ તાલ પૂરો !”

સાદ દે મહેરામણા !

શિરીષતરુના શુષ્ક ઘુઘરે,
 અનિલ બાજે ખંજરી;
 સહકાર સુંદરીઓ હસી હસી,
 દાંત વેરે મંજરી.

શાલવનનાં પર્ણ ગાય વધામણા !
 “ સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ તાલ પૂરો ! ”
 સાદ દે મહેરામણા !

શુષ્ક, ક્ષીણ, વિદીર્ણ,
 જર્ણ નીચે ખરે—
 વિશ્વસંગીતમાં ખસૂર જે,
 સૃષ્ટિનૃત્યે તાલ જેના ના પડે !
 નવ વિલપ ને નવ સજનમાં અળખામણા !
 “ સૃષ્ટિના તાંડવમહીં તમ તાલ પૂરો ! ”
 સાદ દે મહેરામણા !

નિસર્ગ નાર્યો,
 શુષ્ક પર્ણ સરી પડ્યાં;
 પૃથ્વી નારી,
 માટીના થર ઉતર્યા;
 વ્યોમ નાર્યું,
 હૃદય ડૂબા આંસુડાં થઈ ઝોગળ્યા:

નિશા પરે જાય નિશા યજાંતી,
પાનાં પરે વાસરી-પાન ચીતર્યા;
પ્રત્યેક રાતે મૃગલે રડંતા,
તારા પરે કમ્પિત કૂદકા કર્યા.

ચિત્કાર કિંતુ નવ એ શમે કદી,
ન ડાળી ખીજી કદી શોધતું દિસે!
કુરંગની સાઠમી જ્યાં પડે ખરી,
ધૂળવતું ખીષણ શબ્દ ઉચ્ચરી.

ચોથી કરી પોથી પૂરી સ્મરૂં જરી,
ચિત્કાર ત્યાં એ ફરી વાર ગાજયો;
ચારે દિશે કાન ધરી નવાજયો,
અંગાંગ મારે ફરકંત ખંજરી.

ન જાણું ક્યાંથી ? પણ આવી ઉભો
વિચાર મારા મનમાં બિહામણો:
“જેને શિરે ધ્રુવડ શબ્દ ધૂકે,
નકી થતો માનવી શીશ હીણો !”

ભારી કરી બંધ પથારીએ પડું,
કપોત મારા ઉરમાં ધૂણ રહે;
સૂવા જરી પીઠ અનેક ફેરવું,
અંધાર કાંઈ જૂઠ કાનમાં ઠકે:

ધ્રુવડ

આકાશનું ઉછળતું કુરંગ,
દોડી રહે અધિક વ્યોમકેડી;
લખી લખી વાસરી, પ્રાણસંગ,
પ્રલાપની ટેવ મને પડેલી.

દીવો કરી અંધ પથારીએ પડું,
જરાકશી ચાહર જેમ આઢતો;
ચિત્કાર શો ધ્રુવડનો હું સાંભળું,
અંગાંગમાંહી જરી હું ધૂળ જતો.

ધીમે ભરું ખીકણ પાચ મારા,
લખી છૂપી બારી કને ઉભું જઈ.
દેખી રહું તારકના ધ્રુવરા,
અંધારખોળે મુખ આવરી દઈ.

ફળીમહીં બાવળ વૃક્ષ ઉભું,
રોમાંચશા કંટક પાંશરા કરી;
શિરીષની નાનકડી કૃતિશા,
પુષ્પે ભરી માહક ગંધ, કેશરી.

પાનખર

ઝાર ઝાર મહિના ઉડી ઉડીને,
આજે સમીરરાજ ભૂખ્યા થયા;
દક્ષિણના દરિયાની વેદનસિતારે,
ખાલી ખખર લઇ નાચી રહ્યા.

“તાલ દીધો નિત નૃત્યમાં,
જેણે ઝારે માસ—”
પાનખરે જઈને પૂછ્યું,
“એના પૂરશે ન હૈયાહુતાશ ?”

ડાળ ડાળ પાંદડાં છૂટી છૂટીને,
ધરણીની શુષ્કતા ઢાંકી રહ્યાં;
વાયુ-વંદોળના વર્તુલ મોઝારે,
ઉડી કંકાલ નાચ નાચી ગયાં.

પ્રભાતના બંસરી સૂર વાયા,
 નિદ્રાતણે અંક જરી ઢળી ગયો;
 ધબાક શો નાદ ! પ્રકમ્પ કેં થયો,
 ધ્રૂણ રહ્યા ચાર પલંગપાયા.

બારી ઉઘાડું દય આંખ ચોળતો,
 સવિતની સો ચમકે કટારી;
 કપાયલું બાવળવૃક્ષ ઢળી—
 ઉભો કુહાડી દરબાર તોળતો:

નિદ્રાહીણી લાલ નિહાળી આંખો,
 પળેક એ ચાકરડો જતો ધ્રૂણ;
 “પડી ગઇ, સા’બ ! નમેલ છાપરી,
 થડા થકી ટેકવવા હું કાપતો !”

બારી તણું દક્ષિણદાર વાસ્તુ !
 માથું હજી છે ધડપે ! તપાસ્તુ.

માધવીએ મુજ માળો બાંધ્યો,
ઉડતા શ્યામા ! આવી.

સાંભળ ઉડતી સ્મૃતિ !
થંભ જરી !

પંખીડું કોઈ આવી આવી,
ઝાડ - ઝાંખરાં વિસ્તારે,
મુજ અંતરની મોઝારે.
બાણું એ પહેલા તો એણે,
ઉર સંગીતનાં વેણે વેણે,
બાંધ્યો અંતરમાં માળો,
અશ્રુ - અમૃત - તારે.....

તને માધવીમંડપ આપ્યો,
અંતરમાળો ના રે;
નિત્ય નિત્યના વાસ કરીને,
કોઈ દ્રવે છે:
તુજને કેમ કરીને ધરવો ?
એ ખાલી થાય ન ક્યારે....
તોય સ્મરું હું ઉડતા શ્યામા !
સ્મૃતિના સૂના તારે.....

ઉડતા શ્યામાને

ઉડતાં આવી માળો ખાંધ્યો,

માધવીમંડપ મારે.

વર્ષાનાં વાહળ વિખરતાં,

ઉડી ક્યાંક પધારે:

તું ઉડ્યો એથી અંખું શ્યામા !

સ્મરતો અંતર-તારે.....

હિમાલિના સમશૃંગમાં,

સાગની સાત ઘટારે.

દેવદારની વૃક્ષરાજિમાં,

ફૂળે ચાંદની ધારે:

એમાં માળો તારો નિત્ય નિત્યનો,

શ્યામી નિત્ય સમારે.....

જાણું જાણું ઉડતા શ્યામા !

મુજ ડાળે ના નિત્ય વિસામા !

તોય સ્મરું તું ઉડ્યો એથી,

અંતરને એક તારે.....

માધવીએ મુજ માળો બાંધ્યો,
ઉડતા શ્યામા ! આવી.

સાંભળ ઉડતી સ્મૃતિ !
થંભ જરી !

પંખીડું કોઇ આવી આવી,
ઝાડ - ઝાંખરાં વિસ્તારે,
મુજ અંતરની મોઝારે.
બાણું એ પહેલા તો એણે,
ઉર સંગીતનાં વેણે વેણે,
બાંધ્યો અંતરમાં માળો,
અશ્રુ - અમૃત - તારે.....

તને માધવીમંડપ આપ્યો,
અંતરમાળો ના રે;
નિત્ય નિત્યના વાસ કરીને,
કોઇ દ્રવે છે:
તુજને કેમ કરીને ધરવો ?
એ ખાલી થાય ન ક્યારે....
તોય સ્મરું હું ઉડતા શ્યામા !
સ્મૃતિના સૂના તારે.....

મેળ આપણો નિત્યતણો ના,
 પળનો એ પલકારો;
 અચળ ચળકતો ધ્રુવ તારો ના,
 પથુ એ ખરતો તારો.
 મહાકાવ્યને ઘોઘે નહિ તો,
 ઊર્મિગીતની ધારે;
 તું ઉડ્યો તેથી સ્મરતો શ્યામા !
 કોઈ વસંત સવારે.... !

સમીરણુ

વગડામાંથી વાતો આવી,
 પીંપળપાને કાન ધર્યા;
 મરકી ફરકી પત્રે પત્રે,
 ચંપકને ઇગિત કર્યાં.

જોયું-રહોયું: ઉડતા પુષ્પો,
 વનડાના સંદેશ સર્યા;
 શાલવને સાંભળતાં વાતો,
 ખરખર કરતાં પાન ખર્યાં.

વેણીના બાહુ વીંઝાયા,
 સાગવક્ષશું એક કર્યા;
 વ્રીડાનાં પુષ્પો પ્રગટીને,
 ઝરઝર કરતા કોર ખર્યાં.

ફરતાં ફરતાં દિશ દિશ વાટે,
 પડઘા કિંશુક કાન પડ્યા;
 વસંતના અંતરશાં રાતાં,
 પુષ્પો ધરણીઅંક દહ્યાં;
 તરણાંઓએ ઝોલાં ખાતાં,
 ચુંબનને અંતર જઠર્યાં.

મેળ આપણો નિત્યતાણો ના,
 પળનો એ પક્ષકારો;
 અચળ અળકતો ધ્રુવ તારો ના,
 પણ એ ખરતો તારો.
 મહાકાવ્યને ઘોઘે નહિ તો,
 ઊર્મિગીતની ધારે;
 તું ઉડ્યો તેથી સ્મરતો શ્યામા !
 કોઈ વસંત સવારે.... !

સમીરણ

વગડામાંથી વાતો આવી,
 પીંપળપાને કાન ધર્યા;
 મરકી ફરકી પત્રે પત્રે,
 ચંપકને ઇંગિત કર્યાં.

જોયું-રહોયું: ઉડતા પુષ્પે,
 વનડાના સંદેશ સર્યા;
 શાલવને સાંભળતાં વાતો,
 ખરખર કરતાં પાન ખર્યાં.

વેણુના બાહુ વીંઝાયા,
 સાગવક્ષશું એક કર્યા;
 વ્રીડાનાં પુષ્પો પ્રગટીને,
 ઝરઝર કરતા કોર ઝર્યાં.

ફરતાં ફરતાં દિશ દિશ વાટે,
 પડઘા કિંશુક કાન પડ્યા;
 વસંતના અંતરશાં રાતાં,
 પુષ્પો ધરણીઅંક દહ્યાં;
 તરણાંઓએ ઝેલાં ખાતાં,
 ચુંબનને અંતર જલ્યાં.

પૂરવ પ્રેમી

વિખેરીને સૂકલ પાંદડાં સહુ,
કંકાલનું એક જિછાનું પાથરી;
કદંબનું વૃક્ષ નિહાળતું નવું
કંઈ; ડૂંઢી અંગુલિઓ ઉચે ધરી.

પ્રજાળીને અંતર અંકુરો બધા,
વિખેરી ખીલ્યા ઉરની પ્રકુલ્લતાં;
બેઠો હતો આત્મન એકલો તદા,
જોતો ખર્ચાં પર્ણ મુજંત ઉડતાં.

તુપૂરની અંકૃતિ આગળે પળે,
લળી, કટિભંગ કરી પિછાડી;
આવી ઉભી એય કદંબની તળે,
મૂળ રહી સર્વ સૂતેલ નાડી.

નીચે હતાં નેન ઢળેલ મારાં,
અનુલબ્ધું તોય દહંત ચોપચે;
થીજ હતી રક્તની નાડીધારા,
હૈયા પરે સાત સમુદ્ર તો લચે.

“પળું પ્રભાતે મુજ પ્રેમી સાથ,
 છેલ્લું કંઈ પૂરવ પ્રેમી માગ !
 કે’ તો દઉં એક પ્રકાંડ ગાથ,
 હોલાવવા અંતર કેરી આગ !”

વાયુતણી એક ઝડી ઝીંકાણી,
 પ્રકંપતાં પર્ણ ઉડ્યાં કદંબથી;
 વેણુતણી લંગ ભુજા વીંઝાણી,
 કપોતકું એક ઉડયું કંઈકથી.

ધીમે ધીમે ચક્ષુદ્રયી ઉપાડ્યાં,
 પળેક એ આંખડી નેઈ તો રહ્યો;
 ધીમેકથી પાંપણ ઢાળી પાડી,
 નીચે લળી; હુંય ઉભો થઈ ગયો.

“તમે સૂશો એ જ પલંગ પાથરું,
 આલિંગને હું જ ધરીશ વીંઝણો;
 ચૂમ્યા હતા ઓષઃ સુવર્ણ હું કરું
 કેા અન્યતા ચુંબન કાજ.” ને કરું !

બની ગયું શું જરી હું ન જાણું,
 પડ્યો હતો: પાંપણ સહેજ ઉઘડી;
 સૂકેલ જે પર્ણમહી પ્રમાણું
 જે આંસુડાં; ને પગલાં કંઈ પડ્યાં.

આજ મારો અપરાધ છે, રાજા !

આજ મારો અપરાધ છે, રાજા ! તું નહિ આવે ઘેર;
જાણું હું મારા દિલમાં તોયે આંખ પસારું ચોમેર.
પાંદડે પાંદડે પગલાં સૂણું; વાદળે તારી છાંય;
નિભૃત આંખલે કોકિલ કંઠમાં વાંસળી તારી વાય.
આવશે ના ! નહિ આવશે ! એની ઉરમાં જાણુ અમાપ;
કેમ કરી તોય રોકવા મારે કૂદતા દાહ-વિલાપ ?

રાત હતી, હતાં વાદળ વારિ, વીજળીનો અમકાર;
નેવલાં મારાં જાળતાં નહોતાં અશ્રુ સર્પાં ચોધાર.
આગલે દિવસે પ્રેમી પથિકને સેવતાં કલાંત શરીર;
પાઠવતાં એને અર્ધ નિશાતક ખેરવ્યાં અશુનીર.

રથ તારો સુજ બારણે આવ્યો જાણું ન ક્યારે ? કેમ ?
ક્યારે તેં આંગળે હાથ પરોવ્યા ? ક્યારે તેં પૂછ્યાં ખેમ ?
હોઠને તારક ટીલડી ક્યારે ? ક્યારે તેં લીધ નિશ્વાસ ?
કાંઈ ન જાણું કેટલી વેળા સૂંઘતો મારા શ્વાસ ?

પાંપણે ઘેનના ડુંગરા ખેઠા, ધમ્મચા ન ઉભા થાય;
અંતરમાં પડછંદ પડ્યા તોય ત્રાટક ના સંધાય.
ક્યારે ઉઠ્યો તું ? રથમાં ખેઠો ? મારતો ઘોડે દૂર ?
જાણું નહિ ! પણ જાગતાં અંગમાં મ્હેકતું તારું કપુર !

આજ મારો અપરાધ છે, રાજા ! : ૨૧૯ :

કોહિયાં

આજ મારો અપરાધ છે, રાજા ! તું નહિ આવે ઘેર;
આજ મારો અપરાધ છે, જાણું કાલનો કાળો કેર.
આવજો એવું માગવું ના, પણ એક હું માગું વેણ;
એકદા તારે બારણે આવીશ પાઠવ્યા વિના કે'ણ;
જાગતો ના હામ હોય હૈયામાં ! જોઈં તો તારું જોર !
ચેતજો રાજા ! મન માળામાં પેસતાં કોઈ ચકોર !

આજ મારો અપરાધ છે, રાજા !

આજ મારો અપરાધ છે, રાજા ! તું નહિ આવે ઘેર;
જાણું હું મારા દિલમાં તોયે આંખ પસારું ચોમેર.
પાંદડે પાંદડે પગલાં સૂણું; વાદળે તારી છાંય;
નિલૂત આંખલે કોકિલ કંઠમાં વાંસળી તારી વાય.
આવશે ના ! નહિ આવશે ! એની ઉરમાં જાણુ અમાપ;
કેમ કરી તોય રોકવા મારે કૂદતા દાહ-વિલાપ ?

રાત હતી, હતાં વાદળ વારિ, વીજળીનો ચમકાર;
નેવલાં મારાં જાળતાં નહોતાં અશ્રુ સર્પાં ચોધાર.
આગલે દિવસે પ્રેમી પથિકને સેવતાં કલાંત શરીર;
પાઠવતાં એને અર્ધ નિશાતક ખેરવ્યાં અશ્રુનીર.

રથ તારો સુજ બારણે આવ્યો જાણું ન ક્યારે ? કેમ ?
ક્યારે તેં આંખળે હાથ પરોવ્યા ? ક્યારે તેં પૂછ્યાં ખેમ ?
હોઠને તારક ટીલડી ક્યારે ? ક્યારે તેં લીધ નિશ્વાસ ?
કાંઈ ન જાણું કેટલી વેળા સૂંઘતો મારા શ્વાસ ?

પાંપણે ઘેનના ડુંગરા ખેઠા, ધમ્મચ્યા ન ઉભા થાય;
અંતરમાં પડછંદ પડ્યા તોય ત્રાટક ના સંધાય.
ક્યારે ઉઠ્યો તું ? રથમાં ખેઠો ? મારતો ઘોડે દૂર ?
જાણું નહિ ! પણ જાગતાં અંગમાં મ્હેકતું તારું કપુર !

ખોલશે ના દ્વાર દેવ ! ન ખોલશે આજઃ
કાળના તાંડવતાલ ને રુદ્રના નાચતો સાથ સમાજ.

કોઈ નથી પથ ચીંધવા આપને:
દીપ ઠર્યા સહુ વાયુના કાતિલ કાંપને:
ગોરંભને નથી જંપ, કરંત પ્રકંપ ધરા:
ઓમથી છૂટતા બર્ફ ખરંત કરા !

છોડશે ના નાથ ! આંગણું, મારા ગર્ભની આપું આણુ:
હૂંફે ત્યજે મુજ કોટિની શાને ? આવજો ઝેરી બાણ
ચીરવા ઉદર, છેદવા કાચો પ્રાણ
જેમ ચીર્યા'તા પરીક્ષિતને જનની-ઉદરસ્થાન:
દીપ પ્રકાશમાં નીરખ્યું એણે નારતું આખું અંગ:
છીછરી ચૂંદડી ઢાંકતી'તી એનો બીજ સમો કટિભંગ:

જેમ પ્રદીપશિખા ધ્રુવતી ત્યમ પાંપણના પલકાર:
ધમતી છાતીએ, ઉછળે ને પડે હીરલા કેરો હાર:
શેઠ હજી ધરે સ્તિગ્ધતા એને ચાંદલા બેઉ કપોલ:
આંખમાં કાંઈ અમોલ:

ધડ કરી દ્વાર વાસતો નાઠો પાછળ નેન કરી,
હર જતાં જતાં માર્ગમાં સ્હેજ ફરી:

ઝંઝારાતે

જાગશે ના પ્રાણ ! ઉઠશે ના પ્રાણનાથ !
 જીવની આણુ જો છોડશે મારી બાથ !
 આજ નથી આલ હાથમાં એના તૂટતા ચાર મિનાર,
 ધણુણુ ધણુણુ મેઘ ધ્રુવકે: વીજળીના ચમકાર.

ઉઠશે ના પ્રાણ ! આણુ કુમારની આજ,
 કાળ-ઝંઝાના વાગતા ઝંઝ-પખાજ;
 વિજન કાનને વૃક્ષ થતાં ઉન્મૂલ !
 તૂટતી ડાળીઓ, તૂટતાં નાળાંપૂલ:
 કોઈ નથી ઉડુ આલ, સૂકાયાં સુરગંગાનાં નીર;
 વીજની નાગણી ડંખતી આજે વ્યોમધરાનાં હીર.

આણુ છે દેવની, ઉઠશે ના ભરથાર:
 આજ નહિ પ્રભુ ! સાંભળો હાહાકાર,
 ઉઠતો વાટથી: પૂર છૂટ્યા પુરપાટ—
 જાનપદો, પુર, ગામડાને સસડાટ
 તાણુતા સાગરમુખ ભણી જેના પેટનો ના'વે પાર:
 વાયુ વંદોળમાં દ્વિજગણોના સાંભળો શા ચિત્કાર !

નિધનની પછીતે !

“ કહે હૃદયરાજ ! જે નયનમાં ન એકે ચડયું
વિદગ્ધ ક્યમ અશ્રુગિન્દુ ઉર લોહીનું નીતર્યું ?
અધિક નિજ પ્રાણથી જીવનથી મને આહતો,
અને પ્રણયલોઠમાં હજી ન એટ સંભ્રમ થતો
કદી નવ મનો ! ” અને ગલિતહસ્ત હિમસમ ઉજળો પાથર્યો
પ્રશાંત મમ વક્ષપેઃ જરીક હસ્ત મારો સર્યો,
સરે પૂર્વી-કાળ પીંગળ કપોત માળે ત્યમ,
સુગંધ ધુલિદૂસર સ્ખલિત કેશ મધ્યેઃ જ્યમ
સુસ્નિગ્ધ નયનો કર્યાં હૃદયરાણીને તાકતાં,
કપોલ પર પાંડુ જે અતુટ આંસુ-રેલા થતા :

દીઠાં પછમ બારીથી હરણી-વ્યાધને કૂદતાં
ફલંગ ભરી જીવલેણુઃ પુરના દીવા ઠારતા
વહે ઉતલ વાયુઃ “ ને હૃદયરાજ મૂંગો થશે ?
પ્રભાત પડતાં મને અગન દાહ દેતો હશે !
કહે, શું લવલેશ દુઃખ, ભય, ચાતના ના થતી ?
નહિ ફરક વિશ્વમાં જદી હતી, હતી ના થતી ? ”

કોડિયાં

: ૨૨૨ :

અને બીજાં કાવ્યો

ઉછળે સાગર, વીંઝતા વાંસડા હાથ,
ડાળીઓ ઝોકતી એકબીજાને કરવા બાણે મહાત
જેમ ઝીંકે ધીક આખલા ઉછળી: ફર
આલમાં મેઘમૃદંગ ગગડતા ફૂર:
સૃષ્ટિના તાંડવે એય લાલ્યો નવ સાંભર્યાં નેહના નીડ:
દીપક દારનો ક્યાંય છૂપાયો: વચમાં વનની લીડ.

૨૭ : ૩ : ૩૩

નિધનની પછીતે !

“કહે હૃદયરાજ ! જે નયનમાં ન એકે ચડયું
વિદગ્ધ ક્યમ અશ્રુગિન્દુ ઉર લોહીનું નીતર્યું ?
અધિક નિજ પ્રાણથી જીવનથી મને ચાહતો,
અને પ્રણયલોહમાં હજી ન ઓટ સંભ્રમ થતો
કદી નવ મનો” અને ગલિતહસ્ત હિમસમ ઉજળો પાથર્યો
પ્રશાંત મમ વક્ષપેઃ જરીક હસ્ત મારો સર્યો,
સરે પૂરવો—કાળ પીંગળ કપોત માળે ત્યમ,
સુગંધ ધુલિધૂસર સ્ખલિત કેશ મધ્યેઃ જ્યમ
સુસ્તિગ્ધ નયનો કર્યાં હૃદયરાણીને તાકતાં,
કપોલ પર પાંડુ જે અતુટ આંસુ-રેલા થતાઃ

દીઠાં પછમ બારીથી હરણી—વ્યાધને કૂદતાં
ફલંગ ભરી જીવલેણુઃ પુરના દીવા ઠારતા
વહે ઉતલ વાયુઃ “ને હૃદયરાજ મૂંગો થશે ?
પ્રભાત પડતાં મને અગન દાહ દેતો હશે !
કહે, શું લવલેશ દુઃખ, ભય, ચાતના ના થતી ?
નહિ ફરક વિશ્વમાં જદી હતી, હતી ના થતી ?”

અવાજ સહ મેં ધર્યા ઉભય હસ્તમાં દેવીના
કપોલે બહુ જોરથી: અધિકકાય જોરે ભીના
કર્યાં સુકલ ઓષઃ ને શીશ લીધું, ધર્યું છાતીએ:
ઠર્યું પ્રદીપકોડિયું સમીરસાન: ને જાતીએ.

પ્રિયે ! હૃદયરાજી ! જે દિવસથી મને તું મળી,
અને કવિત કલ્પને ભલક જ્યોતિ તારી ભળી;
રચેલ તવ ચિત્ર મેં નિધનની પછીતે^૧ અને
પ્રભા તરલ નેનની, કમળ લાલી ગાલો ગણી,
કલાપીસમ ડોક, ને અલક કોટિ કોટિ તણી,
અનાદૃત કુસુમદ્રોણ સમ જે ભરી છાતીને,
ઢળંત નલ ખીજશી ચપલ કેસરીણી કટિ,
હથેલી પદપાનીની તરલ આરતીની શિખા,
સમી સકળ આંગળી: સહુ પ્રિયે ! હતું ચીતર્યું.
પછીત કરી મૃત્યુની ! તુજ સ્વરૂપનો મેં લહ્યો.
ઉઘાડ ધરી મૃત્યુનું પ્રતિસ્વરૂપ^૨ ! તેથી થયો,
ન કંપ મુજ હસ્તમાં સકળ વિશ્વને પાડતો !
સુણ્યો ન પરિશેષ ને નયન જ્યોતિ ઝાંખો થતો.

૧ Back-ground

૨ પ્રતિસ્વરૂપ=Contrast

गीत भाष्य

મામાં મિત્ર મિત્ર નાનાંમોટાં નાટકોમાંથી ચૂંટીને કેટલાંક ગીતો
અહીં ફરી વાર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

ગીતમાલ્ય

‘વડલો’માંથી—

- (૧) ફૂકડાનું ગીત ૨૨૭
- (૨) પંખીગણુની પ્રાતરોપાસના . ૨૨૯
- (૩) ભતવારીનું ગીત ૨૨૯
- (૪) હંસગાન ૨૩૦
- (૫) પંખીગણુની સંખ્યાઆરતી . ૨૩૧
- (૬) તારાઓનું ગીત. ૨૩૨
- (૭) ઝાકળનું ગીત ૨૩૩
- (૮) સમીરનું ગીત ૨૩૩

‘વૃષલ’માંથી—

- (૧) વૃષલનું ગીત ૨૩૫

‘બહારનો અવાજ’માંથી

- (૧) દીવડીની આરતી ૨૩૬

‘કેતકી’માંથી—

- (૧) કેતકીનું ગીત ૨૩૭
- (૨) ગુંજનનું ગીત ૨૩૮

‘પક્ષિની’માંથી—

- (૧) પક્ષિનીનો ધ્વનિ ૨૪૦

‘ભોરનાં ઈંડાં’માંથી—

- (૧) તીરથનાં ત્રણ ગીત ૨૪૨
- (૨) આરતીનું ગીત. ૨૪૪

‘વડલો’ માંથી

—૦૦૪૫૦૦—

ફૂંડાતું ગીત

અમે તો સૂરજના છડીદાર,
અમે તો પ્રભાતના પોકારા!....ધ્રુવ.

સૂરજ આવશે સાત ઘોડલે,
અરુણે રથ ંહાનાર !
આગે ચાલું બંદી બાંકે,
પ્રકાશ-ગીત ગાનાર !....અમે૦

નીંદરને પારણીએ ઝૂલે,
ધરા પડી સુનકાર !
ચાર દિશાના કાન ગળતવી,
જગને જગાડનાર !....અમે૦

પ્રભાતનાયે પ્રથમ ખેડોરમાં,
ગાન અમે ગાનાર !
ઉઘ ભરેલા સર્વ પોપચે,
જાગૃતિ-રસ પાનાર !....અમે૦

જાગો, ઉઠો ભોર થઈ છે,
 શૂરા બનો તૈયાર !
 સંજીવનનો મંત્ર અમારો,
 સકલ વેદનો સાર !....અમે૦

[ઉત્તરાર્ધ]

જાગે જગના પ્રાણ સહુ પણ,
 વ્યર્થ બધો પોકાર !
 આલ સીરૂંહું તોય ન પહોંચે,
 નાહ મૃત્યુની પાસ !....અમે૦

મૃત્યુ કેરી નીંદ ચિરંતન,
 ક્યાં છે જગાડનાર ?
 સૂર્યકિરણ જે પાર ન પહોંચે,
 શા બપનો છડીદાર ?

અમે તો સૂરજના છડીદાર,
 અમે તો પ્રભાતના પોકાર !

પંખીગણની પ્રાતરોપાસના

અખિલ પ્રહ્લાન્ડના પ્રથમ સર્જનદિને,
 શારદાની વીણા શબ્દ સાધે;
 એકલો ઉડતો આલથી ઉતરી,
 આદિ-પંખી ત્યહીં ગીત લાધે!
 અખિલ પ્રહ્લાન્ડના પ્રથમ સર્જનદિને,
 શારદાની વીણા શબ્દ સાધે !

પુત્ર વારસ અમે આદિ-પંખી તણાં,
 શબ્દ શાશ્વત કલ્પી વિશ્વ ભરતાં !
 ગિરિવરે, તરુગણે, ગહન ગહ્વર મહીં,
 સાત સાયર પરે કેલિ કરતાં !
 અખિલ પ્રહ્લાન્ડના પ્રથમ સર્જનદિને,
 શારદાની વીણા શબ્દ સાધે !

ભતવારીનું ગીત

ગોધણુ-ધણીની ભતવારી રે,
 હું ગોધણુધણીની ભતવારી;
 આંખો ને હું પ્રેમ-ઝ્યારી રે,
 પતિ આંખો ને હું પ્રેમ-ઝ્યારી.

સેંથડે સિંહરઃ પ્રેમનાં આંજલ્ય,
 આંજ્યાં આંખે મતવારી;
 ઢેલડી જેવી હું થનથન નાચું,
 આવને મોરલા રખારી રે....હું

રૂમઝૂમ રૂમઝૂમ ઝાંઝર ઝમકે,
 ભાલે શી સ્નેહની સિતારી;
 ખેતર ખૂંદીને કંથ થાકીને આવે,
 દેખે ત્યાં થાક દે વિસારી રે....હું

હળવે ઉતારી ભાત મહીડાં પરીસું,
 ફૂલડાંની પાથરું પથારી;
 કંથડને કાજ ઘર રેહું મૂકીને,
 આવું શીમે દાડી દાડી રે....હું

વા'લમને છોગલે ગૂંથું ચંખેલડી,
 પીંછાં ગૂંથું હું સમારી;
 જોઈ જોઈને એ મુખ રળિયામણું,
 હૈયામાં ઉડતી કુવારી રે....હું

હુંસગાન

દરિયાના ખેટથી ઉડ્યાં અમે તો,
 હિમાળા કુંગર જાવાં જી!
 સાત સાત સમદર ઉડી અમારે,
 માનસ - સરમાં નાવાં જી!

દૂમે દાડમડી ને ઝૂમે જમરૂખડી,
 મોતી માનસનાં ખાવાં છા !
 વન વન શેવતી વેરે પાંખડલી,
 સરનાં પંકજડાં હસાવાં છા !

જગના પ્રવાસી અમે ઉડતાં પંખીડલાં,
 માનસ મરવા બાવાં છા !
 આલને ચીરી અવનિ ઉભરાવી,
 છેલ્લાં કે હંસગીત ગાવાં છા !

પંખીગણની સંધ્યાઆરતી

મોતીની મૂંઝાં ડૂંડાં હિલોળતાં,
 ખેતરે કું કું દીઠાં છા રે !
 હોતે છલોછલ હેયાં ઉછાળતી,
 નદીઓનાં નીર લાગે મીઠાં છા રે !

રાતે પંખીડલાંને સૂવાને ઢોલિયા,
 વન વન વડલા ઉભા છા રે !
 આલની અટારીએ ચોકી કરંતા,
 નવલખ તારલા સૂબા છા રે !

પંખીને આમ રોજ પ્રેમથી પાળતી,
 કુદરત-પંખિણી કોઈ મોટી જ રે!
 લોખાં વિહંગડાંની, મોટી પંખિણીમાત !
 વંદન સ્વીકારજે કોટિ જ રે !

તારાઓનું ગીત

સંધ્યા આવી પૂરે કોડિયાં,
 આજ અટારી શણગારે;
 વિભાવરી શરમાતી આવી,
 નવલખ જ્યોતિ પ્રગટાવે !
 ચાર દિશાના વાયુ વાય;
 થયરે પણ નવ ખૂઝી જાય !

અંખર ગરબો માથે મેલી,
 આઘા જગમાં રાસ રમે !
 નવલખ તારા છિદ્રો ઝેનાં,
 મીઠાં મહીંથી તેજ અમે !
 વ્યોમ તણુયે પેલે પાર !
 જ્યોત અખૂડે જગ-આધાર !

ઝાકળનું ગીત

વાદળના મહેલમાં બાર બાર બાળકી,
 તેરમી હું બાળકી રોતી છ રે !
 આંસુમાં જનમી ને આંસુમાં જીવતી,
 વન વન વેરતી મોતી છ રે !
 કુલડાં અપારને નથડી નથાવી,
 ખડ ખડ મોતી પરોતી છ રે !
 કુમુદિની કાનમાં મૂકું લવિંગડાં,
 હીરલા ગૂંથું હું ગોતી છ રે !

સમીરનું ગીત

દરિયાના ખેટમાં ખેડી નીંદરડી,
 અવનિને અંચળા ઓઢાડે છ રે !
 મંદ મંદ, મંદ મંદ, ગાતી હાલરડાં,
 પ્રાણી ત્રિલોકનાં પોઢાડે છ રે !
 જાંઘમાં મીઠી પોદ્યાં પંખીડલાં,
 પારણે-વડલાની ડાળે છ રે !
 અણુદીઠ હીરલાની દોરી અમેતો,
 તાણી નીંદરડી ઝુલાવે છ રે !

કોડિયાં

: ૨૩૪ :

ગીતમાલ્ય

ગાંજે ગસીર ગાન મીઠો મહેરામણ,

એ તો નીંદરની સિતારી હ રે !

આંગળી ફર ફર વાયુ નીંદરની,

સ્પર્શે ત્યાં ઉઠતી ધુબારી હ રે !

‘વૃષભ’ માંથી

—૦૦૦૦—

વૃષભનું ગીત

અમે વગડાને વાટ વસનારા રે,
અમે વગડાને વાટ વસનારા;
અમે કુલડાંની સાથ હસનારા રે,
અમે કુલડાંની સાથ હસનારા....અમે૦

ઉંચ-નીચ લાવના લેદ ભરેલા,
છાંડ્યા સમાજ-વસવાટા;
અમે હૈયાના હેત કસનારા રે,
અમે વગડાને વાટ વસનારા....અમે૦

ટેકરે, તળાવડે, ઓમ હરિહૈયે,
સમદરમાં સાથ ધસનારા;
અમે એકતામાં શ્વસનારા રે,
અમે વગડાને વાટ વસનારા....અમે૦

આંખાની ડાળ પર બોલે કોયલડી,
ઉરમાં બજે એકતારા;
તમે હીન કહી કોણ હસનારા રે,
અમે વગડાને વાટ વસનારા....અમે૦

‘ બહારનો અવાજ ’ માંથી

દીવડીની આરતી

દસ કેઠે દસ દીવડા કીધા,
અંતર થાળમાં આરતી.
પરસેવાના ધૂપ ધરી દીધા,
આંતર ઘંટ પૂકારતી.

જગના લોકના મેલ હરી હરી,
ફૂલ મૂક્યાં તુજ પાયમાં;
પાપતણું નૈવેદ્ય દીધાં ધરી,
અવર કાંઈ ધરાય ના.

હાડ સૂકાં અમ ચામ ગંધાતાં,
પગલાં એમાં પાડજે !
છોડવાના નથી કોઈ કાળે તને,
છાંડવા હોય તો છાંડજે !

‘ કેતકી ’ માંથી

કેતકીનું ગીત

આવ રે આવ;
દખિણના વાયરા !
ઉત્તરી ઝૂલાવ,
દખિણના વાયરા !

વર્ષાએ વાત કરી નમી નમી કાનમાં,
રજનિએ આંખ મીંચી કાળા વિતાનમાં;
ડોલે હૈયાનું નાવ:

મારે અંગ અંગ કેસરના પુંજ લળે સાનમાં.

એનાં પીળાં સજવ,
દખિણના વાયરા !

ઉત્તરી ઝૂલાવ.
દખિણના વાયરા:

વન વન વાયરા વાત સંભળાવ:

“કેતકીની ફાટ ફાટ કાય:

એનું અંતર ઉભરાય !

કોઈ આવે, એ આજ અણમૂલ વેચાય !

કોઈ કહેશે ત્યાં કેસરના પુંજ વેરાય !

જેને જોવે છે જાવ !”

દખિણના વાયરા !

ઉત્તરી   જૂલાવ
 દખિણના વાયરા !
 મને કોઈ લઈ જાવ,
 દખિણના વાયરા !

એકલ પરમાણુ વહી ધરતી તળાવ,
 ‘કોઈ એકલ ?’ એ વાયરા ! પૂછને સવાલ:
 એકલતા હોય ત્યાં કેશર વધાવ;
 મને સઘળે ફેલાવ,
 દખિણના વાયરા !
 ઉત્તરી   જૂલાવ,
 દખિણના વાયરા !

ગુંજનનું ગીત

ઉભો હતો ઉંચી કરાડ,
 અદમ્ય સાદ ઉરથી સર્યો રે !
 વીંધ્યા પથર ને વીંધ્યા પહાડ,
 અનાણુ ખૂણે પડ્યો પડ્યો રે !
 તે રાતયકી શોધું એ સ્થાન,
 જ્યાં અંતર હોંકાર સાંપડ્યો રે !
 વાયુ વાત સુષ્યાં મેં ગાન,
 ટેકરાની ટોચે ચડ્યો રે !

ઉચેરી આલની કમાન,
ખાલીખમ, મૂંચું રહ્યો રે!
વન વન માંડ્યા મેં કાન,
સાઠ નવ પાછો જહ્યો રે!

‘પદ્મિની’ માંથી

પદ્મિનીનો દ્વનિ

વગડાને વાટ કો’ લજ્જમણીનો લૂમખોઃ
લીલુડી પાંદડીમાં નાંખલી કૂલે ગૂંથ્યોઃ

“અડશે મને ન કો” અધીર !

મારો સાળુ ચોળાય !

પ્રેમરાગ સ્પર્શથી અંગ અકળાય !

કૂલડાં સંગાય એક શેવતીનો જૂમખોઃ
નીલમના જુંડમાં પારસ કૂલે લચ્યોઃ

પડછાયો કોઈનો કુટિલ !

મારું અંગ અલડાય !

ભોગભૂખી આંખડીથી પાંખડી કપાય !

એકલ ઉરોતાણા અખોલ શબ્દ ઉપડ્યા;
દરિયાના ખેટમાં પડ્યા થઈ પડ્યા;

દીવાદાંડીનું થયું શરીર !

એના ‘આવ !’ સંભળાય !

લેખડની બાથ એ તો ! પાસ ના જવાય !

આભલાના ખૂરજમાં - રૂપવેલ વીજળી:

તેજતાણી કાયમાં પ્રતાપની શિખા ભળી:

જોખનનાં તેજ ભર્યાં ચીર !

રૂપ એનાં ફરથી પીવાય !

અડીએ તો અડનારૂં ખાખ થઈ જાય !

પદ્મિની પુષ્પમાં વસંત એક જોગણી:

અતંગ સમી આંખમાં પવિત્રતા ધણે ધૂણી:

અડશે ના ! રોમ રોમ તીર !

એના આશિષ લેવાય !

સિંહણનાં દૂધ સિંહથી જ જીરવાય !

‘ મોરનાં ઇંડાં ’ માંથી

તીરથનાં ત્રણ ગીતો

: ૧ :

હાથ હતા વણકેળવ્યા મારા,
કંઠમાં ખૂબ કચાશ;
કંઠમાં ખૂબ કચાશ:
જાણું નહિ આજ એકતારામાં,
કોણ ઉપાડતું શ્વાસ ?
ખાંધ્યા કોઈ કોયલે માળા !
ગળામાં આજ રૂપાળા !

જૂનો થયો જરી એકતારો ને,
વાંસમાં ઉપડી કાટ;
વાંસમાં ઉપડી કાટ:
ખોખરી ખૂંટીએ ચૂંચળા લેતા
તારને ગાળતો કાટ:
કોઈ તોય તુંબ છૂપાણું !
ગવાડતું ગેજનું ગાણું !

: ૨ :

પાંખો કાપવી’તી તો....રે....

મોરલાને જનમ કેમ આપ્યો ?

હો ! પડવો ન પાડવો તો ...રે....

અંતરે સાદ કાં આલાપ્યો ?

—જનમ કેમ આપ્યો ?

સામી મોલાતમાં દીવડી ફરકે,

ફરકે મારા અંતરની જ્યોતિ !

હો ! આડી ચણી આ કાચની દીવાલ તો,

લોહની દીવાલ કાં ન રોપી ?

—સાદ કાં આલાપ્યો ?

પાંખો કાપવી’તી તો....રે....

મોરલાને જનમ કેમ આપ્યો ?

: ૩ :

નીચે નિરંજરા નર્તકી રે,

ને ઉંચે ઝળૂંખે આભ :

વાદળાંએ હૈયાં ખોલ્યાં !

નદીઓનાં નીરમાં હેલી ચડી રે,

ગાજ્યા વનગદ્દરના ગાભ :

ધણુણુ ડુંગર ડોલ્યા !

લાઇ રે મેહુલા જરી રોતો રે'જે રે,
 નદીમાતા ઓસરજો પૂરઃ
 સામે કાંઠે ફૂકડા બોલ્યા !

આ કાંઠે હું, સામે સાહ્યબો રે,
 મધગાળે નદીકિરાં પૂરઃ
 પ્રેમપથ મરતક મોલ્યાં !

આરતીનું ગીત

એક કોણી આવ્યો,
 મારા દાદાની ડેલીએ;
 ઈડાંના ટોપલા લાવ્યો જી રે,
 કોણી આવ્યો !

ઘોડી ફૂદાવતો વીર મારો આવ્યો,
 હળવેકથી એક હાથ લાંબાવ્યો;
 એને નીલમડો રંગ મન લાવ્યો જી રે,
 કોણી આવ્યો !

મોટી મે'લાતથી ઠાકાજી ઉતર્યા,
 ધારી ધારી અનેક ઈડાં મને ધર્યાં;
 એનો પચરંગમાં મન ધાયોજી રે,
 કોણી આવ્યો !

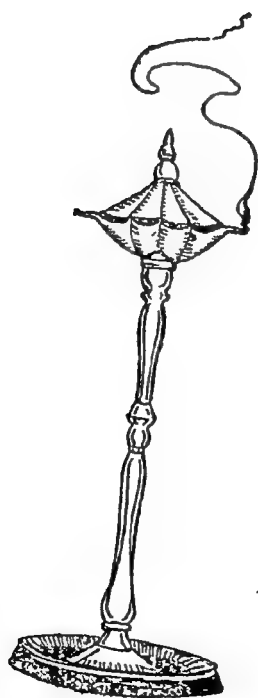
મુને ઘેલીને તે હોય શાં પારખાં ?
સઘળાં ઈંડાં એક સરખાં મને હતાં !
ઘોળામાં દિલ લોભાયાં છ રે,
કોળી આંવ્યો !

ભાઈને પોપટ, ટીટોડી કાકાને સાંપડી,
લોળીને મા’દેવની આરતી નકી ફળી;
રંજરાજશે રઘવાયો છ રે,
કોળી આંવ્યો !

મોરલો મળ્યો તોય રહી હું અભાગણી,
આવી પૂળી એક અદકેરી માગણી;
હાકલની કેડીએ ધાયો છ રે,
કોળી આંવ્યો !

સાત સમઢર, ને હિમળા જળે ચડી !
ઉડજે મોર ! મારી રખખાની રાખડી !
મોરપીંછ એક ના ફગાયો ? છ રે,
કોળી આંવ્યો !

એક કોળી આંવ્યો,
મારા દાદાની કેડીએ;
ઈંડાંના ટોપલા લાંવ્યો છ રે,
કોળી આંવ્યો !

કાલક્રમિકા

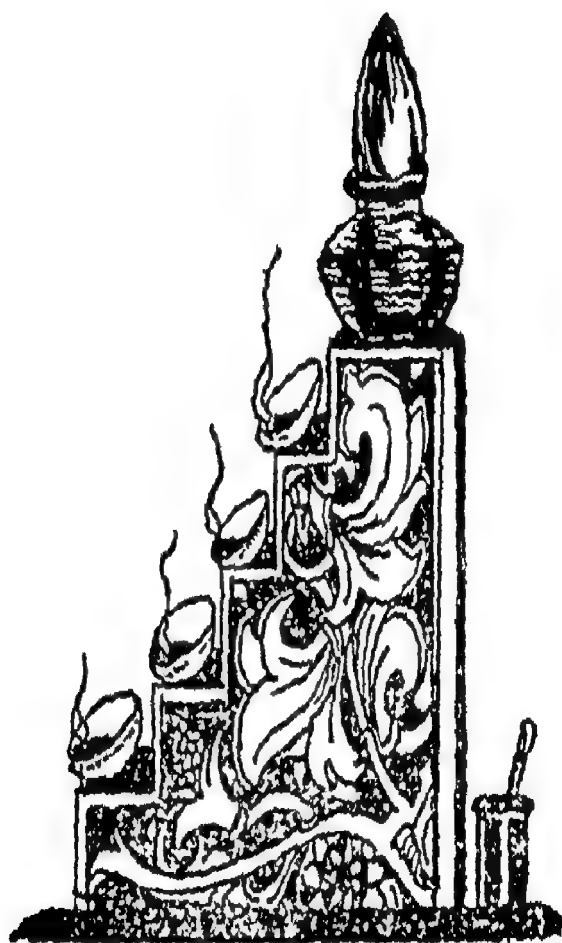
—

સંખ્યા	કાલ	કાવ્ય	પૃષ્ઠ
૧	૨૭-૨-૨૭	હું જો પંખી હોત !	૧૭૨
૨	૨૭-૪-૨૭	ભાઈખેન	૧૨૩
૩	૧૫-૮-૨૭	પીલુડી	૧૭૪
૪	૧૬-૮-૨૭	આશા	૧૭૫
૫	૧૨-૯-૨૭	ગાંધીજીને !	૧૦૧
૬	૨૧-૧-૨૮	શુક	૧૭૬
૭	૧૯-૨-૨૮	યુવાનને !	૩૯
૮	૨૦-૨-૨૮	પાંચીકડા	૧૭૧
૯	૨૫-૩-૨૮	વસંતના અવતાર !	૭૭
૧૦	૧૦-૪-૨૮	એક આંસુ	૭૮
૧૧	૨૪-૪-૨૮	અભિલાષ	૧૭૭
૧૨	૨૧-૬-૨૮	ડોલરપંખી	૧૯૭
૧૩	૧૦-૭-૨૮	સલામ !	૭૯
૧૪	૧૬-૭-૨૮	ખેનને !	૮૦
૧૫	૧૯-૧૨-૨૮	પરી	૧૭૯
૧૬	૨૫-૧૨-૨૮	ભિમિ	૮૧
૧૭	૬-૧-૨૯	આદર્શી	૮૨
૧૮	૨૪-૧-૨૯	સ્મૃતિજીવન	૮૩
૧૯	૧૨-૨-૨૯	અવગણના	૮૪

[૨૪૭]

સંખ્યાંક	કાલ	કાવ્ય	પૃષ્ઠ
૨૦	૧૯-૨-૨૯	હું (ગર્વોક્તિ)	૪૧
૨૧	૭-૫-૨૯	પરી	૧૯૩
૨૨	૬-૮-૨૯	પૂજારી	૨૫
૨૩	૯-૮-૨૯	ચાંદરણાં-૧	૧૧૫
૨૪	૧૯-૮-૨૯	અનંતની પંખિણી	૧૯૯
૨૫	૧૨-૯-૨૯	કવિ	૬૫
૨૬	૨૫-૯-૨૯	મૃત્યુ	૬૬
૨૭	૮-૧૨-૨૯	સ્વરાજરક્ષક	૧૨૬
૨૮	૧૫-૨-૩૦	મુક્તિગાન	૪૨
૨૯	૧૨-૩-૩૦	વાંછા	૪૫
૩૦	૨૮-૪-૩૦	દાંડીતે	૬૮
૩૧	૨૯-૪-૩૦	સપૂત	૪૬
૩૨	૩-૫-૩૦	કવિ ન હું.	૪૮
૩૩	૨૫-૬-૩૦	મુક્તપ્રાણુ	૪૯
૩૪	૧-૭-૩૦	રોહિણી	૧૨૯
૩૫	૧૨-૭-૩૦	ટાઢાં ટખૂકલાં-૧	૧૮૩
૩૬	૨૭-૭-૩૦	સ્વમાન	૫૦
૩૭	૧૬-૯-૩૦	વીશ્વમે વર્ષે	૧૬૩
૩૮	૧૬-૯-૩૦	દેવ	૨૮
૩૯	૨-૧૧-૩૦	ભાવના	૬૭
૪૦	૭-૧૧-૩૦	જવાન	૫૧
૪૧	૮-૧૧-૩૦	ક્રાંતિનાદ	૭૦

સંખ્યાંક	કાલ	કાવ્ય	પૃષ્ઠ
૪૨થી ૪૭૯-૧૧-૩૦		કોડિયાં: અટારી પહેલી: ૧ થી ૬	૩ થી ૮
૪૮	૨૮-૧૨-૩૦	ચિતા	: ૨૦૦
૪૯	૧૪-૧-૩૧	સ્તંભ સ્વાતંત્ર્યનો !	૫૩
૫૦	૨૩-૧-૩૧	સર્જકશ્રેષ્ઠ આંગળાં	૫૬
૫૧	૨૪-૧-૩૧	ધૂમ્રગાથા	૫૮
૫૨	૧૯-૨-૩૧	મંદિર	૬૦
૫૩	૨૧-૭-૩૧	પગલાં-૧	૯૧
૫૪	૨૨-૭-૩૧	,,—૨	૯૨
૫૫	૨૩-૭-૩૧	,,—૩	૯૩
૫૬, ૫૭	૨૪-૭-૩૧	,,—૪, ૫	૯૪, ૯૫
૫૮	૨૫-૭-૩૧	,,—૬	૯૬
૫૯	૨૬-૭-૩૧	,,—૭	૯૭
૬૦	૮-૮-૩૧	ટાઢાં ટખૂકલાં-૨	૧૮૫
૬૧	૧૦-૮-૩૧	ભરતી	૬૯
૬૨	૨૫-૮-૩૧	ટાઢાં ટખૂકલાં-૩	૧૮૬
૬૩	૨૨-૯-૩૧	મૃત્યુનૃત્ય	૨૦૨
૬૪	૨૭-૯-૩૧	ચાંદરણાં—૨	૧૧૫
૬૫	૫-૧૦-૩૧	એકવીશમે વર્ષે	૧૬૪
૬૬	૧૪-૧૦-૩૧	મંદિર	૩૧
૬૭	૧૮-૧૧-૩૧	મૃત્યુની દીપકવાટ	૬૧
૬૮	૨૭-૧-૩૨	અચેત તાંતણે ?	૭૧
૬૯	૬-૨-૩૨	કોડિયાં: અટારી ખીચ-૧	૧૧

श्रीदक्षिणामूर्ति प्रकाशनमंदिर.

सूचि पत्र

श्रीप्रीत

१९३४

भावनगर

શિક્ષણશાસ્ત્રનાં પુસ્તકો

વાર્તાનું શાસ્ત્ર	૧-૨-૦	મહાન વિગ્રહ પછી જર્મનીમાં	
ડૉલ્ટન યોગના (બીજી વાર)	૧-૦-૦	કેળવણીની પ્રણાલિ	૦-૧૨-૦
મોન્ડીસેરી પ્રવેશિકા (સચિત્ર)	૦-૧૨-૦	પ્રાસંગિક મનન	૦-૮-૦
બાલશિક્ષણ	૦-૧૦-૦	પરિચય પદ્ધતિ	૦-૨-૦
પ્રાથમિક શાળામાં ભાષાશિક્ષણ	૦-૧૦-૦	વાર્તા કહેનારને	૦-૧-૬
પ્રાથમ શિક્ષણપદ્ધતિઓ	૦-૮-૦	બાલકોડાંગણો	૦-૧-૬
પ્રાથમિક શાળામાં ચિટ્ટીવાચન	૦-૫-૦	બાળવાર્તાઓનો વિનોદ	૦-૧-૬
પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષક	૦-૧૦-૦	બાળકોની અપૂર્ણતાઓ	
દિવાસ્વપ્ન (બીજી આવૃત્તિ)	૦-૧૦-૦	અને તેના ઉપાયો	૦-૧-૬
ધરમાં મોન્ડીસેરી „	૦-૧૦-૦	ગ્રામપુનર્ધારના	૦-૧-૬
કોમ્પ્યુ નહોતું કીધું	૦-૮-૦	જીવાનો અને ભત્રીય પ્રશ્નો	૦-૧-૬
વિદ્યાર્થીઓનું માનસ	૦-૬-૦	શહેરમાં મોન્ડીસેરી પદ્ધતિ	૦-૧-૬
છાત્રાલય કમીશનનો અહેવાલ	૦-૬-૦	વાચનમાળાના સિદ્ધાંતો	૦-૧-૬
માધ્યમિક શાળામાં		શાસ્ત્રીય દષ્ટિ	૦-૧-૬
ભાષાશિક્ષણના ફેરફારો	૦-૬-૦	રખકુ ટાળી (સમાલોચના)	૦-૧-૬
મૂંઝવતું બાળક	૧-૦-૦	હાલતાં ચાલતાં	૦-૧૦-૦
[કુલ ૧૨-૬-૦]		[શિક્ષણનાં બીજાં પુસ્તકો માટે પાનું ૭મું જુઓ.]	

અન્ય બાલસાહિત્ય

બાળવાર્તા ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫		બાપુજીની અને બીજી વાર્તા	
પહેલો ભાગ (૩૩ ચિત્રો)	૦-૬-૦	(સચિત્ર ૧૫ ચિત્રો)	૦-૧૦-૦
બાકી દરેકના	૦-૫-૦	બાળ લોકગીત સંગ્રહ ભાગ ૧-૨	
સૌ કેનાં પરાક્રમે	૦-૩-૦	દરેકના ત્રણ આના	
બીજાં પલાશ (ત્રણ બાળનાટકો : સચિત્ર)	૦-૭-૦		

આરોગ્યશાસ્ત્ર

પ્રવાસ

શરીરવિકાસ	૧-૦-૦	કૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન	૦-૧૦-૦
(પહેલી આવૃત્તિ બલાસ થઈ છે.)		(ત્રીજી આવૃત્તિ)	

શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ ગાલસાહિત્યમાળા: ૮૦ પુસ્તકો

સંપાદકો : ગિલ્બર્ટ અને તારાબેન

સ્થાનિક રૂ. ૬-૪-૦ : પોસ્ટેજ ૧-૪-૦ દેશમાં, પરદેશ માટે ૧-૧૪-૦

૧ ગણપતિ ખાપા	૨૮ નાના પાઠો	૫૫ મારી ગાય
૨ એલેથા	૨૯ મોઠા પાઠો	૫૬ કમળાબેનના પાઠો
૩ ઉબું હવું, ઉબું હવું	૩૦ નાની વાતો	૫૭ ગિરિશિખરો
૪ હનમડી	૩૧ ધરમાં	૫૮ કાળા હાથ કાળી દાઢી
૫ કખાટ	૩૨ આંગણમાં	૫૯ ખળાવાડ
૬ બાળકોનો ખીરબલ-૧	૩૩ શેરીમાં	૬૦ પૂછું ?
૭ ગોપીચંદ	૩૪ બાળશાળામાં	૬૧ એતરાતી દીવાલો-૧
૮ બાળનાટકો-૧	૩૫ ગામમાં	૬૨ એતરાતી દીવાલો-૨
૯ હંસ અને હંસા	૩૬ ફરવા જમ્યો	૬૩ બુદ્ધચરિત્ર
૧૦ તિરંદાજ	૩૭ બુલગતરામના પાઠો	૬૪ શુભરાત-મહારાષ્ટ્ર
૧૧ ગામડામાં મળજો	૩૮ ભોં ભોં ભોં	૬૫ જોડણી
૧૨ બાળપ્રવાસો	૩૯ ગમેકું અને ઘોકું	૬૬ કહેવત સંગ્રહ
૧૩ મારા ગોઠિયા	૪૦ દાદા દર્શને	૬૭ હરિશ્ચંદ્ર
૧૪ જરા હસો	૪૧ બાળનાટકો-૨	૬૮ એમ કેમ ?
૧૫ ક્યાંથી આવ્યાં	૪૨ સવારથી માંડીને	૬૯ સાનંત રહીએ
૧૬ મકનો અને રાક્ષસ	૪૩ કુદરતમાં	૭૦ વ્યાકરણ પોથી
૧૭ રૂપસિંહ ને રામસિંહ	૪૪ મોતિયો	૭૧ વરત સંગ્રહ
૧૮ ટપાલની પેટી	૪૫ રામજીભાઈ પડી ગયા!	૭૨ રમત જોડણી
૧૯ ગમેકું	૪૬ મંજેશનો પોપટ	૭૩ શિવાજી મહારાજ
૨૦ ચીડીયાખાતું	૪૭ ઘોખીટો બુએ છે	૭૪ ફુડા અને સોરડા
૨૧ મહાસભાઓ	૪૮ પીર અને-	૭૫ વિનોદ દુચકા
૨૨ કહેવતોનાં મૂળ	૪૯ છાણું યાપી આવ્યાં	૭૬ બાળકોના લેખો
૨૩ ગપગોળા	૫૦ મામાની જમ્ય	૭૭ આપણે પોતે
૨૪ આફ્રિકા સાંભર્યું	૫૧ વાડામાં	૭૮ કાવ્યસંગ્રહ
૨૫ રાખપોથી	૫૨ રોજનીશી	૭૯ છેલ્લો પાઠ
૨૬ વાક્યપોથી	૫૩ બાળકોનો ખીરબલ-૨	૮૦ સંપાદકોનું કવન
૨૭ ચિઠ્ઠીપોથી	૫૪ છટાં રહેજો મામાપ	

શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ ખાલસાહિત્યગુચ્છ: ૨૫ પુસ્તકો

સંપાદકો : ગિજુભાઈ અને તારાબેન

કુલ કિંમત ર-૧૧-૬ : પોસ્ટેજ દેશમાં ૦-૧૩-૦ : પરદેશ માટે ૧-૧-૦

૧ લાલ અને હીરા	૧૦ વેડનો વારો	૧૮ મેંડિયો
૨ ભેંશનાં શીંગડાંમાં	૧૧ નવાં વરતો	૧૯ તારાબેનના પાઠો
૩ ગામડામાં ગયો હતો	૧૨ વસંત આવી	૨૦ માજીએ કહેલી
૪ આંખો રોપ્યો	૧૩ તિળ ધ્યા ગુળ ધ્યા	૨૧ જોયું ને આંખ હરી
૫ વિલાયતી વાતો	૧૪ હેમુભાઈના પાઠો	૨૨ સટરપટર વાતો
૬ દૂધકાઓ	૧૫ જીવજંતુ	૨૩ ત્રેવીશમું પુષ્પ
૭ બે બાળનાટકો	૧૬ ડેકડેકા	૨૪ ચતુર કરોળિયો
૮ દાદાજીની તલવાર	૧૭ ટેક	૨૫ પંચામૃત
૯ તકતક તરૂર		

૨૪ ચતુર કરોળિયો ૦-૩-૦ : ૨૫ પંચામૃત ૦-૬-૦

ખાકી દરેકનો ૦-૧-૬

કિશોર અને કુમાર વાચન

કિશોર કથાઓ ખંડ-૧	૦-૬-૦	સાગરસત્રાટ (સાહસવાર્તા)	૦-૧૦-૦
કિશોર કથાઓ ખંડ-૨	૦-૬-૦	વડલો (સચિત્ર નાટક)	૦-૧૦-૦
ધર્માત્માઓનાં ચરિતો	૦-૮-૦	આપણા આર્થિક પ્રશ્નો	૦-૫-૦
૨ખડુ ટોળી ખંડ-૧	૦-૮-૦	પ્રાસંગિક મનન	૦-૮-૦
૨ખડુ ટોળી ખંડ-૨	૦-૮-૦	સુભાષિતરત્નમંજૂષા	૦-૪-૦
ખાલ રામાયણ	૦-૧૦-૦	હઝરત મોહમ્મદ પયગંબર (સ)	૦-૩-૦
ઝતક કથાઓ	૦-૮-૦	ભગવાન બુદ્ધ	૦-૩-૦
હિન્દુધર્મની આખ્યાયિકાઓ-૧	૦-૮-૦	અશો નરથુરત્ર	૦-૩-૦
હિન્દુધર્મની આખ્યાયિકાઓ-૨	૦-૮-૦	કૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન	૦-૧૦-૦
સયનો ભેદ (નાટક)	૦-૧-૬	સેન્ટ જોનનું ભાગવત	૦-૮-૦
ધન્સાન મિટા દુંગા	૦-૬-૦	આપણા દેશનો ઇતિહાસ-૧	૦-૬-૦

ઉપરાંત મહાભારતનાં પાત્રો : ખાર પુસ્તકોના રૂ. ૪-૦-૦ [કુલ રૂ. ૧૩-૩-૬]

સંસ્કૃત શીખવવાનાં પુસ્તકો

સંસ્કૃત ગુજરાતી લઘુકોશ	૧-૮-૦	પરિચય પદ્ધતિ (નિરૂપણ)	૦-૨-૦
સંસ્કૃત પ્રથમ પુસ્તક અર્થ સાથે	૦-૬-૦	સુભાષિતરત્નમંજૂષા	૦-૪-૦
સંસ્કૃત દ્વિતીય પુસ્તક	૦-૩-૦	સંસ્કૃત સુભાષિતો	૦-૧-૦
સંસ્કૃત તૃતીય પુસ્તક (વ્યાકરણનું) છપાય છે.			

માળાપો માટે

દિવાસ્વપ્ન	૦-૧૦-૦	બાલકીડાંગણો	૦-૧-૬
મોન્ડીસેરી પ્રવેશિકા (સચિત્ર)	૦-૧૨-૦	વાર્તા કહેનારને	૦-૧-૬
બાલશિક્ષણ	૦-૧૦-૦	બાળવાર્તાઓનો વિનોદ	૦-૧-૬
ઘરમાં મોન્ડીસેરી	૦-૧૦-૦	બાળકોની અપૂર્ણતાઓ	
કોઇએ નહોતું કીધું	૦-૮-૦	અને તેના ઉપાયો	૦-૧-૬
પ્રાસંગિક મનન	૦-૮-૦	નવા આચારો	૦-૧-૦
ઘરમાં બાળકે શું કરવું ?	મફત	સ્વતંત્ર બાલશિક્ષણ	૦-૧-૦

અક્ષરજ્ઞાન યોજનાનાં પુસ્તકો

ગુજરાતી	મરાઠી
કેમ શીખવવું (શિક્ષકો માટેનું પુસ્તક) મફત (ભણનાર માટેનાં) કાર્યાલયમાં ખીજે ચાલો વાંચીએ ૦-૧-૦ ૦-૧-૩ આગળ વાંચો પહેલી ૦-૧-૦ ૦-૧-૩ આગળ વાંચો ખીજી ૦-૧-૦ ૦-૧-૩ આગળ વાંચો ત્રીજી ૦-૧-૬ ૦-૨-૦	કસે શિક્ષકો (શિક્ષકો માટે) મફત માર્ગે પુસ્તક (ભણનાર માટે) ૦-૧-૦ ઉર્દુ ઉર્દુ કેમ શીખવવું મફત આસાન અલીફ જે ૦-૧-૦ (ભણનાર માટેનું પુસ્તક)

ઇતિહાસ

અર્થશાસ્ત્ર

આપણા દેશનો ઇતિહાસ ૦-૬-૦	આપણા અર્થિક પ્રશ્નો ૦-૫-૦
પ્રથમ પુસ્તક (દસમી આવૃત્તિ)	લેખકો : પ્રો. વાડીઆ અને રાવ.

શિક્ષણનાં બીજાં પુસ્તકો તથા સામયિકો

શિક્ષણશાસ્ત્ર	
૧ મોન્ડીસોરી પદ્ધતિ	૨-૦-૦
૨ વસંત બાલશિક્ષણ પ્રચારમાળા	
ત્રણ પુસ્તકોનો પ્રથમ	
ગુચ્છ : પાકી બંધાઈ	૦-૧૧-૦
દસ પુસ્તકોનો દ્વિતીય	
ગુચ્છ : પાકી બંધાઈ	૦-૧૧-૦
૩ મોન્ડીસોરી શિક્ષણ પ્રચારમાળા	
સાત પુસ્તકોનો પ્રથમ	
ગુચ્છ : પાકી બંધાઈ	૦-૧૦-૦
૪ દ્વિતીય મોન્ડીસોરી સંમેલન	
નિબંધસંગ્રહ	૦-૧૨-૦
નવા આચારો	૧-૦-૦
સ્વતંત્ર બાલશિક્ષણ	૦-૧-૦

શિક્ષણનાં સામયિકો	
૫ “શ્રીદક્ષિણમૂર્તિ” ત્રૈમાસિક:	
વાર્ષિક લવાન્નમ દેશમાં	૨-૦-૦
પરદેશ માટે	૨-૮-૦
અથવા ચાર શિલિંગ	
૬ “શિક્ષણ પત્રિકા” માસિક:	
વાર્ષિક લવાન્નમ દેશમાં	૧-૦-૦
પરદેશ માટે	૧-૮-૦
અથવા બે શિલિંગ	
૭ “છાત્રાલય” માસિક:	
વાર્ષિક લવાન્નમ દેશમાં	૧-૦-૦
પરદેશ માટે	૧-૮-૦
અથવા બે શિલિંગ	

૧૯૩૩માં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો

બાલસાહિત્ય ગુચ્છનાં છઠ્ઠાં ૧૨ પુસ્તકો.

મોન્ડીસોરી પ્રવેશિકા	૦-૧૨-૦
પ્રાયમિક શાળામાં શિક્ષણ-	
પદ્ધતિઓ	૦-૮-૦
પ્રાયમિક શાળામાં ચિઠ્ઠીવાચન	૦-૫-૦
મૂંઝવણ બાળક	૧-૦-૦
બાપુજીની અને બીજી વાતો	૦-૧૦-૦
સૌ કેનાં પરાક્રમે	૦-૩-૮
સાગરસપ્તરશ્વ (સાહસ વાર્તા)	૦-૧૦-૦
બીજાં પચાસ (બાળ નાટકો)	૦-૭-૦
રૂબરૂ ટોળી ખંડ બીજો	૦-૮-૦

હિંદુ ધર્મની આખ્યાયિકાઓ	
ખંડ બીજો	૦-૮-૦
મહાન વિચાર પછી ધર્મનીમાં	
કેળવણીની પ્રણાલિ	૦-૧૨-૦
પ્રાયમિક શાળામાં શિક્ષક	૦-૧૦-૦
ખાસ નવી આવૃત્તિઓ:—	
બાળવાર્તા ભાગ પહેલો	૦-૬-૦
(૩૩ ચિત્રો)	
બાળવાર્તાઓ ભાગ બીજો, ત્રીજો,	
ચોથો, પાંચમો દરેકના	૦-૫-૮

૧૯૩૪માં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો .

હાલતાં ચાલતાં	શ્રી. ગિજુભાઈ	૦-૧૦-૦
શા માટે	શ્રી. હરભાઈ	૦મ૮-૦

ખાસ નવી આવૃત્તિઓ

સંસ્કૃત પ્રથમ પુસ્તક (પાંચમી આવૃત્તિ) ૦-૬-૦

[કાડંબોડ પૂઠું : કલ્પપદ્ધતિ : ૧૨૦૦ શબ્દોના અર્થ]

સંસ્કૃત દ્વિતીય પુસ્તક (બીજી આવૃત્તિ) ૦-૩-૦

પોસ્ટેજ ખર્ચ બધાં પુસ્તકોમાં જુદું ગણવાનું.

આ પહેલાંની કિંમતો રદ ગણવી. વિગતવાર સૂચિપત્ર મગાવો.

હવે પછી પ્રગટ થવાનાં નવાં પુસ્તકો

૧ પ્રાથમિકશાળામાં	ગિજુભાઈ
કલા અને કારીગરીનું શિક્ષણ (બે ખંડ)	
૨ કોડિયાં-કાવ્યસંગ્રહ (સચિત્ર)	કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી
૩ ઇસપનાં પાત્રો (સચિત્ર)	ગિજુભાઈ
૪ સંસ્કૃત તૃતીય પુસ્તક (વ્યાકરણ)	નાનાભાઈ
૫ સાહસિકોની સૃષ્ટિ	મૂળશંકર મો. ભટ
૬ વડીલો વાંચે	હરભાઈ ૦-૧૦-૦
૭ ગૃહપતિને	નાનાભાઈ
૮ માળાપોતે	ગિજુભાઈ
૯ નવી કેળવણી	હરભાઈ

१५ दिवस : आ पुस्तक वधुमां वधु १५ दिवस
माटे राखी शकाशे.

[illegible]

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ - ૯.

૪૬૧.૩૩

1303

શ્રીકાંત (કોર્સ)

કોર્સમાં - શ્રીદેરાજી,

કુખ્યાલાલ,

D-23/6

૪૬૧.૩૩

શ્રીકાંત (કોર્સ)

1303

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ - ૯